Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 8

Eylül 1965 • 250 Kuruş

SİZE DE BİR YUVA

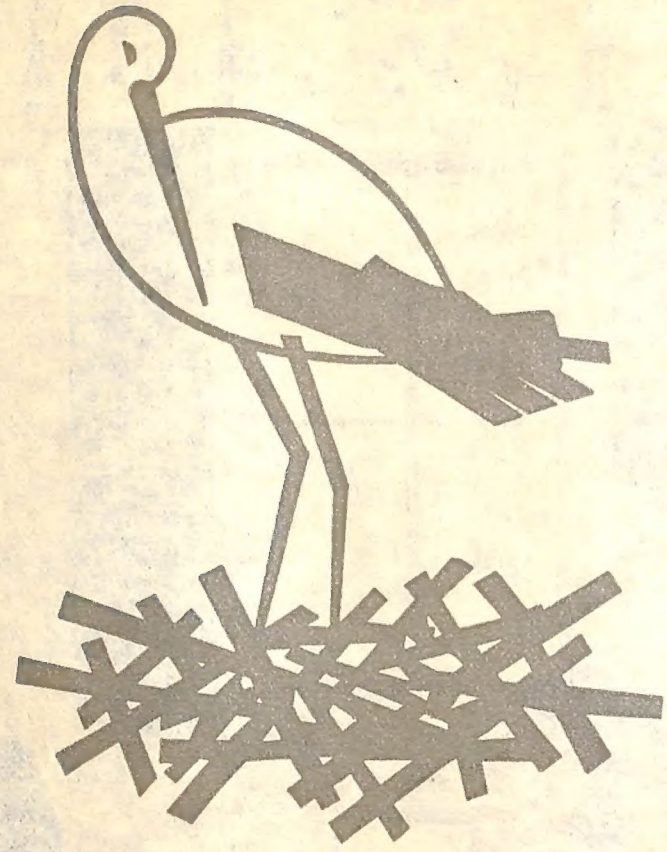

Birikmiş paralarını devamlı surette bankamıza yatıranlar, büyük ikramiye çekilişlerine katılırlar.

YAPI ve KREDİ BANKASI

III. Mustafa ve şehzadesi III. Selim.

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

İnsanoğlu Fezada 4
Niğbolu Zaferi 14
II. Viyana Kuşatması ve Bozgunu 18
Fuad Paşa'nın Sadâreti 26
Ayın Takvimi 32
Esir Pazarı 33
Kurbağa Adam Crabb'in Esrarı 36
Topkapı Sarayı Resim Galerisi 40
Tarihe Akan Bir Ay 48
III. Mustafa 49
Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları 52
İlk Otomobiller 60
Atom Bombası 67
XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti 72
Uygur Türkleri'nde Orkestra 75
İntihar Uçakları 78
Albay Bumedyen'in Bilinmeyen Tarafları 84
Köprülüler Yalısı 88
Nasîrüddin Şah Nasıl Öldürüldü 91
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

YIL : 1 SAYI : 8
CİLT : 2 1 EYLÜL 1965

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul TEL: 27 95 10 (4 hat)

ABONE: Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

İnsanoğlu

Fezada

zan: Orhan Yüksel

İNSANOĞLU, oldum olası, en inanılmayacak şeyleri hayal etmiş, üstelik zaman zaman bunları gerçekleştirmek için de çalışmıştır.

İnsan muhayyilesinin yarattığı bu inanılmayacak şeyler halk tabakalarına öylesine ilgi çekici gelmiştir ki, eski masallar, efsaneler bu inanılmaz kahramanlarla, inanılmaz şeylerle süslenmiştir. İnsanlığın var oluşundan beri kuşlara özenen insanoğlu, masallarında bir uçan halı yaratmış, efsanelerde uçan insanlara yer vermiştir. Hudutsuz kudrete özenen insanoğlu, gene masallarında bir dudağı yerde bir dudağı gökte devler yahut kudretli ilâhlar yaratmış, bunlar vasıtasıyla bir şehri bir anda yok etmek, en olmayacak şeyleri gerçekleştirmek hulyasını temin etmiştir. Bugünün uçakları, uçan halıların, atom enerjisi de, bir dudağı yerde, bir dudağı gökteki devlerin gerçekleşmesinden başka bir şey değildir.

Sonra zaman ilerledikçe, insanoğlu, yavaş yavaş bilhassa uçma sevdasını gerçekleştirmek yoluna gitmiş, bazıları kanad takarak kuşlar gibi uçmaya çalışmışlardır. Sonra, sıra bu mevzuda yazılı eserlere gelmiş, birçok muharrirler muhayyel hava gemilerinin seyahatlerini gösteren kitaplar yazmışlardır. Adı sanı bilinmeyen bu muharrirlerin dışında, şimdi de değerini kaybetmeyen biri vardır ki, gerçekten eserleriyle bugün meydana gelen gelişmeleri

Amerikalı fizikçi Dr. Goddard, yaptığı deneme roketini fırlatıyor. Bu roket, saatte 1 100 km. hızla 2 250 metre yüksekliğe çıkmıştır.

nispeten akla yakın bir şekilde önceden görmüş ve canlandırmıştır: Fransız romancısı Jules Verne. XIX. yüzyılda yaşayan yazar, atom enerjisinin kullanılmasını, atom denizaltısını, uçakları ve nihayet uzay araçlarını eserlerinde oldukça akla yakın bir şekilde canlandırmış, tarif ve tasvir etmiştir.

Hayale dayanan bu çalışmalar bir yana, ilim adamları bu gibi muhayyel şeyleri gerçekleştirmek için çalışmalara devam etmişlerdir. Ancak ilmin, muhayyele gibi süratli çalışamadığını da akıldan çıkarmamak lâzımdır. İlimde bir adım atabilmek için, daha önceden o adımı hazırlayan bir adımın atılmış olması lâzımdır. Aradaki adımın yerini boş bırakıp da bir sonraki yere atlamaya imkân yoktur. Üstelik muhtelif ilim kollarının verilerinin de birleşip birbirine yardım etmesi lâzımdır. Yoksa, kimya, bugünkü seviyesine gelmese yalnız fizik ve matematikle füzeleri uçurmak mümkün olmayacak, tıp bugünkü seviyesine gelmese insanoğlunu fezaya atmak imkânsız olacaktı.

Bu bakımdan tahayyül edilen şeylerin gerçekleşmesi için ilmin önceden birçok problemleri hallétmesi gerekmiş, nihayet sıra fezaya gelmiştir.

Feza seyahatlerinin yapılabilmesi için her şeyden önce fizikte dev adımlar atılması lâzım geliyordu.

Daha bundan elli, altmış yıl önceki fizik kitaplarında fezanın **esir** denilen bir madde ile dolu olduğu yazılırdı. Eski fizikçiler için bu bir bakıma ihtiyaçtı. Çünkü ışığın feza boşluğundaki hareketini başka türlü izah etmelerine imkân yoktu. Halbuki fezanın her hangi bir madde ile dolu olması da birçoklarına imkânsız görünüyordu. Nihayet XIX. yüzyılın sonlarında iki fizikçi fezada esir denen bir madde olmadığını ispat etti.

Bundan sonra Max Planck ve Einstein'in birbirini tamamlayan çalışmaları sonunda ışığın madde olduğunun anlaşılması üzerine fezanın mutlak olarak boş olduğuna kimsenin şüphesi kalmadı.

NEWTON FİZİĞİ YIKILIYOR

Bütün bunlar gene de fezaya çıkmayı sağlıyacak bilgiler değildi. Gök cisimlerine tesir eden çekim kanunlarının bilinmesi lâzımdı. Einstein'in izafiyet nazariyesi bu alanda gerçek bir ihtilâl yaptı.

Einstein'in çekim kanunları Newton'un kanunlarından başkaydı. Ona göre bütün cisimlerin birbirini çekmesi fikri hayalden ibaretti. Yıldızların, gezegenlerin hareketi, bir çekimin eseri değildi, oluşları sırasında kazandıkları hareketti. Bu hareket sırasında takip ettikleri yol da çekim alanlarıyla ilgiliydi.

Einstein'a göre bütün kâinatta elektro-

manyetik çekim alanları vardır.

Bu çekim alanlarına giren cisimler o alanda hareket ederler. Einstein'ın çekim nazariyesi, alan kanunlarına dayanır. Bu kanunlara göre bütün cisimler çekim alanlarının çizdiği yol üzerinde hareket etmektedir.

Umumî İzafiyet Nazariyesi'nin bu bölümünün ilk ispatı Merkür gezegeninin hareketindeki düzensizliğin açıklanması oldu. Newton zamanından beri bu gezegenin hareketlerinde bir düzensizlik olduğu biliniyor fakat sebebi bir türlü anlaşılamıyordu. Bu gezegen, öteki gezegenler gibi düzgün dönmüyor, her yıl, pek küçük de olsa, yörüngesinden ayrılıyordu. Newton fiziğinin açıklayamadığı bu sırrı Einstein'ın alan kanunları izah etti. Einstein, Güneş'e en yakın olan bu gezeğenin yörüngesinin, Güneş'in şiddetli çekim alanı yüzünden, Güneş'in çevresinde dönmekte olduğunu, 3 000 000 yılda bütün yörüngenin Güneş çevresinde tam bir devir yapacağını ispat etti.

Einstein'ın çekim alanı kanunlarının en parlak ispatı çekim alanının ışık üzerindeki etkisinin gösterilmesiyle mümkün olmuştur. İzafiyet naazriyesiyle enerji-kitle dengesini ispat eden Einstein, bir enerji çeşidi olan ışığın da kitlesi olduğunu, yani fotonlardan meydana gelen ışığın, madde olduğunu kabul etmişti. Öyleyse, ışığın da çekim alanı kanunlarına uyması gerekiyordu; yani, ışık da başka maddeler gibi bir çekim alanında yönünü değiştirecekti.

Einstein'ın bu iddiası bilim dünyasında bir bomba gibi yankılar uyandırdı. Bu, o zamana kadar asla ihtimal verilmeyen, kimsenin aklından geçmeyen bir şeydi. Işığın korkunç hızı yüzünden bunu yeryüzündeki imkânlarla ispat etmek de imkânsızdı. Bu imkânsızlığı düşünen Einstein, Güneş'in çekim alanının, bir yıldızın ışınlarına yapacağı saptırma vasıtasıyla pekâlâ ölçülebileceğini iddia etti. Yaptığı hesaplar sonunda, ışınları Güneş'in yüzünü yalıyacak şekilde gelen bir yıldızın ışığının, Güneş'in çekim alanından etkilenerek, yolundan 1,74 yay saniyesi şaşacağını ileri sürdü. Bu iddia bütün dünyada büyük ilgi uyandırdı. Bilginler böyle bir denemenin ancak güneşin tam tutulma anında yapılabileceğini söylediler. Einstein'ın iddiası doğruysa Güneş'in arkasında kalan, bu yüzden de görülmemesi gereken bir yıldız, ışınlarının eğilmesi sonunda, görünür hale gelecekti.

İngiltere'deki Greenwich Rasathanesi 29 mart 1919'da tam bir güneş tutulması olacağını bildirdi. Bunun üzerine, İngiliz Astronomi Kurumu tutulmanın en iyi görüleceği yerlere iki keşif heyeti gönderdi. Bu heyetlerden biri Brezilya'ya, öbürü Batı Afrika'nın Gine Körfezi'ndeki Prens Adala-

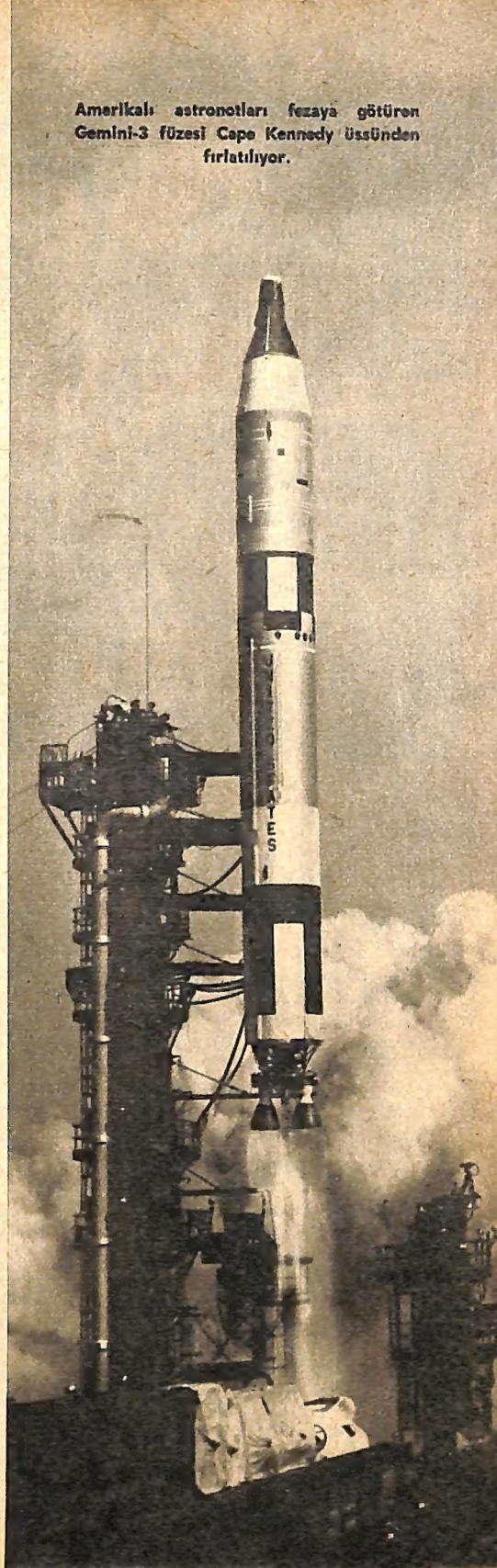

Amerikalı astronotları fezaya götüren Gemini-3 füzesi Cape Kennedy üssünden fırlatılıyor.

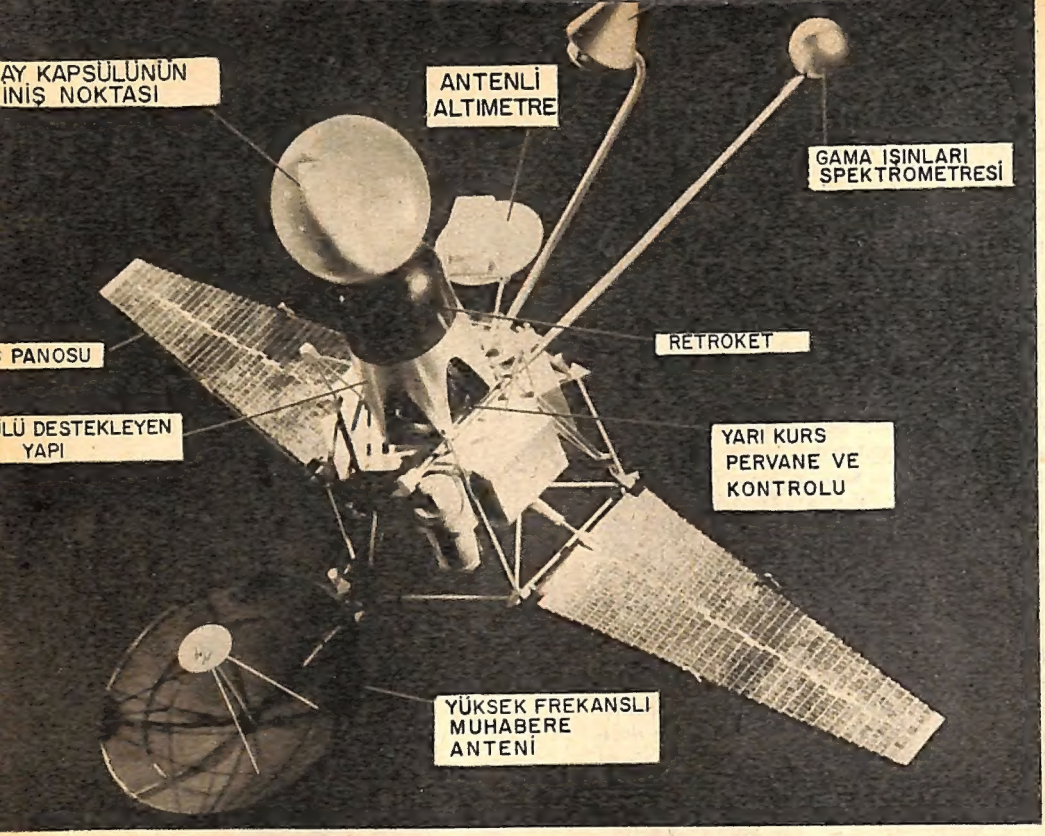

Ayın resmini çeken Ranger'in parçalarını gösterir şema

rı'na gitti. Bu ikinci heyetin başında devrin en tanınmış İngiliz astronomu Arthur Eddington bulunuyordu. Tutulma sırasında birçok fotoğraflar çekildi. Astronomlar elde edilen sonuçlar üzerinde aylarca çalıştılar. İngiltere Astronomi Kurumu varılan sonuçları 6 kasım 1919'da ilân etti: Güneş tutulması sırasında Güneş'in arkasında kalan bir yıldız fotoğraflarda ortaya çıkmıştı. Astronomlar ışığın güneşin çekim alanına uyarak yolundan saptığını, eğilme yayının Einstein'ın iddiası gibi olduğunu gördüler.

Artık, esir denen şeyin yokluğu kesin olarak anlaşılmış, yeni çekim kanununun doğruluğu ispat edilmişti. 7 kasım 1919 tarihli Times gazetesinde şu iri başlıklar dikkati çekiyordu: «Bilim alanında devrim: Newton kanunları yıkıldı.» Bu büyük başarı aynı zamanda izafiyet nazariyesiyle uzayın sonsuz olmadığı hakkındaki iddiasını da doğruluyordu. Einstein'ın ışığın eğilmesi iddiası 1922, 1929 ve 1951'deki tam güneş tutulmaları sırasında da ispat edildi.

EUKLİDES GEOMETRİSİ YIKILIYOR

Genel izafiyetin alan kanunları geometriye de çok yeni bir görüş getirmiş, Euklides geometrisini temelinden sarsmıştır. Einstein'a göre kitlelerin çekim alanlarının hâkim olduğu uzayda Euklides geometrisinden faydalanılamaz, çünkü küre biçimi feza üzerinde iki nokta arasındaki en kısa yol bir doğru değil, eğridir. Euklides iki nokta arasındaki en kısa yolu bir doğru olarak tarif etmişse de bunu ispat etmemiştir. Bu husus bütün Euklides geometrisinin temel kanunlarından biri olduğu için buna dayanarak yapılan bütün kanunlar da feza ölçüsünde ele alınırsa hatalıdır. İki nokta arasındaki en kısa yol bir eğri olduğuna göre, bir üçgenin iç açıları toplamı da 180°'den büyüktür. Bu suretle iki bin küsur yıllık Euklides geometrisi de inkâr edilmiş oluyordu.

Euklides geometrisi küçük alanlar için doğruysa da, dünya ölçüsünde bile düşünülünce doğru olmaktan çıkar. Meselâ ucları kutup noktasında birleşen iki meridyenle ekvator arasında meydana gelen üçgeni ele alalım. Dünya dümdüz olsa bu üçgen Euklides kurallarına uyar; yuvarlak olduğu için, meridyenlerin ekvatorla yaptığı açıların her biri 90° olacak, üstelik, kutuptaki açı-

nın bu üçgenin tutarı 180° derece olan iki alt açısına eklenmesi gerekecektir. Öyleyse, Euklidees geometresi çekim alanlarında asla muteber olamaz, çünkü ışık olsun, gök cisimleri olsun alanlar yüzünden düzgün, doğru bir hareket yapmamaktadır.

İşte birbirini tamamlayan bu buluşların yapılmasından sonra fezaya füze ve suni peykleri göndermek imkân dahiline girdi.

İLK SUNİ PEYKLER

İlk suni peykler 1957-58 yıllarında tertiplenen Milletlerarası Jeofizik Yılı dolayısıyla atıldı. Çeşitli araştırmalarla geçen o yıldan sonra da suni peyklerin atılmasına devam edildi.

Uzayı incelemek için ilk teşebbüsü A. B. D. 1957 yazında yaptı. Çok yükseklere çıkarılan bir balondan ateşlenen birkaç kademeli bir füze 7 000 kilometreye kadar yükseldi. Bundan sonra Jeofizik Yıl içinde sırasıyla aşağıdaki suni peykler atıldı:

Sputnik I. — 4 ekim 1957'de Ruslar tarafından atıldı. 90 kiloya yakın olan peyk bir devrini 96,17 dakikada tamamlıyordu.

Sputnik II. — 3 kasım 1957'de Ruslar tarafından atıldı. 500 kiloyu geçen bu peyk bir devrini 103,75 dakikada tamamlıyordu. Bu peykin büyük özelliği içinde bir köpek bulunmasıydı. Bu köpek peykte 7 gün yaşadı, bu arada nabzı, solonumu kontrol edildi.

Explorer I. — 31 ocak 1958'de A. B. D. tarafından atıldı. Silindir biçimindeki peykin ağırlığı 15 kilo kadardı, Dünya çevresindeki bir devrini 114,8 dakikada tamamlıyordu.

Vanguard I. — 17 mart 1958'de A. B. D. tarafından atıldı. Ağırlığı 1,5 kilo olan peyk bir devrini 134,29 dakikada tamamlıyordu. Bu peykin en büyük özelliği yörüngesinin öncekilerden daha geniş olmasıydı. Dünya'ya en yakın olduğu zaman 650 km.'ye kadar yaklaşıyordu, en uzak olduğu zamanki mesafesi ise 4 000 km.'yi buluyordu. Ayrıca, daha önceki peyklerin uzayda kalma süresi ancak birkaç yılken bununki 200 yıldı.

Explorer III. — 26 mart 1958'de A. B. D. tarafından atıldı. Ağırlığı 15 kilo, Dünya çevresindeki bir dönüş süresi 115,9 dakikaydı.

Sputnik III. — 15 mayıs 1958'de Ruslar attı. Ağırlığı 1 500 kiloya yaklaşan bu peyk taşıdığı zengin aletler sayesinde önemli bilgiler gönderdi.

Explorer IV. — A. B. D. tarafından 26 temmuz 1958'de atıldı. Devrini 110 dakikada tamamladı. Ağırlığı 15 kilodan fazlaydı.

SUNİ PEYKLERİN GELİŞMESİ

Milletlerarası Jeofizik Yıl dolayısıyla atı-

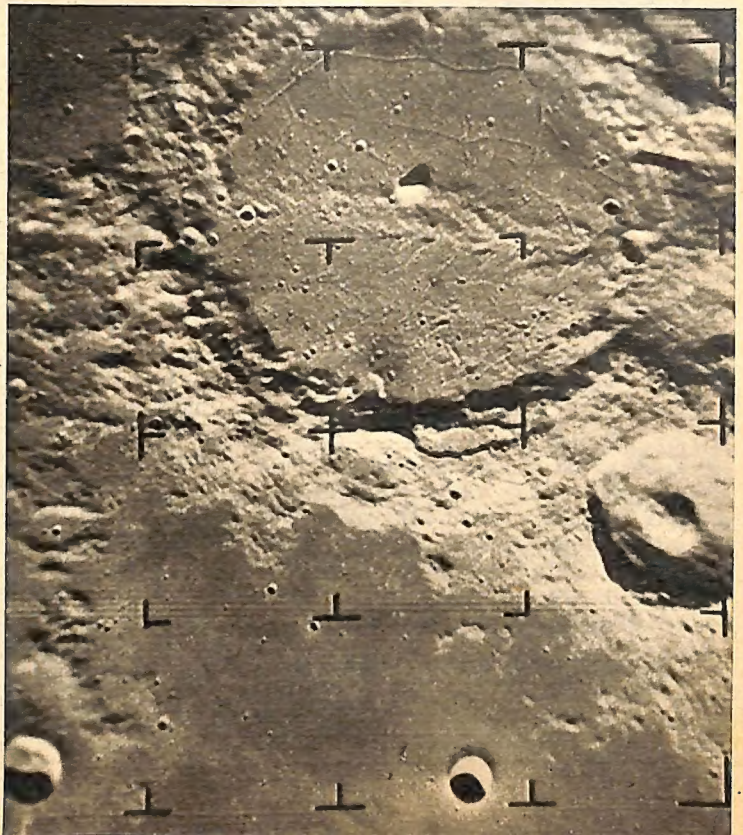

Ayın sathına 412 km. uzaklıkta iken Ranger'in çektiği resim

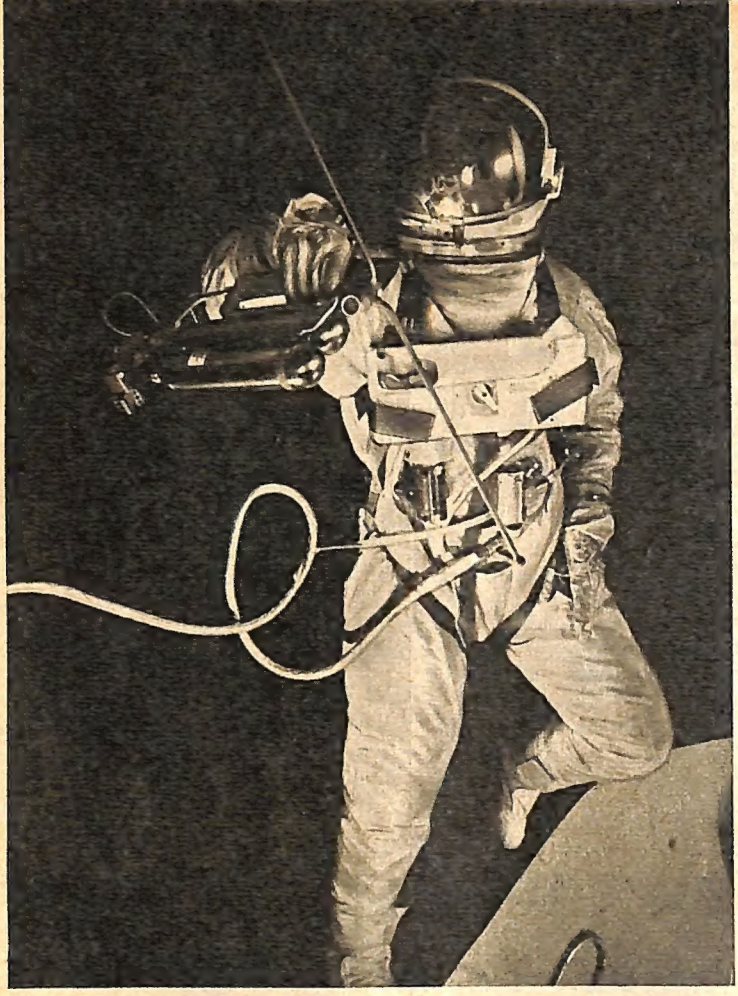

Fezada daha rahat hareket edebilmek için astronotlar özel elbise giymektedirler.

lan bu suni peyklerden sonra Ay dolaylarının incelenmesi için çalışmalar başladı. A. B. D. bu maksatla «Pioneer», Ruslar da «Lunik» peyklerini attı. Bunlardan Lunik III, Ay'ın çevresinde dolaşmayı başardı, Ay'ın bugüne kadar Dünya'dan görünmeyen yanının fotoğrafını çekti.

Dünya'yı çevreleyen radyasyon kuşakları hakkında bu peykler sayesinde bilgi edinildi. Amerika da, Rusya da birçok peykler daha attılar. Dünya ile, Ay'la ilgili uzay şartları öğrenilince daha uzakların incelenmesi düşünüldü, Amerikalılar ilk olarak Venüs gezegenine bir peyk gönderdiler. Bu peyk, 15 temmuz 1965'te çektiği fotoğrafları Dünya'ya göndermeye başladı.

UZAYDA İLK İNSANLAR

Çeşitli aletlerle donatılmış suni peykler sayesinde elde edilen bilgiler, 1961'de, artık uzaya insan göndermenin mümkün olduğunu ortaya koymuştu. Ruslar zaten daha önce bir köpek göndermekle bir canlının fezadaki dayanıklılık durumunu ölçmüşlerdi. Amerikalılar ise aynı şeyi bir maymunla denediler. Ruslar'ın fezaya fırlattığı köpek bir hafta içinde ölmüştü. Amerikalılar ise bir feza kapsülü ile fezaya fırlattıkları bir maymunu canlı olarak yere indirmeyi başardılar. Bundan sonra sıra insanların gidişine geldi. 1961'den 1963 yılının ilk yarısına kadar geçen iki yıl içinde A. B. D. ile Rusya uzaya 6'şar kişi gönderdi.

Yeni açılan Feza Çağı'nda feza uçuşu yapacak şekilde yetiştirilen elemanlara «astronot» denir. Astronotların uzay içine bindikleri peyk de daha çok «feza kapsülü» diye anılır. Amerikalılar'la Ruslar'ın fırlattıkları insanlı uzay kapsülleri şunlardır:

A. B. D. Feza Kapsülleri

Freedom-7. — 5 mayıs 1961'de atılan bu

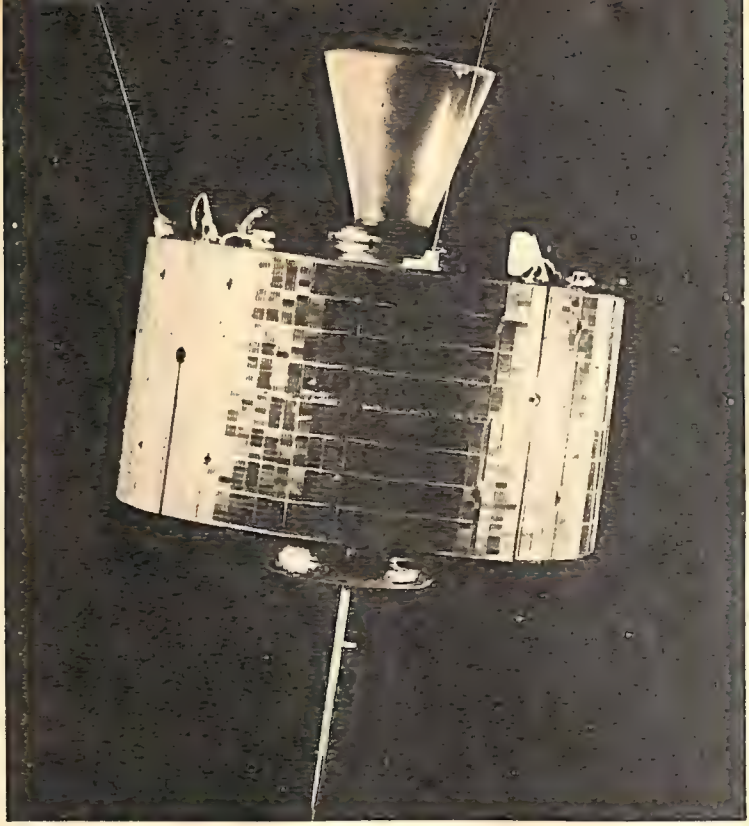

1964 Tokyo Olimpiyatları'nı televizyonla Amerika ve Avrupaya nakleden Syncom peyki.

kapsül, ilk insanlı Amerikan kapsülüdür. İçinde astronot Alan B. Shepard'ın bulunduğu kapsül 15,2 dakikada 500 km.'ye yakın yol aldı, bu sırada 200 km.'ye yakın bir yüksekliğe çıkıp indi.

Liberty Bell-7. — İçinde astronot Virgil I. Grissom'un bulunduğu kapsül 21 temmuz 1961'de atıldı, 155,22 dakika içinde fezaya çıktıktan sonra denize indi.

Friendship-7. — İçinde John Glenn'in bulunduğu bu kapsül Dünya çevresini dolaşan ilk Amerikan kapsülüdür. 20 şubat 1962'de atıldı. Uzayda 4 saat 56 dakika kaldı, Dünya'nın çevresinde üç defa dolaştıktan sonra indi.

Aurora-7. — Astronot Scott Carpenter'in bulunduğu bu kapsül 24 mayıs 1962'de atıldı, Dünya çevresinde üç defa döndü, yolculuğunu 4 saat 56 dakikada tamamladı.

Sigma-7. — Astronot Walter Schirra'nın bulunduğu bu kapsül 3 ekim 1962'de atıldı, Dünya çevresinde 6 kere döndükten sonra indi. Kapsülün uzayda kalış süresi 9 saat 11 dakikadır. Walter Schirra bu arada 250.000 km.'den fazla yol aldı.

Fâtih-7. — 15 mayıs 1963'te atılan bu kapsül Amerika'nın fezada en çok kalan kapsülüdür. Astronot Binbaşı Gordon Cooper'in bulunduğu kapsül Dünya'yı 22 kere döndü, uzayda 1 000 000 kilometreye yakın yol aldı. Bu yolculuk 34 saat 19 dakika sürdü.

Gemini. — 23 mart 1965'te Virgil Grissom ve John Young adında iki astronot Gemini kapsülü ile fezaya çıktılar. Bu denemede uzay taşıtının üç ayrı yörüngede kullanılması büyük bir başarı oldu.

Gemini 4. — 3 haziran 1965'te fırlatılan iki kişilik Gemini kapsülü ile Edward White ve Mc Dwitt adlı astronotlar dört gün fezada dolaştılar. Bu arada Edward White fezaya çıkarak yirmi dakika boşlukta kaldı.

Rus Feza Kapsülleri

Ruslar da Amerikalılar gibi 1961'de, iki; 1962'de, iki; 1963'ün ilk yarısında da iki olmak üzere 6 kapsül attılar. Rus kapsüllerinin hepsi «Vostok» adını taşır.

Vostok I. — 1961 nisanında atıldı. İlk olarak fezaya çıkan Yuriy A. Gagarin 1 saat 48 dakikada Dünya çevresinde bir kere dönerek yere indi.

Vostok II. — 2 ağustos 1961'de atıldı. İçinde bulunan German S. Titov 25 saat 18 dakikada Dünya çevresinde 17 defa dolaştı.

Vostok III. — 11 ağustos 1962'de atıldı. İçinde bulunan astronot Adriyan Nikolayev uzayda 95 saat kalarak 64 kere Dünya'yı döndü.

Feza denemelerinde Amerikan lâboratuvarlarında tecrübeye tâbi tutulan maymunlardan biri.

Vostok IV. — 12 ağustos 1962'de atıldı. İçinde bulunan Papel Popoviç, Dünya çevresinde 48 kere döndü, fezada 71 saat kalmış oldu.

Vostok V. — 15 haziran 1963'te atıldı. Valeriy Bikovskiy'in bulunduğu bu kapsül 4 gün 23 saat 54 dakika fezayda kaldı, bu arada 3 500 000 km. kadar yol aldı.

Vostok VI. — 16 haziran 1963'te atıldı. Bu atışın en büyük önemli ilk kadının fezaya gönderilmiş olmasıdır. Bu kapsülde bir kadın teğmen olan Valentin Tereçkova bulunuyordu. İlk kadın astronot 2 gün, 2 saat, 49 dakika uzayda kaldı, 1 200 000 km. yol aldıktan sonra indi.

Voskod 1. — 1964 nisanında atıldı ve 3 kişiyi fezaya götürdü.

Voskod 2. — 1965 martında atıldı. İlk Rus astronotu fezaya çıktı.

GEMİNİ FEZA ARACI MERCURY FEZA ARACINDAN DAHA BÜYÜK, DAHA AĞIR, FAKAT DAHA BASİTTİR

Birleşik Amerika'nın ilk altı astronotunu taşımış bulunan Mercury kapsülü gibi çan şeklinde olan Gemini feza aracı, Mercury'ye göre birçok bakımlardan daha mütekâmildir.

Gemini'nin yörüngede bulunduğu sıradaki ağırlığı 3 200 kilo kadardır. En geniş yeri, Mercury kapsülünden yüzde 20 daha büyük ve hacim itibarıyla yüzde 50 daha geniştir.

Gemini astronotları için el işareti yerine telefon konulmuştur. Gemini astronotları daha sonraki uçuşlarında yere döndükleri zaman kendilerini kurtaracak olan ekiplerle telefonla muhabere edeceklerdi. Mercury astronotları ise el işaretleriyle yetinmek mecburiyetinde kalmışlardı.

Kurtarma ekipleri, bulundukları mahalle geldikleri zaman, Gemini kapsülünün dışındaki belirli yere bir telefon bağlayacaklar ve bu suretle astronotlarla telefon haberleşmesi tesis etmiş olacaklardır. Bu sistemin yardımı ile kurtarma ameliyesinde daha etkili bir işbirliği sağlanacaktır.

MANEVRAYI SAĞLAYAN ELEKTRONİK BEYİN

Gemini kapsülünün yeniliklerinden biri de 26 kilogram ağırlığında elektronik beyin diyebileceğimiz bir hesap makinasıdır. Bir daktilo makinası hacimindedir; bu makinanın kullanılması birkaç saat süre içinde öğrenilebilir.

Bu hesap makinası daha sonraki uçuşlarda evvelden yörüngeye yerleşmiş bulunan feza araçları ile randevulaşmayıp tesbit maksadıyla kullanılacaktır. Bu makina bir anda 4 000 kısım bilgiyi alıp, hemen hemen aynı anda cevaplandırabilecek kabiliyettedir Temin edilen bu bilgi de Gemini Kapsülüne istenilen anda manevra yaptırıp, karşılaşması istenen feza kapsülü yönünde gitmesini sağlamış olacaktır.

Bu hesap makinası, iniş sırasında atmosfere girmek üzere manevraya başlama zamanının da tesbitini sağlamaktadır.

FEZADA BULUŞMA

Gemini projesinin hedeflerinden biri de feza araçlarının yörüngede buluşma ve ayrılmaları ve aralarında astronotların bir araçtan diğerine geçişini temin ve bu yoldaki metodların geliştirilmesini sağlamaktan ibarettir.

Amerika'nın çok insanlı olarak ay sathına gidecek (Lunar) misyonunu taşıyacak olan Apollo kapsülü, Gemini seferlerinin temin edeceği bilgilerden faydalanacaktır. Gemini projesinin mütaakıp çalışmaları fezada buluşma tekniğini geliştirecek ve fezada buluşma işi şöyle olacaktır:

Cape Kennedy'den bir Atlas roketiyle yörüngeye fırlatılacak olan bir Agena roketi

240 kilometre yükseklikte yörüngeye girerek ekonomi yapma maksadıyla yakıt motorlarını susturacaktır. Roketin yörüngesi tam dairevî olacak ve bu suretle kendisinden sonra atılacak olan Gemini kapsülünü bekliyecektir.

Bundan 24 saat sonra bir TITAN II roketinin fezaya fırlatacağı iki insanlı Gemini kapsülü daha aşağı yükseklikte beyzî bir yörüngeye girecektir. Ancak bu ikinci aracın en yüksek yörünge noktası, Agena roketinin yüksekliğinin aynı olacaktır. Alçak süratte dolaşan kapsül, yumuşak hareketlerle Agena roketine yanaşacaktır. Bu buluşma Gemini'nin atılışından birkaç dakika sonra vuku bulabileceği gibi günler sonra da olabilir.

Radar sayesinde Agena roketini bulan astronatlar, kapsüle 32 kilometre kadar yaklaşınca, roketi gözle takip edebileceklerdir. Mütaakiben iki astronot roketlerini ateşleyecek ve Agena'ya yaklaşacaklardır. Bundan sonra yapılacak şey, yanaşma, kilitlenme ve araçların tam olarak buluşmasıdır.

AY SEYAHATLERİNE BAŞLANGIÇ

Gemini projesi, insanlı olarak yapılan feza araştırmalarında, Birleşik Amerika'nın ikinci esaslı adımını teşkil etmektedir. Birinci adım Mercury projesiydi. Bu proje, aynı zamanda, fezanın araştırılmasına, insanın tetkik ve hareketleriyle maddeten de iştirak edebileceğini ispat etmiştir. Şurası muhakkak ki, Mercury projesinin en başarılı tarafı, insanlı olarak yapılan feza uçuşları teknolojisi ve harekâtını geliştirmesi olmuştur.

'Gemini, Mercury ve Apollo Projeleri arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Bilindiği gibi, Apollo projesinin hedefi, Ay'a insan indirmek ve tekrar dünyaya getirmektir. Bu hususun, 1970 yılına kadar gerçekleştirileceğine kuvvetle inanılmaktadır.

Gemini projesinin, iki esas hedefi vardır: Birincisi, iki hafta kadar sürecek uzun feza uçuşlarını mümkün kılmaktadır. Bu müddet, ay seyahatleri için yeterli görülmektedir. İkinci hedef ise yörüngelerarası randevuları mümkün kılmaktır.

Bu arada, ikinci plânda kalan başka hedefler de vardır. İki feza aracını, uçuş halindeyken birbirine bağlama manevrası, atmosfere tekrar girişte kontrol sağlama, astronotların uçuş halindeyken feza araçlarını terketme ve tekrar aynı araçlara girebilmeleri ve bu arada yapılacak sayısız ilmî incelemeler, bu hedefler arasında bulunmaktadır.

Bütün bu hedeflerin gerçekleşmesi, Apollo denemelerine öncülük yapacaktır. Bilhassa, kontrollü olarak atmosfere giriş denemesinin başarı kazanması ve bu hususta geliştirilecek teknik, Apollo projesi için çok mühimdir. Zira, Apollo projesinin en kritik safhası, dünyaya tekrar dönüştür. Geliştirilecek teknik sayesinde, Apollo astronotları, atmosfere tekrar girdikten sonra, dünya üzerinde, inebilecekleri müsait bir bölge bulabileceklerdir.

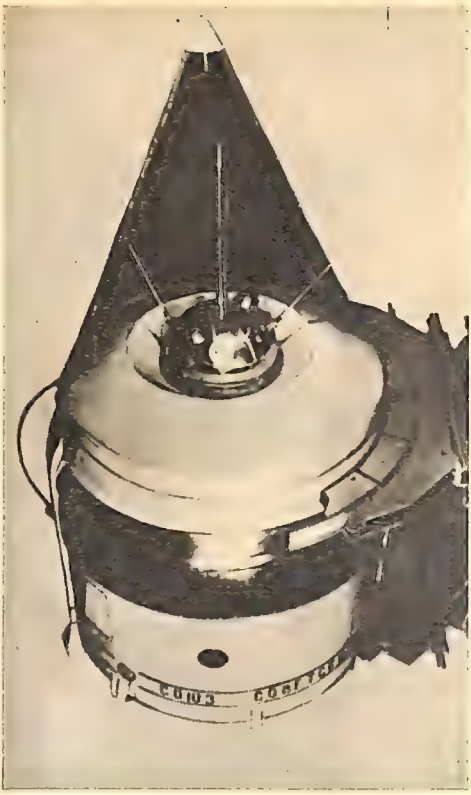

Ruslar'ın fezaya fırlattıkları Cosmic peyki

Gemini projesinden sonra tatbik mevkiidiğer husus da, Gemini'ye katılan astronotların ve diğer personelin, Mercury'ye nazaran çok daha detaylı bir eğitim devresinden geçmeleridir.

Gemini feza araçlarını kullanacak olan astronotlar, 860 saat sürecek bir uçuş yapacaklardır. Buna 3 adet çok uzun sürecek feza seyahati ve 6 «Yörüngede randevu» uçuşu da dahildir. Mercury projesinde yapılan feza uçuşları ise 54 saat sürmüştür.

Gemini projesinden sonra tatbik mevkiine konacak Apollo projesi de insanoğlunun aya gitmesini sağlayacaktır.

50-51. sayfalarımızda suni peyk taşıyan bir füzenin renkli fotoğrafı vardır.

Türklerin bütün Avrupayı yendikleri

NİĞBOLU ZAFERİ

YAZAN:
MİTHAT SERTOĞLU

YILDIRIM Bâyezid Han, Türk hakanlarının en büyüklerinden birisidir. Kendisi, babası Birinci Sultan Murad'ın 1389 tarihinde meşhur Kosova meydan savaşı kazanıldıktan sonra yaralı bir düşman askerinin suikastine uğrayarak şehit olması üzerine Osmanlı Devleti'nin başına geçmiştir.

Yıldırım Bâyezid Han, bütün tarih yazarlarının ittifakla naklettikleri gibi, devrinin en usta silâhşoru, en cesur askeri ve en büyük kumandanıydı. Osmanlı Devleti'nin idaresini eline aldıktan sonra düzenli bir plânla fetihlere başlamıştır. Bu arada, ilk iş olarak Sırbistan'la anlaştı. Kosova hezimetine rağmen, onların memleketlerini fethedip istiklâllerine son vermektense, istiklâllerine saygı göstererek kalplerini fethetmeyi tercih etti. Kıral Stefan'ın kızkardeşi Prenses Mariya Despina (Olivera) ile evlendi. Kıralla bir ittifak yaptı. Bundan sonra Türk ordusunda Sırp askerî birlikleri de bulunmuş ve Yıldırım Han'ın maiyetinde Anadolu ve Rumeli hareketlerinde, Niğbolu Meydan Savaşı'nda ve nihayet Aksak Timur'a karşı meşhur Ankara Meydan Savaşı'nda döğüşmüşlerdir.

Yıldırım Bâyezid Han, babası zamanında başlayan Bulgaristan fetihlerini tamamlamış, Anadolu beyliklerini bir hamlede ortadan kaldırarak anavatanda Türk birliğini kurmuştur. Böylece, Osmanlı Devleti'nin sınırı Tuna boylarından Fırat suyuna kadar genişlemiş oluyordu.

Yıldırım Bâyezid Han'ın en büyük gayesi, şüphesiz ki İstanbul'u alarak köhne Bizans'ı yeryüzü haritasından ebediyen silmekti. Nitekim kendisi, Osmanlı hükümdarları içinde İstanbul'u ilk muhasara edendir ve bu muhasarayı dört kere tekrarlamıştır. Sonuncu muhasarası sırasında, yani 1402 yılında, Doğu Anadolu'da beliren ve kendisinin kurduğu Türk birlik ve beraberliğini tehdit eden Aksak Timur tehlikesi üzerine, şehri tam almak üzere iken ne

yazık ki bundan vazgeçip ordusuyla Anadolu'ya geçmek zorunda kalmıştır. Böylece; Timur orduları Osmanlı memleketlerini tehdit etmemiş olsaydı, İstanbul daha o zaman, yani Fâtih Sultan Mehmed Han'ın fethinden elli yıl evvel Türkler'in eline geçmiş olacaktı.

Yıldırım Bâyezid Han, İstanbul'u ilk önce 1391 yılında muhasara etmiştir. Bunun sebebi ise, Bizans İmparatoru Beşinci Yuannis'in ölümü üzerine Bursa'da, Osmanlı sarayında rehine olarak bulunan oğlu ve saltanat ortağı Manüel'in tahta bir an evvel çıkmak için Yıldırım Bâyezid Han'dan izin almadan Bursa'dan İstanbul'a gelmiş olmasıydı. Yıldırım, Anadolu'da meşgul bulunduğu sırada, İmparator Beşinci Yuannis âni bir Türk tehlikesine karşı koyabilmek için İstanbul'un sûrlarını ve bu arada Yedikule kapısının yanındaki kuleleri tamir ettirmişti. Ancak bu hal, Yıldırım Han'la aralarındaki anlaşmaya aykırı idi. Yuannis, Türk Hakanı'nın fazla meşguliyetinden faydalanarak bu işe girişmişti. Hattâ, dikkati çekmemek için tamirde kullanılan taşları şehrin dışından getirmeyip bazı kiliseleri yıktırarak onların malzemesini kullanmayı tercih etmişti. Üstelik tamirleri süslerle örtüp gizlemeye çalışmayı da ihmal etmemiş bulunuyordu.

Lâkin, Yıldırım Bâyezid Han bunu haber aldı. O devirlerde Bizans, Osmanlı Devleti'ne vergi veren, imparatorları Osmanlı hükümdarları tarafından tâyin ve azledilen, yani kısaca Osmanlı Türkleri'nin yüksek hâkimiyetini tanımış bulunan bir devletti. Yıldırım Han, Beşinci Yuannis'e aralarındaki anlaşmaya aykırı olarak yapılan tamirlerin derhal yerle bir edilmesini emretti. İhtiyar imparator, çaresiz bu emre uydu. Lâkin, bu son zillet ona pek ağır gelerek kederinden hastalandı ve öldü.

İşte Manüel, bu olay üzerine tahta çıkmıştı. Yıldırım Han, onun kendisinden habersiz olarak bu işe kalkışmasına kızdı ve imparatora bir ultimatom verdi. Bunda, her yıl verilen haracın arttırılması, şehirde bir Türk mahallesi, cami ve mahkeme kurulması ve Osmanlı hükümdarı tarafından kadı tâyin edilmesi gibi ağır şartlar vardı. Manüel, bunları reddettiğinden Bâyezid Han 1391 yılında şehri muhasara etti. Bu ilk muhasara, yedi ay kadar sürmüş, sonunda imparatorun eskisinden ağır şartları kabul etmesi üzerine ablukaya çevrilmiştir.

Yıldırım Bâyezid Han, bu sefer kesin olarak fethetmek gayesiyle dört yıl sonra, yani 1395 senesinde İstanbul'u ikinci kere olmak üzere muhasara etmiştir. Bu sırada Avrupa ciddî bir telâş ve heyecan içinde bulunuyordu. Bunun sebebi ise, Türk tehlikesiydi. Osmanlı Devleti sınırlarının Tuna boylarına dayanması, Türk ordularının Bizans'ı kuşatması haklı bir endişe uyandırıyordu. Nihayet Türkler'i kesin bir mağlûbiyete uğratmak ve Avrupa kıtasından sürüp atmak gayesiyle bir Haçlı ordusu kuruldu. Papa IX. Bonifaçyüs, Avrupa'nın Katolik hükümdarlarını Türkler'e karşı savaşa çağırmıştı. Başta Fransa olmak üzere Almanya, İngiltere, İskoçya, Polonya, Bohemya, Avusturya, Macaristan, İtalya, İsviçre ve Belçika haçlıları bu daveti kabul ettiler. Böylece kurulan 120 bin kişilik ordunun Fransız kumandanlığına, Fransa Kı-

Yıldırım Bâyezid çağında Türkler'in bir Hıristiyan şehrini muhasarası.

Türk atlılarının Macar birliklerine taarruzu.

ralı İkinci Jean'ın torunu, Burgonya Dukası Philippe'in oğlu Nevers Kontu Korkusuz Jean seçilmişti. Ondan maada, Macaristan Kıralı Sigismund, gene Fransa'nın kıral hanedanına mensup bir sürü prens, birçok da Alman asılzadeleri ve Avrupa'nın en tanınmış silâhşorları bu orduda bulunuyorlardı.

Haçlı ordusu Budin (Budapeşte)'de toplandı. Buradan tekrar harekete geçip iki kola ayrıldı. Bir kol Sırbistan, öbürü Ulahya üzerinden ilerleyerek Niğbolu kalesi önünde buluştular. Bu sırada Ulahlar'dan, Transilvanyalılar'dan, Hırvatlar'dan birçok gönüllüler bu orduya katılmış bulunuyorlardı. Haçlı ordusunun ilk hedefi Niğbolu kalesiydi. Haçlılar bu stratejik yeri ele geçirdikten sonra güneye doğru ilerlemeyi ve Bulgaristan'ı aşıp Varna civarında bir meydan savaşı ile Türkler'in esas kuvvetlerini mahvettikten sonra İstanbul'a kadar olan bütün bölgeyi işgal etmek ve Türkler'i Anadolu tarafına sürüp atmayı umuyorlardı.

Bu sırada Niğbolu kalesinde muhafız olarak Doğan Bey adlı bir serhat yiğidi bulunuyordu. Haçlı ordusunun yer götürmez kalabalıklığına ve nispetsiz üstün kuvvetine rağmen, Doğan Bey teslim olma teklifini reddederek hemen savunma tedbirleri almaya başladı.

Yıldırım Bâyezid Han, Haçlı ordusunun Niğbolu kalesini kuşattığını duyunca, İstanbul muhasarasını gene ablukaya çevirerek yanında elli altmış bin kişilik bir kuvvet bulunduğu halde süratle yola çıktı ve hakikaten adına yakışır şekilde, yıldırım gibi bir hızla ilerleyerek Niğbolu'ya altı saat mesafeye kadar geldi. Durumu keşfegönderdiği Evrenos Bey, düşmanın on beş günden beri kale önünne varmış bulunduğunu ve bir haftadır burasını şiddetle sıkıştırmakta olduğu haberini getirdi.

Yıldırım Bâyezid Han, Doğan Bey'e gerçi pek güvenirdi. Lâkin, düşmanın ölçüsüz derecede üstün oluşu karşısında savunmadan vazgeçmesinden korkuyordu. Çünkü kendisine hiçbir haber de göndermemişti. Onun ne durumda olduğunu ve ne yapmak düşüncesinde bulunduğunu pek merak ediyordu. Bunun tek çaresi, birisinin düşman hatları arasından süzülüp kaleye varması ve Doğan Bey'le görüşmesiydi. Yıldırım Bâyezid Han, birçok kimseler üzerinde durduktan sonra, gönderilecek habercinin geri dönmesine kadar sabredemeyeceğini anlayarak bu işi bizzat görmeye karar ver-

Haçlılar'ın ordugâhından bir görünüş.

di. Ancak, bu kararından kimseye bahsetmedi. Çünkü kendisine engel olunacağını biliyordu. Aysız ve karanlık bir gecede meşhur atına atlayıp süratle ilerledi. Bildiği geçitlerden, bel ve yarlardan süzülerek düşmana görünmeden safları arasından geçip Niğbolu kalesinin önüne vardı. Kaleyi iyice gözden geçirdikten sonra gök gürültüsünü andıran bir sesle haykırdı:

— Bire Doğan! Bire Doğan!...

Doğan Bey, kaleden bu sesi duydu ve tanıdı. Lâkin, kulaklarına inanamadı. Kendisini rüyada sanıyordu. Hunkârın burada işi ne idi? Lâkin ses, aynı muhteşem gök gürültüsü halinde devam ediyordu:

— Bire Doğan! Bire Doğan!...

Doğan Bey, deli gibi fırlayarak kalenin burcuna çıktı. O zaman, yıldızların alaca karanlığında, beyaz atının üstünde bir zafer heykeli gibi duran Yıldırım Han'ı tanıdı ve heyecanlı sesi, gecenin sessizliğini parçaladı:

— Buyur saadetlû hunkârım!

— Bire Doğan, halin nicedir? Görüp anlamaya geldim.

Doğan Bey, acele acele ve kısa cümlelerle düşmanın bir haftadır nehirden ve karadan Niğbolu'yu sıkıştırdığını, lâkin gazilerin hakanın yardıma geleceğine inanarak dayandıklarını, kalenin sağlam ve erzakın bol olduğunu haber verdi.

Yıldırım Han sonunda:

— Hele dayanın yoldaşlar... İşte biz dahi vardık! diye seslenip tekrar karanlıklara daldı ve kaybolup gitti.

Bu konuşmayı, düşman karakolları duyarak kumandanlarına haber uçurmuşlardı. Hemen bir süvari birliği peşine düştüyse de, Yıldırım Han'ı ele geçiremediler.

.....

Türk ordusu ertesi günü Haçlılar'a hücum etmiş ve bu savaş sonunda düşman tamamen mağlûp ve mahvedilmiştir. Başta Korkusuz Jean olduğu halde, en meşhur kumandanlar Yıldırım Han'a esir ve birçok tanınmış asılzadeler de maktul düştüler. Esirler, sonradan ağır bir fidye karşılığında serbest bırakılmışlardır.

Yıldırım Bâyezid Han, Korkusuz Jean'ı serbest bıraktığı sırada ona şunları söylemişti:

— Sana, bana karşı bir daha döğüşmeyeceğine dair söz vermeyi teklif etmiyorum. Tam tersine, vatanına döndükten sonra yeni ordular hazırlayarak gelmeni ve böylece bana yeni zaferler kazanmak fırsatını vermeni istiyorum.

Bu emsalsiz kahramanlık menkıbesini, bize o günlerin özlemini duyuran şu mısralarla sona erdirelim:

Eski günler ki zafer, şan ve şeref günleridir
Irkımın âleme hükmettiği günler o devir.
Sarmış âfâkı feth ordusunun velvelesi,
Dinlemiş ürpererek kaç kere âlem bu sesi.
Parlayıp dağ, ova şimşek gibi Türk'ün kılıcı,
Yere geçsin kırılan kanlı salîbin hıncı.
At, berâber yaşamış devri o gaazîlerle,
Top, berâber yürümüş haykırarak ilden ile.
Türk'e mahsûs imiş ancak zaferin verdiği şân,
Türk'e baş eğmeyi şan bilmiş o günlerde cihân.

.....

Eski günler ki uzaklaşdı, hayâl oldu bütün,
Bize anmak o güzel devri kalan sâde bugün. bugün.
Ne vurup sayha verir mehterimiz fırtınadan,
Ne içer atlarımız mâvi ve coşkun Tuna'dan.
Ne bilek kolçağı yırtar, ne girer zırha omuz,
Bunu yâdetmeye biz sâdece bugün mahkûmuz...

II. Viyana Kuşatması

KARA MUSTAFA PAŞA'NIN İDAMI

ve Bozgunu

Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağadan
Sadeleştiren
FALİH RIFKI ATAY

SERDAR, yatsı vakti, merhum Sultan Süleyman'ın otağı yerinde olan bahçeye geldikte yol şaşırılıp bir saat kadar orada kâh ileri kâh geri gidildi. Sonra Reis Efendi'nin adamlarında bir kandil bulunmakla, onunla yol teşhis olunup Yanık tarafına doğruldu. Beç'e dört saat mesafedeki sudan geçildikte Sadrâzam sağ tarafa sapıp biraz dinlendi. Gene giderek bir yerde sabah namazını kıldı. Sair İslâm askeri de kimi ileri, kimi geri Yanık konağına can attı.

Ertesi gün, Serdar, evvelce piyade köprüsü olan sudan geçip bir kırda dinlenerek iki namaz arası gene atına binip akşam vakti adı bilinmeyen bir yere indi. Üçüncü günü hareket edip kuşluk vakti, Rabe suyu köprüsünü geçti. Öğleden önce Yanık kalesi altında Silistre beylerbeyi Mustafa Paşa otağına indi. Paşa ile Erdel kıralı, Serdar'ı köprü başında karşılamışlardı. Budin beylerbeyisi Arnavut İbrahim Paşa hepsinden evvel bozulduğundan bir gün önce Yanık kalesi tarafına geldiği haberi Sadrâzamın kulağına gitmekle eski macerayı hatıra getirdi:

— Herkese ibret olmak üzere katledilmelidir, diyerek, ulak Ahmed Ağa'yı İbra-

him Paşa'yı getirmeye gönderdi.

Paşa:

— Hastayım, varamam, fermanları ne ise buyursunlar, deyicek Serdar hiddetlenip bir an önce cezasını vermek için ulağı tekrar yolladı:

— Hasta da olsa arabaya binip gelsin. Görüşülecek işler vardır, diye ferman etti.

İbrahim Paşa çaresiz, emir Allah'ın, diye atına binip korku içinde Serdar'ın otağı önünde inerek hazan yaprağı gibi titreye titreye etek öptü.

Sadrâzam'da hiç hareket yok:

— Bire dinsiz koca melûn, seni bu kadar zamandır padişah vezirleri arasında gayreti ve hamiyeti vardır diye başta tutardık. Bu defa cümleden evvel kaçmaya yüz tutup bütün İslâm askerini bozguna verdin. Bu katillik suçunu düşünmedin, Sancak-ı Şerif'i ve Serdar'ı yoklamayarak kaçtın, şimdi hünerler göstermiş insan gibi çadırında otururşun, diye çıkıştıkta, bazı cevaplar verdi ise de kâr etmedi. Çavuşbaşıya teslim olup böyle bir ihtiyar vezir boğduruldu. Orduda olan eşya, deve, katır, çadır, nesi varsa yoksa Hazine'ye alındı. Budin'de olan eşyasının müsadere edilmesi için koyun emini İbrahim Ağa ve kethudâsı ile haznedarı gönderildi.

Yanık altında bir yem elli paraya, bir okka yağ elli paraya ve bir kilo pirinç beş kuruşa ve gene de bulunmaz. Hele Budin'den zahire gelmekle biraz hafiflendi. Bozgun asker dahi gelip orduya katıldılar. Çoğunun çadırı çergesi yok, açıkta perişan oturdular. Tatar Hanı dedikleri hunsa, erkek değil, kadın kadar da hüner edemediğinden gayri, bir gün önce Yanık altına gelmiş. Bu kadar gayretsizlik bu ana değin hiçbir Tatar hanında görülmemişti.

Gelişte itaat eden kale ve Palanga ahalisi isyan edip yasakçıları kapı dışarı kovmuşlar ve serhadde İslâm olmuş olanlar hep katledilmişler, haberi geldi.

ORDUDAKİ BAŞI BOZUKLUK

Bozgunun birkaç sebebinden biri, İslâm askeri içinde yalnız kâr için gelmiş manav makuulesi sayılmakla bitmezdi. Bu seferin pek çok ganimetinden büyük faydalar görüp her biri selâmete ermek, malını ve esirini korumak kaygısına düştü. Savaş günü, bunlar ordu içinde kuşluk vakti yüklerini yükletip firar ettiler. Başka ordu halkı dahi bunları görüp korkuya kapılarak eşyalarını davarlarına yüklemek üzere oldular. Bunların havadisi kâfir karşısında cenk eden askere erişip onlar da malları kaygısı ile çadırlarına gitmeye can attılar. Ve kâfir iptida İbrahim Paşa'nın bulunduğu taraftan yol bulup orduya girdi. Rumeli zeâmet ve tımar erbabı da başları çaresine düşünce Serdar ile bir miktar sipahi ve silâhdâr tayfası ve hizmetçi takımı kaldı. Kâfir ise her taraftan fırsat bulup o miktar askerle yüz binden fazla kâfir savaşarak otağa kadar geldiler.

Bu işte doğru tedbir o imiş ki, Serdar olan devletli, orduyu pek sık teftiş edip, yalnız kâr için gelip seferi ağırlaştıran ve kıtlığa sebep olan herifleri ordu arasından kovup bunlarla harp meydanına gitmeye. İşe yaramaz, düşmana varmaz bir sürü iblis suratlı heriflerin orduda olması aynı hata idi.

İkincisi, İslâm askeri düşmanla altmış gün canla, başla metriste, toprak içinde savaş ve top ve tüfek ve lâğım ve kumbara ve taşla cenk edip kudreti kesildiği zaman Nemçe Çasarı ve Leh Kıralı bu kadar bin askerle geldikte metriste ancak ihtiyat olarak bin kadar adam alıkonup iş erleri olan diğer askeri çıkararak piyadeyi metrislendirmek ve balyemez topları artlarına dizmek ve atlılarla dahi gerilerine konmak ve böylece düşman meydana gelince durup, üzerlerine geldikçe topu tüfeği basıp lâzım gelirse atlı dahi hücum ede. Herkes bildiği gibi cenk etmeye. Hele tatar askeri düşmanın arka tarafına ürküntü vermek için konulup onlardan saf cenginde yüz yüze düşmana karşı varmak beklemeye. Hele bu seferde bulunan Tatar askeri ganimet ve esirlerden bir mertebe yüklü oldular ki, Osmanlı askerini değil, babalarını öldürmüş askere karşı gidip dayanmalarına kudretleri yoktu.

Üçüncüsü, savaş atları iki aydan beri arpa yüzü görmeyip takatsiz olmakla sipah vesair askerin meydana at sürmeleri mümkün olmadı. Asker tayfasının zahiresini yoklamak, fazla kalırsa vaktine saklamak, bu dahi cenge girmeden yapılmak gerekti.

Bozgunun bir sebebi de, Allah'ı unutmak ki, asker kâfir memleketlerinde, hele Beç savaşında buldukları hesaba gelmez şarabı gördüklerinde, müptelâ olmayan dahi içmeye başlayıp her türlü fesat aldı, yürüdü. Muhasara mübarek aylara (recep, şaban, ramazan) düşmekle gece, gündüz zina ve livata yapıp şarap içerek Allah'ın kahrına uğradılar.

Tatar askeri ile ata tuta harbe kudretli hesapsız ordu halkı, Alaman diyarının önüne soluna doğru on iki konak yerlere kadar seyirtip Venedik ve Kızılalma serhatlerinden ta Akdeniz'e taraf taraf akınla salıp, rasgelen köy, kasaba, şehir, varoş, palanga kaleleri yağma edip güçlüleri kılıçtan geçirerek, kadın ve çocukları bağlayıp esir ederek, ekinleri ateşe vererek kâfir ülkesini

Kara Mustafa Paşa'nın muhasaraya başlaması üzerine, Viyana'dan gizlice kaçan Almanya İmparatoru I. Leopold.

o hale koydular ki, yüz yılda eski halini bulmaya. Ganimet diye ele giren koyun, sığır, beygir, altın ve gümüş eşya, mücevherat, ince belli, uzun boylu, sırma saçlı, hilâl kaşlı, badem gözlü cariye ve oğlanların ve kumaş, diba vesair malların hesabını ancak Allah bilir. Rumeli'ye ayak basalı bu ganimete hiçbir asker muvaffak olamamıştır. Bunlar tok duyum Beç'te orduya geldiler ki ganimetin çokluğundan kimse yüzüne bakmayıp, ucuza satar oldular. Şöyle ki, en müstesna cariye kırk, elli kuruşa satıldı. Serdar iki bin beş yüz koyunu elli kuruşa aldı. Tatarlar bir sürü öküz getirmişlerdi. Kimse bakmamakla kıra salıverdiler. Bunda dahi tedbir o imiş ki sefer yolunda nice fetih, zafer ve ganimetler olursa Allah'ın lûtfu sayıp her an insanlık aciz ve kusurumuzu anlamalı imişiz.

Beç'ten kalkışın dördüncü günü herkes kederli, perişan, kendi derdinde iken asker arasında:

— Kâfir geldi,

feryadı duyulmakla cümle ordu halkı birbirine karışıp nicesi arabalarla eşya ve esirlerini yola çıkardı. Asker arasında hayli telâş olup sonunda aslı olmayıp, hemen manav gibilerin mal ve eşya yağması için bu melâneti yaptıkları meydana çıktı. Etrafta aşırı rüsvaylık olup çok kimseyi öldürdüler. Malını talan ettiler. Silistre Beylerbeyisi Midillili Mustafa Paşa ve Anadolu Beylerbeyisi Ahmed Paşa ve Berber Ali Paşa fitneyi bastırmak için ileri yola giderlerken birkaç kimseyi yakalayarak kılıçtan geçirip esirleri ve malları satıldı. Nicesinin deve ve katır ve neleri varsa alınıp kendileri canlarını kurtarmak için kaçmaları ile bunlar da satıldı. Satılanlardan hiçbirinin sahibi, bu şey benimdir, demeye ağzını açamadı. Gözü önünde, malı devlet hesabına satıldı. Serdar'ın ferman ile kendi esirleri dahi satıldı. Sonra herkes yerli yerinde karar kıldı. Fitnede az kaldı ki cümle ordu halkı birbirine gire ve herkes gözü görüp gücü yettiğini kıra.

Serdar, Yanık altında iki gün kalıp, altıncı günü tuğu ile Konakçı Hasan Paşa ve bir buçuk saat sonra kendisi kalktı. İnilecek yer uzak ve askerin de aklı başında olmamakla yolda hayli şaşkınlık geçirdiler. Bazısı güçle yatsı vakti konak yerine ulaşabildi. Bu yolda asla su yoktu. Bir yerde

sazlık içinde azıcık su bulundu, onu da önden gelenler şeker şerbeti gibi içmişlerdi.

Budin Beylerbeyi Kara Mehmed Paşa askere dümdar tâyin olunup Tatar Hanı dahi ileri gitmeye yüzü olmadığından geri kaldı. Erdel Kıralı dahi askeri ile kalkıp alarga yere kondu. Beç'ten ayrılışın on birinci günü Serdar alayla Budin ovasında hazırlanan yerine indi. Budin Beylerbeyi Kara Mehmed Paşa'ya kaleye girmeyip çadırları ile ovada kalmasını emretti. Ordu halkı karadan, denizden Belgrad'a doğru kaçmaya başladı. Nicesi Budin şehrine ve varoşa ve bağlar içine ve köşe beköşe buldukları yerlere bir mertebe doldular ki yollar tıkandı. Ertesi gün, ki, Şeker Bayramı idi, ilerigelenler bayram tebriki için otağa gelip etek öptüler. Cümle vezirlere, ümeraya Kasıma kadar askerlerini zaptedip Budin ovasında hazır tutmaları ferman buyruldu. Bayramın üçüncü günü Kara Mehmed Paşa Serdar'ı kale içindeki sarayına davet edip ziyafet verdi. Ve önüne düşüp kaleyi ve kıral sarayını seyrettirdi.

PADİŞAH SERDAR'I TESELLİ EDİYOR

Beç'ten ayrılışın on yedinci günü Padişah'tan Sadrâzam'a teselli edici bir hat ve kılıç ve kaftan ile Silâhdâr Şahin Mustafa Ağa gelip karşılanarak Serdar otağına indi. Koynundan Hatt-ı Hümâyûnu çıkarıp, elleri üzerine tutarak Serdar'a doğru birkaç adım yürüyüp durdu. Sonra Serdar ileriye doğru gitti. Silâhdar dahi Hatt'ı öpüp teslim etti ve etek öptü. O da Hatt-ı Hümâyûn'u öpüp yüzüne sürerek koynuna koydu. Sonra silâhtar ağa kürkü ve sade hıl'atleri tuttu. Serdar dahi yakasını öpüp giydi. Sonra mücevherli kılıcı sundu. Kâhyası öpüp kuşattı. Her bir ikramda çavuşlar alkışladı. Sonra vezirler ve beylerbeyleri tertip üzere durup Serdar Hatt-ı Şerif'i koynundan çıkarıp Reis Efendi'ye verdi. Bir mühürlü beyaz atlas kese içinde kâğıttan zarflı idi. Reis Efendi dahi öpüp kâğıtları çıkarıp bağını çözdü. Hatt-ı Şerif'i kesesinden çıkarıp gene Sadrâzam'a sundu. Alıp açtı, biraz gözden geçirip gene Reis Efendi'ye verdi. O dahi okuyup Serdar'a teslim ederek çavuşlar alkışladı.

Ertesi gün Kırım Hanı huzura davet olundu ise de oğulları ile diğer akrabası:

— Gitmeniz asla doğru değildir, diye telkin etmeleri ile o da can korkusu ile mazeret gösterip:

— Bugün varamam, diye veziri Bahadır Ağa ile haber yolladıkta Sadrâzam:

— Gelmiş olsa kendisine ikramdan gayrı bir şey düşünülmüş değildi, buyurup değiştirmeye karar verdi... Ve yerine kim han olabilir, araştırıldıkta sonradan orduya gelen Hacı Giray Sultan cümleden daha münasip görülmekle ona karar verildi.

Ertesi gün Hacı Giray Sultan, Kara Mehmed Paşa otağına çağrılıp Serdar tarafından Bekir Ağa ve divan çavuşları ile çavuşbaşı getirmeye gittiler. Hacı Giray, on beş kadar adamı ile gelip sokaktan içeri atı ile girerek sayeban altına indi. Sadrâzam sofa üzerindeydi. El tutuşarak ve birbirlerine sarılarak mindere beraber oturdular. Kahve, şerbet ve buhurdan sonra:

— Allah mübarek eyleye, şevketlû efendimiz size Kırım Hanlığı'nı ihsan buyurmuşlar, diyip nimtene kaplı samur kürk ve üzerine bir hıl'at giydirildi. Beline bir mücevherli kılıç ve bir alâ tirkeş kuşatılıp:

— Şimdiden geri sakalımızı koyuverin, buyurdular.

Şeyh Vânî Efendi dua etti.

Hemen Tuna'dan karşı Peşte yakasına geçip iki saat ileride çadırlarını kurarak kondu. Tatar askeri toplandı. Bahadır Ağa gene vezir tâyin edildi. Reis Efendi, hanlık beratı ile iki bin altın ve bir alemli sancak ve iki tuğ götürüp teslim etti. Eski Han'a dört pul akça yıllık bağlandı.

Beç dönüşünün yirmi üçüncü günü Uyvar Valisi, Rumeli Beylerbeyi ve Macar Kıralı tarafından tutulmuş Nemçeli ve Lehli üç esir gelip, cümle Nemçe ve Leh askeri nasıl Beç altına gelmişlerse gene o tertip üzere Komoron adasına ve oradan Tuna'ya karşı Çiğerdelen tarafından geçerek Estergon kalesine doğru yürüdüklerini haber vermekle boyunları vurulup getirenlere hıl'at ihsan buyuruldu. Şimdiye değin Uyvar ve Estergon kaleleri muhafazasına beş bin kadar yamaklı yeniçeri gönderilmişti. Budin beylerbeyi Kara Mehmed Paşa serasker tâyin edilip yanına kapıları ve eyaletleri ve askerleri ile Silistre, Bosna, Karaman, Sıvas Beylerbeyileri verilerek otuz bin kadar kimse ile hareket ettiler. Serdar her birine:

— Askerinizi götürün, ben de arkanızdan Estergon'a gelirim. Gerek kapınızı, gerek askerinizi yoklarım. Eksik bulursam hakkınızdan gelirim, diye tembih buyurdu.

CİĞERDELEN SAVAŞLARI

İki gün sonra kâfirler, Ciğerdelen palangasını yıkmak için gök demire boğulmuş piyade ve süvarisi on iki bin kadar seçme askerle karakolhaneyi ele geçirdiklerini, şatılmış olan Müslümanlar, Kara Mehmed Paşa'ya gelip bildirdiler. Serasker yanındaki otuz bin askerle düşman üzerine yürüdü. Rumeli Beylerbeyi Hocazade Arnavut Hasan Paşa dua edip ellerini yüzüne çalınca önce çarhacılar, arkasından paşalar ve yan-

larındaki askerler gönül birliği ile kılıçlarını çekip düşmanı karşıladılar. Ve öyle bir hamle ve hücumlar ve arslanca savaş eylediler ki önce düşman hayrete düştü ve cenkten âciz kaldı. Sekiz binden fazlası kılıçtan geçti. Kaçanlarını da iki saat ötedeki taburlarına kadar kıra kıra sürdüler; piyadesinden tek nefer kurtulmadı. Sonra Ciğerdelen altında çadırlarına gelip girdiler. Serasker Paşa zafer haberini Serdar'a yazdı. Ertesi günü orduda ve Budin'de de top ve tüfek şenliği olup Serdar Kırım Hanı hazretlerine de ileri hareket etmesini ferman etti. Han üç saat ileride Vaç palangası yakınına varıp kondu. Lâkin yanında olan tatar askeri pek az olmakla korkuya düşüp kalktı, gene Peşte kalesine bir buçuk saat yakın yere döndü.

Din düşmanlarından alınan bayrak ve davul ve bin kadar kelle Tuna tekneleri ile Budin'e getirilip, başlar, Tuna'ya döküldü, gerisi Serdar huzuruna çıkarıldı.

Lâkin önce gelenler, Nemçe ve Leh askerinin çarhacısı topsuz asker olup Osmanlı'yı yakalamaya gönderilmişler, guruyla gezip dolaşırken basılmışlar. Bu defa ise Beç altına nice alay ile gelmiş ise daha fazla askerle yürüdü. Vezir Kara Mehmed Paşa ise gururlanmakla eskisi gibi düşmanı vurmak istedi. Vezirler, beylerbeyileri razı olmayıp münasip görmediler, Ciğerdelen palangası halkını boşaltıp karşı Estergon'a geçirelim, palangayı yakalım, sonra biz de geçip köprüyü keselim ve Estergon kalesine karda arka verip muhafaza edelim, dediler.

ESTERGON CENGİ

Mehmed Paşa dinlemedi. Ferman böyledir, diye cengi tercih etti. Askerin kaçmasını önlemek için Estergon köprüsünün birkaç tombazını bozup cenge hazırlandı. Ertesi günü düşman piyade ve süvarisi alaylarını düzerek, toplarını dizerek iki nehir arasında adım adım büyük ovayı yürüdü. Geldi. İslâm askeri saflanıp tekbir getirerek düşman ortasına vurunca, kâfir iki parçaya ayrılarak, sanki bir ırmak deniz içine karışır gibi, kâfir bütün İslâm askerini çevirip nice bin İslâm gazisi şehit düştü. Nicesi kaçarak Estergon köprüsü başına geldiler. Mehmed Paşa bir miktar bozgun askerle köprü tombazlarını birleştirip beri yakaya geçti. Sonra gene kaldırıp Estergon kalesine girdi. Bozulan askerden kalanlar köprü başına geldiklerinde köprü bozulmuş olmakla piyade ve süvari Tuna suyuna atladılar. Binde biri ancak kurtuldu. Kâfir dahi enselerinden takip edip Tuna kıyısında buldukları asker üzerine hücum etmekle çoğu döğüşe döğüşe öldü. Silistre Beylerbeyisi altındaki sakat kır kısrak tekerlenip, Sıvas Valisi Bînamaz Halil Paşa ile ikisi, Leh askerine esir oldular. Bosna Beylerbeyisi Tuna'da boğuldu. Karaman Beylerbeyisi Boşnak Şişman Mehmed Paşa Tuna kenarında atından yıkılarak kendisini düşmana vermeyip cenk ederek öldü. Hulâsa, İslâm gazilerinin kimi esir, kimi kılıçtan geçip kimi toptan tüfekten şehit olup, bir anda Tuna suyu akan kandan görünmez oldu. Kâfir Ciğerdelen palangası altına geldikte içindekiler vire etmişler iken tutmayıp dört yandan ateşe verdi. İçinde olan birkaç bin erkek, kadın feryat ederek yandı, gitti. Dumanları havaya uçtu.

Ertesi salı günü Kara Mehmed Paşa, Serdar'ın eteğini öpüp sohbet ettiler.

Serdar, Budin altında yirmi iki gün kalıp, serhat işlerini gördü. Her kaleye lâzım olduğu kadar muhafazacı asker koyup cümlesini hakka emanet ettikten sonra Beç'ten ayrılışın otuz dördüncü günü sabah erken tuğlarını yollayıp kendisi de öğleye yakın ordu ile Belgrad kışlağına hareket etti.

Bu sıra kâfirler köprüyü yapıp beri yakaya geçerek Estergon kalesini muhasara etmişlerdi. Topla döverek bazı yerlerini yıkmışlardı. Ellerinde esir olan Vezir Halil Paşa ile Bînamaz Halil Paşa'yı öne götürüp:

— Bakın, kaleyi görün ne hale koyduk. Dört yanında lâğımlarımız hazır. Az hizmetle alırız. İçindekilerin kimini kırar, kimini esir ederiz. Can ve mallarına zarar vermemek üzere aman verelim. Siz tarafınızdan kâğıt yazınız, kaleyi bize teslim etsinler, onları istedikleri yere ulaştıralım, dediler.

Çaresiz muhasaranın dördüncü günü vire edip içindeki asker tayfasından Bekir Paşa ve Zağarcı[1] ve Saksoncu [2] başı senet istediler. Onlar da, kaleyi biz verdik. Bekir Paşa, Zaağrcı ve Saksoncu başının bunda methali yoktur, diye senet yazıp verdikten sonra vire bayrağını çekip dışarı çıktılar. Kâfir dahi top, mühimmat ve cepane gibi eşyadan gayrı mallarına dokunmayıp verdikleri gemilere Bekir Paşa kadın ve çocukları doldurup Peşte'ye yolladı. Kendisi piyade ve süvari, kalan askerle Budin'e geldi. İşte göylece melûnlar Estergon kalesini hesapsız mal ve eşya ve top ve mühimmat cepanesi ile zaptettiler. Kaleyi vermek suçu ile zavallı Bekir Paşa ile Arslan Mehmed Paşa ve Zağarcıbaşı Arnavut Mehmed Ağa ve Saksoncubaşı Gürcü Süleyman Ağa ve Zemberekçi başı Pabucubüyük Arnavut Mehmed Ağa, Serdar fermanı ile kalede boğulup leşleri orduya gönderildi.

---

[1] Yeniçeri Ocağı 64. ortanın adı.

[2] Yeniçeri Ocağı 71. ortanın adı.

Muhasara yılında Almanlar tarafından yapılan bu gravürde Yanık kalesi ve Viyana görülüyor.

1. Viyana
2. Yanık

Budin'den hareketin otuz ikinci günü Belgrad'a gelinerek ertesi yılki hazırlığa başlandı.

MERZİFONLU ALEYHİNDEKİ ENTRİKALAR

Sadrâzam Merzifonlu Mustafa Paşa, serdar olup Belgrad'dan giderek Yanık kalesini haline bırakıp Beç kalesini muhasara ettiği müjdesi ile Serdar tarafından Telhisci İsmail Ağa çıkageldiğinde, Padişah Hazretleri:

— Maksadımız Yanık kalesiydi. Beç kalesi hesapta yoktu. Ne tuhaf, Paşa bu sevdaya düşmüş. Hoş imdi Allah kolaylık vere. Lâkin evvelce bildireydi razı olmazdım, buyurdu. Ve çok eseflendi.

II. Viyana muhasarasının kahramanı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa.

Ramazanın yirmi dokuzuncu günü İslâm askerinin Beç altında bozulup çırılçıplak düşe kalka Yanık altına vardıkları haberi geldi. Serdar, Leh Kıralı'nın ahdini bozarak Nemçe Çasarı ile birlikte üstümüze yürüdüğünü, asker kendine yâr olmayıp bozulduğunu ve şimdi Yanık altında perişan askeri topladığını, serhat nizamı için kasıma kadar Budin'de kalıp, oradan Belgrad şehrinde kışlamak ve ilkbaharda mükemmel hazırlık yapılıp intikam almak üzere din düşmanlarının üzerine gideceğini ve bizzat Padişah'ın Üsküb ve Filibe veya Edirne'den hangisini isterse kışlamasını arz etti. Meşveret olundukta, Üsküb kışlamaya elvermez ufak yer olup orada kalmak reayaya zulmetmek olur, denilerek Filibe'de kışlamasını münasip gördüler. Konaklar tutulup zahire toplamaya adamlar gönderildi. Padişahın Hatt-ı Hümâyûn ve ihsanlarını götüren Şahin Mustafa Ağa, Budin'de üç gün oturup işlerin içyüzünü öğrenerek Belgrad'da Padişah'a serdar ve asker arasındaki nifakı ve askerin kendisinden yüz çevirdiklerini, o sadrâzam kaldıkça bir hizmet beklenemeyeceğini söyledi. Eylülün son günlerinde Belgrad'da bir gece bir gün kar yağıp, çadırları bastı. Padişah, Belgrad'a geldiklerinin yüz altmış üçüncü salı günü İkinci Vezir Musâhib Mustafa Paşa ile Sancak-ı Şerif ve Hırka-i Mübareke ve kapı ağası ve tülbent ağası ve şeyhulislâm ve nişancı paşayı geri koyup kendisi haremleri, üçüncü Vezir Kara İbrahim Paşa ve rikâp ağaları ile gamlı ve mahzun Belgrad'dan Filibe'ye hareket ettiler. Ertesi çarşamba Musâhib Mustafa Paşa dahi cümle orduy-ı hümâyûnla kalkıp, fakir kulları bu zümreden idi, yollarda balçıktan büyük güçlük çekerek Hasan Paşa palangasına varıldı. Niş konağından önce iki asker bir birine kavuştu. Padişah Niş'e iki saat ötede Kızılbayır'daki Ilıca'da ancak kendileri ve haremi geceledîler. Belgrad'dan hareketin yirmi dördüncü günü bir yağmurla kış kıyamet gününde göçülüp, bin perişanlık içinde Filibe kışlığına varabildiler. Padişah Hazretleri oradan Edirne'ye gidip saraylarına indiler.

Dârüssaâde ağası Yusuf Ağa ile büyük Mirahur[3] Boşnak Sarı Süleyman Ağa sadrazâmın düşmanları olmakla Padişah'a çekiştirmekten geri kalmazlardı. Sadrâzam da bunları sevmezdi. Beç bozgunu haberi gelince Sarı Süleyman Ağa, Yusuf Ağa'nın odasına gitmiş:

— Düşmanınızın işi bitti. İntikam alacak günler geldi, diye ayağa kalkıp ellerine mendil alarak döne döne oynadıklarını pek yakından öğrendim.

Üçüncü Vezir Kara İbrahim Paşa, Sadrâzam'ın bir küçük ağası ve giderek kethudâsı ve sarayda küçük, büyük mirahuru ve sonra üçüncü vezirlikle yerine kaymakam bırakmış çırağı iken sadrâzamlık sevdasına düşüp efendisinden yüz çevirdi. Yusuf Ağa vaktıyla kapı yoldaşlığı ettiğinden onu da kendine uydurdu:

— Bu herifin daha nice kılıcını salasın, maksadın sadâret değil mi? İşte bundan iyi fırsat mı olur, dediler.

Üçü de hep beraber olup:

— Asker tayfasından başka halk da Sadrâzam'dan yüz çevirdi. O sadârette oldukça kimse sefere gelmez. Yalan söylüyorsak ekmeğin gözümüzde dursun, sonra da saltanat sevdasına düşmüş, bazı ocaklara ve Anadolu diyarının hesaplı yerlerinve İçel eşkiyasına bin türlü vaitlerle gönderdiği mektuplar işte, diye mühürlü sahte mek-

[3] Saray ahırları kumandanı.

II. Viyana muhasarasında Türkler'in şehrin kalesine yaptığı hücumlardan biri.

tupları Padişah Hazretleri'ne gösterdiler. İtimat etmedi:

— Bu adam böyle iş yapmaz, buyurdu.

Allah'ın hikmeti zilhicce ayının yirmi üçüncü gecesi ki evvel kânunun dahi üçüncü gecesi idi, şimşek ve yıldırımla sağnaklı yağmur yağdı. Evvel kânunda şimşek ve yıldırım olsa gizlice bir adamın katline ve mal ve emlâkinin alınmasına delâlet eder, denmiş. Acaba ne çıkacak, derken ertesi günü sabahleyin Belgrad'dan Sadrâzam'ın tezkeresi ile Telhisci İsmail Ağa çıkageldi. Lâkin Kara İbrahim Paşa ile büyük Mirahur korkuya düşüp biçarenin kuyusunu kazdılar. Padişah bizi ele verir, diye iki eteklerini bellerine sokup, kızlar ağası Yusuf Ağa'nın eteklerine sarıldılar:

— Bu gece bu iş bitmezse yarın Padişah'ın gönlü olur, suçları bağışlandıktan gayrı artık hiçbir arzı geri dönmez, üçümüzün de icabını görür, her birimizi katleder, dediler.

O zalim devlet haini kara yüzlü, kanlı Arap dahi av yerinde Padişah'a ne dedi ise dedi, tamam tıkıp doldurdu. Padişah, Sadrâzam'dan soğuyup:

— Akşam görelim, dedi.

Akşam sarap kapısına gelip arabadan inince İsmail Ağa'yı çağırıp serhat işlerine dair bazı sual cevaplardan sonra hiddetle:

— Paşan da, sen de bir alay yalancılarsınız. Devletimi yıkıp ırzımı çiğnetti. Askerimi kırdırıp namlı paşalarımı öldürdü. Memleketlerimi kâfire aldırdı, buyurup ağayı kapı arasına hapsettirdi.

İstanbul'dan Belgrad'a gelen çavuşlar, durmadan saraya girip yukarı çıktılar, doğru Sadrâzam'ın olduğu odaya gittiler. Yeniçeri Ağası eteğini öptü, kapıcılar kethudâsı ile çavuşbaşı selâm verip durdular. Sadrâzam:

— Ne haber? deyicek, kapıcılar kethudâsı:

— Padişahımız sende emanet olan Mühr-i Hümâyûn'la Sancak-ı Şerif ve Kâbe anahtarlarını istedi, dedi.

O dahi:

— Emir Padişahım'ın! diye koynundan mührü çıkarıp ve Sancak-ı Şerif'le Kâbe anahtarlarını sandığı ile getirip teslim etti.

— Bize ölüm var mı? dedikte:

— Olmak gerek, Allah imandan ayırmasın! dedi.

O dahi yere seccade koydurdu. Gelenler dışarı çıktılar. Öğle namazını kılıp, kendisine asla asabiyet gelmedi. Dua edip elini yüzüne çaldıktan sonra iç oğlanına:

— Siz artık varın, gidin, beni duadan unutmayın, dedi.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, kendi eliyle kürkünü ve sarığını çıkarıp:

— Gelsinler, şu halıyı da kaldırın, cesedim toprağa bulaşsın, dedi.

Ve kaldırdılar. Cellâtlar dahi gelip ipi hazırladıkta kendi elleriyle sakalını kaldırıp sonra esvabını soyup aşağı saray avlusunda bir köhne çadıra indirerek yıkadılar, kefenlediler, namazını kıldılar. Ve gene o çadıra getirip cellât tabut içinde başını yüzüp cenazesini saray karşısındaki cami avlusuna gömdüler.

Mâbeyn Başkâtibi Âtıf Bey'in Hâtıraları

SULTAN Abdülmecid, ata yadigârı olan bir lâl yüzüğü daima takar ve yanından ayırmazdı. Bazan oturdukları yerde ve çeşme başında ve hamamda unuttukları da olurdu. Bir gün İzmit'e gidişinde[1] yüzüğü Mehmed Ali Paşa bir vâsıta ile aldırıp nasılsa Kâmil Bey'in çantasına attırır. Sonra vapurda yüzük padişahın aklına gelip aratırsa da bulunamaz. Sanki Kâmil Bey'in yol çantasında birisinin görüp haber vermesi üzerine adı geçen çantadan yüzüğü çıkartarak padişaha takdim eder ve macerayı anlatır. Bunun düzme bir şey olduğunda ve böyle nice yüzükler olsa Kâmil'e feda olunacağında kimsenin şüphesi yoksa da ne çare böyle hırsızlığı ilân edildiği için padişah susmaya mecbur olup zavallı Kâmil hizmetten ayrıldı ve Kıbrıs'a sürgün edilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı.

Tarihlerden anlaşıldığına göre, Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında şehzadeler evlenirler ve çocuk sahibi de olurlardı. Hattâ Kanunî Sultan Süleyman merhumun oğlu İkinci Selim ve onun oğlu Üçüncü Murad mevcut olduğu gibi, Sigetvar'a gazaya giderken Üçüncü Murad'ın bir şehzadesinin dünyaya geldiği müjdelenince:

— Murad oğlu Mehmed olagelmiştir. Bunun da ismi Mehmed olsun, buyurmuşlardır ki o zatın torununun oğlu Eğri Fâtihi Üçüncü Mehmed'dir. Bu meşru ve güzel usul zamanın değişmesiyle bozulup şehzadeler cülûslarına kadar evlenemez oldular. Eğer bir yakınlıkla böyle zuhurat olsa bile[2] saklanırdı. Sultan Abdülmecid merhum, biraderleri Abdülaziz Han Hazretleri'ne evlenmek için müsaade buyurmuş ise de edep icabı bir şehzadesinin doğduğunu gizli tuttuklarından mahremlerinden başkası bilmezdi. Yusuf İzzeddin Efendi nice müddet dadısı ile birlikte Eyüb'de Bostan iskelesinde ilmiye ricalinden sonradan kazasker olan Kadri Bey'in yalısında oturdular. Çünkü Kadri Bey'in zevcesi Cemalinûr Hanım, vâlide-sultanın kapı yoldaşlarından ve yakınlarındandı. Abdülaziz Han cülûslarından sonra şehzadelerin hepsine evlenme hususunda geniş müsaade vermişlerdir.

[1] 1862 yılında.

[2] Yani evlâtları dünyaya gelse

FUAD PAŞA'NIN SADÂRETİ

Hariciye Nazırı Fuad Paşa, Abdülmecid Gazi devrinin sonlarında Şam'da Müslümanlar'la Hıristiyanlar arasında geçen kavga ve ölümlere sebep olan çarpışmalar üzerine fevkalâde memuriyetle oraya gitmiş ve Fransa devletinin ısrarlı müdahalesinin önünü almış ve duyulan faaliyetinden dolayı sadârete gelinceye kadar kaymakamlığa Reis Kâmil Paşa ve hariciye nazırlığına Âlî Paşa tâyin buyurulmuşlardı. 19 cemazielevvel sene 78 (22 kasım 1861).

Sadrâzam Şam'daki fevkalâde memuriyetini tamamlayıp 18 cemazielâhir sene 78'de (23 aralık 1861) İstanbul'a geldi. Şam vilâyetinden Pepe Mehmed Paşa ayrılarak Fuad Paşa maiyetinde bulunan Şirvânî Mehmed Paşa[3] müderrislikten vezirlikle Şam'a vali oldu. Fuad Paşa İstanbul'a gelerek evvelâ İstanbul'daki kâğıt paranın kaldırılmasına teşebbüs edip yüz kuruşluk kâğıt paranın yerine kırk kuruş nakid ve altmış konsolide vererek belli süre içinde kaldırdı 1279 (1862). Bu iş, Darülfünun[4] olarak yapılıp tamamlanmamış olan binada görüldüğü için buna «darülfünun kaimesi» adı verildi ve müddet kâğıt para zamanından kalan alacak verecek dâvaları bu kaideye uydurulduu.

Bu sırada Mısır Valisi Sait Paşa vefat edip İsmail Paşa Mısır valisi olduğundan teşekkür için İstanbul'a gelip gitti. Usule göre kalem memurlarına

[3] 16 nisan 1873 - 13 şubat 1874 tarihleri arasında sadrâzam olmuştur

[4] Üniversite

Fuad Paşa'nın Sadâreti

ve kâtiplere hediyelerde bulundu. O zaman ben de Meclis-i Vâlâ zabıt hizmetinde bulunuyordum. Bir ramazan günü idi. On iki buçuk altın hisse aldım.

Bu aralık Osmanlı Devleti memleketlerinin mahsullerine ve sanayiine mahsus olmak üzere Sultanahmet'te Atmeydanı'nda geniş bir bina yapılıp güzel bir sergi düzenlenmişti. 9 ramazan sene 1279 (17 ocak 1863). İsmail Paşa'dan sonra Mısır'a namzet olan Mustafa Fazıl Paşa'nın bu hususa fiilen ve paraca yardımı oldu.

Fazıl Paşa maliye nazırı bulunduğu halde Fuad Paşa ve Âlî Paşa ile araları açılıp bunlar aleyhine pek ziyade yürümeye başladı. Koca Mütercim ise bir taraftan bildirmeyerek Mustafa Reşid Paşa'yı bu yola sevk eder, bir taraftan da doğru görünüp onun aleyhine vükelâya söylerdi. Nihayet İsmail Paşa bu hallerden faydalanarak veraseti kendi büyük oğluna tahsis ettirmek yolunu bulup bunu ve hıdivlik adıyla ve valiliğe bir kat daha parlaklık vermek imtiyazını elde etmeye muvaffak oldu. İsmail Paşa'ya hıdiv unvanının verilmesi 1283 (1866) tarihindedir. Zavallı Mustafa Paşa'ya da itirazlarının önünü almak için Avrupa'ya seyahat verildi. Sonra bu husus birtakım kimselerin mevcut idare aleyhinde bulunmalarına sebep olduğu gibi Mısır vilâyetine vâris olanların sebepsiz mahrum olmaları şeametine ileride İsmail Paşa da uğradı. Halbuki devletçe ve bilhassa vilâyetçe bu değişiklikten ayrı bir fayda hâsıl olmayıp ancak iş erlerinin çıkarlarına ve maksatlarına hizmet edilmiş bulundu. Esası kötü niyete dayanan işlerin sonu uğurlu olamaz.

Anteb hanedanından ve irfan sahiplerinden olup şu günlerde İstanbul'da bulunan Hasırcı-zâde Mehmed Ağa kâğıt paranın ilgası hakkında «Ortalıktan kalktı nâm-ı kaaime» mısraı ile biten bir tarih manzumesi, bir de sergi hakkında menzume söylemiştir.

Mehmed Ağa ziyaret için Sadrâzam Fuad Paşa'ya vardığı zaman paşa:

— Ben Keçeci-zadeyim, siz Hasırcı-zade... Aramızda münasebet var, diyerek lâtife etmiş, Mehmed Ağa da cevabında teşekkürle beraber:

— Efendimiz her halde üstte bulunursunuz, demiş.

Kendisi memleketinde iken bir aralık vali teftiş için oraya gelip kaymakam ise dalkavukluğu fazla bir adam olduğundan şerirlerden ve ahaliden iki kimseye çokça yüz verdiğinden dolayı şikâyet olunmuş. Vali de kaymakama söylenecek olmuş. Bu Mehmed Ağa da hazırcevap ya, valiye hitaben.

— «Koy müdârâ yoluna sapsın. Bir Musa iki Firavun'a ne yapsın? diyerek valiyi susturmuş.

Bir müddetten beri padişahların yeni yıl gelişinde Meclis-i Vâlâ dairesini teftiş ile bir yılda geçen işlerin hulâsasının huzurda okunması âdetti. Cülûstan sonra Abdülaziz Han Hazretleri de teşrifle kaleme alınan hulâsayı Meclis-i Vâlâ başkâtibi Mustafa Efendi —Evkaf Nazırı olan Mansûrî-zâde Mustafa Paşa merhum— okuduğundan okuyuşu ve tavrı padişahça takdir edilerek mâbeyn başkâtipliğine ve başkâtip Emin Bey de Meclis-i Vâlâ âzalığına tâyin buyurulmuştu.

Her ne sebepten ise Sadrâzam Fuad Paşa sadaretten istifa edip ve Serasker Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa ve Âlî Paşa da ona uymuşlarsa da, Fuad Paşa ve Mütercim ayrıldılar. Seraskerlik Hacı Râşid Paşa'da 12 recep sene 79'da (4 ocak 1863) karar kılıp Reis Yusuf Kâmil ve Âlî Paşalar henüz memuriyette idiler. Birkaç gün sadâret tevcihi geri kalıp nihayet Meclis-i Vâlâ Reisi Kâmil Paşa sadrâzam tâyin olunarak Âlî Paşa da hariciye nezaretinde bırakıldı. 15 recep sene 79 (5 ocak 1863).

İlâve:

[Fuad Paşa bazı arzu ettiği şeylerin reddolunmasından ve hakikati meçhul başka sebeplerden dolayı darılır. Zaten ikbaline mağrur bulunduğu için azlini imkânsız gördüğünden istifayı kurar. Hariciye Nazırı Âlî ve Meclis-i Vâlâ Reisi Kâmil Paşalar'ı da ikna edip ittifak dairesine alarak birbiri arkasından istifa etmelerine karar verilir. Fuad Paşa'nın bundan mak-

Tanzimat devrinde İstanbul Darülfünunu (üniversite) olarak yaptırılan, sonradan adliye olarak kullanılan bina (1933'te yanmıştır.)

sadı — Ziya Paşa'nın söylediğine göre — gûya padişahı vükelâ bulmaktan âciz bırakıp sonra makbul ve müstakil olarak ikbal mevkiine gelmek imiş. Evvelâ Fuad Paşa, sonra Âli Paşa istifalarını takdim ederler. Tereddütsüz kabul olunur. Kâmil Paşa da verilen karara göre bir pazar günü istifasını verirse de kabul edilip edilmediğine dair bir haber alınamıyarak ertesi günü başmâbeyinci Yâver Bey Demirkapı'daki konağına gelerek paşayı mâbeyne götürür. Zat-ı Şahane:

— Paşa, sizin doğruluğunuz ve yararlığınız bence malûm olduğundan sizi sadrâzam tâyin ettim. Bana ve devlet ve millete iyi şekilde hizmet edeceğinizden eminim, buyurur.

Paşa, derhal ayaklarını öperek:

— Aman efendimiz. Kulunuzu af buyurunuz. Sadaret hizmetini ifa edecek iktidara sahip değilim. Sonra yanınızda ve herkesin gözünde mahcup olurum, diye kabul etmemekte ısrar eder.

Padişah hiddetlenerek:

— Sadâreti siz kabul etmediğiniz takdirde Ahmed Vefik'ı sadârete getirir ve hepinizi İstanbul'dan koğar ve uzaklaştırırım, buyurur.

Paşa, halin vahimliğini görerek mecburen sadaret hizmetini kabul eder. Bu vakadan beş-on gün evvel Denizli Şeyhi Nakşibendî şeyhlerinin ulularından Osman Abdülmennan Efendi, paşanın recebin on beşinci pazartesi günü sadrâzam olacağını haber vermiş ise de, paşa pek de itimat edememiştir. Bu mânevî ihbarın eseri bu suretle aynen zuhur etmiştir. Padişah, Âlî ve Fuad Paşalar'ın birer vilâyete tâyinleri ile İstanbul'dan def edilmelerini katiyen irade buyurunca, paşa tekrar ayağı tozuna yüz sürerek:

— Lûtuf ve merhamet buyurunuz. Vükelânız içinde Âlî ve Fuad Paşalar kullarınızın yerini tutacak bir kulunuz yoktur. Yakında kusurlarını af ile eskiden olduğu gibi kullanacağınız muhakkaktır. Âlî Paşa'nın hariciye nazırlığında bırakılması çok lâzım-

dır, demesiyle padişah kabul buyurur.

Fuad Paşa, umduğunun aksine olarak istifasının kabul edilmesinden dolayı tutuşur. Bununla beraber, gene Kâmil Paşa'nın isteği ve ısrarı üzerine birkaç gün sonra Meclis-i Vâlâ Reisliği'ne getirilirse de gene rahat edemez. Padişahın Mısır seyahatinde maiyetinde bulunarak tekrar sadârete gelmek üzere lâzım gelen sebepleri elde eder ve dönüşte 15 zilhicce sene 79'da (1 haziran 1863) gene sadrâzam olur.]

Sadrâzam Kâmil Paşa'nın isteği ve ayak basması üzerine Meclis-i Vâlâ Reisliği'ne de 22 recep sene 79 (29 kasım 1862) tarihinde Fuad Paşa getirildi. Meclis-i Vâlâ âzasından Mecid Efendi derler bir zat vardır ki serasker kapısından gelme idi. Aslında Rüşdü Paşa'nın mensuplarından imiş. Fuad Paşa meclise geldikten sonra yanına çağırarak kendisinin gene hizmete girip Koca Mütercim'in açıkta kalmasından dolayı bazı itizar kelimeleri söylediğini duydum. Mütercim, müstebit ve başkalarının düşüncelerine pek de uyacak takımdan olmadığı için Âlî ve Fuad Paşalar'ca istiskal olunduğunda şüphe edilemez. Kâğıt paranın faizli borca çevrilip kaldırılmasında da Fuad Paşa'nın tuttuğu yola karşı olduğu duyulmaktaydı. Fakat çok kendini beğenmiş ve ağır olmakla meşhurdu. Hattâ Fuad Paşa:

— Eğer Cenâb-ı Hak dünyayı yaratmak hususunda Mütercim Paşa'ya danışmış olsaydı, henüz hepimiz görünmeyen âlemde kalmıştık diyerek arkasından lâtife edermiş.

Kendisinde uyma ve uyuşma alâmeti görülmezdi. Fuad Paşa gayet konuşkan, hazırcevap ve akıllı olup padişahın düşüncelerine hizmet ve devlet işlerinin düzenine gayret gösterilerinde bulunarak zaten Askerî Tıbbiye Mektebi'nden çıkma olduğundan askerlikle de alâkası bulunduğu için yetmiş (1853) tarihindeki Rusya seferinde Yunanlılar da harp ilân edince hududa gönderilen askere Fuad Efendi'nin nazır olarak yiğitlik ve kahramanlık gösterdiği ve asıl işi politikaya dair olmakla beraber, yaratılışta güzel bir asker olduğu yanında bulunan subaylardan rivayet olunmuştur.

DARÜLFÜNUNDA DERSLERİN BAŞLAMASI

Evvelce herkes için Darülfünun fizik dersi açılmıştı. Meclis-i Vâlâ âzasından Edhem Paşa'nın nezareti altında tertip olunmuş ve Maâdin Meclisi Reisi Ferik Derviş Paşa ders vermeye himmet etmişti. Halk tarafından da fevkalâde rağbet olunduğundan gerek muallimi ve gerekse talebeleri teşvik maksadıyla Sadrâzam Kâmil Paşa Darülfünun dairesini ziyaret ettiği gibi, Serasker Fuad Paşa da 79 şubatında (ocak 1863) Darülfünun'a gelerek dersin sonunda şu nutku söyledi:

— Cenâb-ı Hak âlemlerin Rabbi olduğundan nimet ve ihsanı bütün kullarını kapsadığı gibi, devletin vazifesi de her türlü nimeti bütün tebaasına eşit ve yaygın olarak göndermektir. En büyük nimet ilim ve marifet olduğundan bunun bu suretle de yayılması maksadıyla vuku bulan yüksek himmetler için pek büyük teşekkürler etmeliyiz. Burada okutulan ve öğretilen fenne tabiî hikmet deniliyorsa da hakikatte ilâhî hikmettir. Çünkü, bizim aczimizin bileceği derecede ilâhî marifeti gösterir. Hikmet, buna bir alet, bir vasıta olup eski ve yeni hikmetin farkı ise, yelken gemisiyle vapurun farkı gibidir. İkincisi ile istenen yere daha az zamanda varılır. Bunu okutmaya himmet eden zata da teşekkür ederiz. Kendileri devletin yüksek derecelerinden bir derecede bulunduğu halde (ilim rütbesi rütbelerin en büyüğüdür)[5] eserini fiilen göstermişlerdir. Eski zamanlarda yüksek derecelerde bulunan ulemanın ulu, resmî hizmeti terk ettikleri vakit müderrislikle ilim yaptıkları bilindiğinden onların eserine uymuşlardır. Divan-ı Muhasebat Reisi Ahmed Vefik Efendi umumî tarih ve Meclis-i Tahkik Reisi Salih Efendi tabiiye dersleri vermeye niyet ederek vâki olan istekleri üzerine irade sadır olmuştur.

Padişah Hazretleri'nin, maarifin yayılması ve herkese ulaşması işine son derece itina buyurduklarının kuvvetli delillerinden birisi de bu umumî ders meselesi olup hakikaten memur ve kâtiplerden ve ulemadan ve dışarıdan ders günlerinde yüzlerce talebe ve dinleyici hazır bulunarak faydalanmışlardır.

KARADAĞ MESELESİNDE AVUSTURYA'NIN MÜDAHALESİ

Karadağlılar'ın bazı yabancı kışkırtmalarla ara sıra tecavüzleri ve eşkıyalıkları eksik olmayıp merhum Abdülmecid Han zamanından beri sürünmekte olan bu iş, Padişah'ın ayak basması ile hallolunmak üzereydi. Avusturya Devleti ise görünüşte Slav tebaasına ve hakikatte Rusya Devleti'ne hoş görünmek için, Osmanlı Devleti askerini Karadağ'dan çekmediği takdirde harp ilân edeceğini kesin şekilde bildirdiğinden ister istemez bu iş katî neticeye varamadı. Çünkü Rusya Devleti'nin Osmanlı Devleti hakkında tuttuğu usul cümlenin malûmudur. Sulh zamanında daima memlekette ihtilâl çıkartmak ve devleti daima işgal ile kendisini toplamaya vakit bırakmamaktan ibarettir ve böyle fesat işlerinde kullanılmaya Karadağlılar pek istidatlı olduklarından Moskoflar onları çok severler. Bilhassa Rusya başvekili Gorçakof, Karadağlılar'a Rusya'nın evdâdı gözüyle bakar. Gorçakof evlât düşkünüdür. Böyle hayırlı evlâdı pek sever.

MISIR SEYAHATİ

Mısır, pek eskiden beri mamur bulunan memleketlerdendir. Mevcut eserlerden bu anlaşılıyor. Eski Yunan medeniyetinin de buradan geldiğine dair bazı tarihlerde işaretler varsa da Mısır'a medeniyetin nereden geldiği lâyıkıyla kestirilemiyor. Bu memleket pek çok olaylara yer ve merkez olup nihayet Hazret-i Ömer zamanında Araplar'a geçmiş ve sonra elden ele dolaşıp Sultan Selim marifetiyle Osmanlı hâkimiyetine girmiş, o zamandan beri de Osmanlı hükümdarlarından buraya giden olmamış, gerçi İkinci Osman gitmek istemişse de muvaffak olamamıştı. Mısır Valisi'nin daveti ve Serasker Fuad Paşa'nın teşvikı ile Sultan Abdülaziz Han Hazretleri şevval sene 79'da (mart 1863) izzet ve ikbal-

[5] Hadîs, yani Peygamber Efendimiz'in sözüdür

Bâbıâlî'nin o devirdeki görünüşü.

le yola çıkıp birkaç hafta oturarak gene geri dönmüşlerdir. Payitaht kaymakamlığı Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa tarafından yapılmıştır. Padişahın dönüşünde İstanbul ahalisi birkaç gün ve gece pek tantanalı şekilde şenlik ve donanma yapmışlardır ki, misli geçmiş değildir.

SADÂRETİN DEĞİŞMESİ

Serasker Fuad Paşa Mısır'da Zatı Şahane ile birlikte bulunduğu için dönüşte mükâfat olarak Seraskerlik ve Yâver-i Ekremlik de üstünde kalmak şartıyla 15 zilhicce sene 79'da (1 haziran 1863) Sadrâzam oldu. Seraskerliğe ait hademe ile diğer kimseler de sadaret alayına katılıp sadaret unvanı bir kat daha parlaklık ve yükseklik kesbetti. Serasker kaymakamlığında Avni Paşa'yı kullanırdı. Kâmil Paşa sadaretten ayrılıp Meclis-i Vâlâ Reisliği'ne döndü. Makamlarında oturduklarında hazır bulunanlar tarafından tebrik edildikten sonra:

— Hafif bir seyahatte bulunduk... Vatandan sefer eder gibi... buyurdukları hâlâ bugün gibi aklımdadır.

Kendileri lâtifeyi sever, fâzıl ve deryâdil bir vezirdiler.

ÜMİT BURNU'NDAKİ MÜSLÜMANLAR'IN İTİKADINI DÜZELTMEK İÇİN MUALLİM GÖNDERİLDİĞİ

Ümit Burnu, Afrika kıtasının sonunda otuz dört cenup arzında (güney paralel) olup vaktiyle Hindistan'a gidilen yer olması sanılarak Ümit Burnu adı verilmiş. Burada bir hayli camiler, mesçitler ve Müslüman varsa da, sonradan içlerinden bazılarının Hicaz'a gidip dönüşlerinde İslâm âdetlerince kendi âdet edindiklerine aykırı gördükleri şeylerden dolayı aralarına anlaşmazlık düşüp bunu düzeltmek için ulemadan bir zat istenmesi ve İngiltere Devleti'nin de bunu terviç etmesi üzerine birinin gönderilmesi lâzım geldiğinden dahiliye kâtibi Sâib Bey'in dairesinde bulunan Süleymaniyeli Ebubekir Meclis-i Vâlâ'ya çağırılarak âzadan ve sudûrdan Sirozlu-zâde Tahir Efendi tarafından sorulan bazı suallere uygun cevap verdiği için yeterli görüldü ve İngiltere Devleti elçiliği vasıtasıyla gönderilmesine karar verildi

ŞEYHULİSLÂMIN DEĞİŞMESİ

Şeyhulislâmlık makamında bulunan Sâdeddin Efendi vakur ve metîn bir zat olup pek çok zaman şer'î hizmetlerde kullanıldığı için halka ait muamelelerde meleke ve maharet edinmiş ve akıl ve zekâ sahibi olduğu teslim edilmiş bulunduğundan ileri sürdüğü fikirler ve teklif ettiği tedbirler kabul olunagelmiş ise de, sadrâzamla pek uyuşamayıp üstelik evvelce (doğru ve dirayetli kimsedir ve kendisinden iyi hizmetler umulur) diyerek Meclis-i Vâlâ'dan ayrılma Safvetî Paşa'yı sadarete sevk etmesi netice vermemiş olmakla beraber, Fuad Paşa'nın parlak tedbir ve icraatını terviç edemeyeceği anlaşıldıktan başka sudûrdan Hüsameddin Efendi'nin sadrâzamla ilgi ve münasebeti ve galiba akrabalığı olmak cihetiyle şeyhulislâmlığa getirilmesi düşünüldü

AYIN TAKVİMİ

2 EYLÜL 1651

314 yıl önce, Kösem Mâhpeyker Büyük-Vâlide-Sultan, Topkapı Sarayı'ndaki dairesinde boğulmuştu. Saltanat nâibesi olan Kösem, torunu 10 yaşındaki IV. Sultan Mehmed'i öldürtüp, yerine Veliaht-Şehzade Süleyman' (II. Süleyman) geçirmek istiyordu. Bu komployu öğrenen IV. Mehmed'in annesi Hadice Turhan Vâlide-Sultan, ihtirasına son olmayan kayınvalidesini öldürttü.

2 EYLÜL 1686

279 yıl önce, Türkler'in «Budin» dedikleri Budapeşte şehri düşmüş ve Macaristan'daki 160 yıllık Türk hâkimiyeti son bulmuştu. Almanlar, Budin'deki kalabalık Türk kitlesini kılıçtan geçirdiler. Son Budin beylerbeyisi (Macaristan umumî valisi) de şehit düştü. Almanlar, Macarlar'ı korkunç bir baskı altına aldılar. Türkiye, 1718'e kadar Macaristan'ın ancak küçük bir parçasını elinde tutmakta devam etmiştir.

7 EYLÜL 1566

399 yıl önce, Kanunî Sultan Süleyman Han, ordusunun zafer avazeleri arasında, Macaristan'ın Sigetvar kalesi karşısındaki otağ-ı hümâyûnunda ölmüştü. 1495'te Trabzon'da doğan Büyük Türk Hakan, 71 yaşındaydı. Saltanatı 46 senedir ve bu bakımdan Osmanoğulları arasında rekor kırmıştır. Kanunî Sultan Süleyman, bütün Türk tarihinde şevket ve azametin şahikasını temsil eder.

7 EYLÜL 1871

94 yıl önce, Sadrâzam Mehmed Emin Âli Paşa ölmüştü. 56 yaşında ölen Âli Paşa, yalnız asrının değil, bütün Türk tarihinin yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından biridir. Ölümünden sonra yeri asla doldurulamamış ve Türkiye imparatorluğu, çökmeye başlamıştır. Âli Paşa, devrinin en büyük diplomatı olarak meşhurdu..

9 EYLÜL 1914

51 yıl önce Türkiye, kapitülâsyonları ilga etmişti. I. Cihan Savaşı başlamış, fakat Türkiye henüz savaşa katılmamıştı. Kapitülâsyonlar, önce bir lûtuf olarak Avruya devletlerine verilmiş, sonradan Türkiye'nin başına belâ olmuştu. Yalnız Osmanlı imparatorluğunda değil, Çin, Japonya, Brezilya gibi eski imparatorluklarda da Avrupa devletleri, kapitülâsyon denen haklar elde etmişler ve kuvvet zoruyla bunları muhafaza etmişlerdir.

10 EYLÜL 1623

342 yıl önce, IV. Sultan Murad Han tahta geçmişti. I. Sultan Ahmed'in 2. oğlu olan IV. Murad, amcası I. Mustafa'nın 2. defa tahttan indirilmesinden sonra çocuk yaşında padişah olmuştur. 17 ve 18. asır padişahlarının en büyüğü olan IV. Murad, aynı zamanda bütün Osmanoğulları'nın en müstebiti olmakla meşhurdur. 1640'ta 27,5 yaşında ölmüştür.

11 EYLÜL 1697

268 yıl önce, Zenta bozgunu olmuş, Prens Eugène'in kumanda ettiği Alman ordusu, Türk ordusunu bozmuştu. II. Sultan Mustafa'nın hayatı fedakârlıkla kurtarılmış, Sadrâzam Elmas Mehmed Paşa şehit düşmüştü. Bozgunun sebebi, düşmanın, Türk ordusunu köprüyü geçerken bastırması, köprü çökünce ordunun yarısının bir sahilde, yarısının diğer sahilde kalmasıdır.

22 EYLÜL 1520

445 yıl önce, Yavuz Sultan Selim Han ölmüştü. 8 yıllık saltanatı sırasında akıllara durgunluk veren ve imparatorluğun topraklarını 2,5 misli büyüten Yavuz, tarihin en büyük cihangirlerinden biridir. İran ve Mısır Türk imparatorluklarına karşı iki sefer yapmıştır. Birincisinde Çaldıran'ı kazanarak Safevîler'i Anadolu ve Kuzey Irak'tan kovmuş, ikincisinde de Mısır-Suriye Türk-Memlûk imparatorluğunu yıkmıştır. Osmanoğulları'ndan ilk İslâm halifesi olan Yavuz, tesadüfen, babası II. Sultan Bâyezid'in öldüğü İstanbul-Edirne yolundaki Sırt köyünde vefat etmiştir. Ancak 50 yaşındaydı. Yerine, tek oğlu Kanunî Süleyman, 25,5 yaşında padişah olmuş ve Türk tarihinin altın devri başlamıştır.

ESİR PAZARLARI

Yazan: Miss Pardoe

Aşağıda okuyacağınız yazı, 1850 yıllarında İstanbul'a gelen İngiliz edîbesi Miss Pardoe'nun meşhur seyahatnâmesinden tercüme edilmiştir. Türkiye'de esirlik o sıralarda ilga edildiği için, yazar, İstanbul esir pazarının son yıllarını bize tasvir ediyor demektir. Bu yıllarda, esirlik birçok devletlerde henüz ilga edilmemişti. Meselâ Rusya halkının dörtte birinden fazlası esirdi. Birleşik Amerika ve Brezilya gibi ülkelerde de milyonlarca esir yaşıyordu. Türkiye'deki esirlerin durumu, aşağıda okuyacağınız gibi, diğer ülkelerdekinden çok daha iyiydi.

İstanbul'daki esir pazarları hakkında birçok yazılar yazılmış, bir o kadar da resim yapılmıştır. Yazılar arasında hatalı olanlar bir hayli yekûn tutmaktadır. Bu tip yazılar, Avrupalılar'ın dehşet hislerini tahrik etmiştir. Oysa, bütünü ile ele alınırsa, Türkiye'deki esir pazarlarının hiç de öyle anlatıldığı gibi olmadığı anlaşılır.

İstanbul'daki bu pazarların durumu elbette münakaşa edilebilir. Fakat bizim mevzuumuz bu değil. Benim için asıl önemli olan, bazı yazarların tasvir ettikleri gibi olmayan esir pazarlarının, daha gerçek, daha doğru cepheleriyle anlatılması ve bu çeşit yazıların bıraktığı kötü intıbaların silinmesidir.

Bir kitapta, dokunaklı bir üslûpla kaleme alınmış bir bölüm görürsünüz. Evinden, sevdiklerinden zorla alınmış bir genç kızı anlatır. Bunlar hayalî tablolardır.

Esir pazarlarında, çoğunlukla güzel Gürcü ve Çerkesler bulunur. Bunlar, beyaz muslinden elbise giyerler, önlerinden gelip geçenler, bu güzel esirleri seyreder. Pazar büyük bir dikdörtgen şeklindeki binanın avlusundadır. Bazı zamanlar avluda oturup esirleri seyredenler de olur.

Bütün bunlara bakarak, İstanbul'daki esir pazarları hakkında gerçek bir hüküm vermek oldukça zordur. Doğuya seyahat edenler, edindikleri tecrübelerden ve gördükleri şeylerden muhakeme ile bir ne-

Şimdiye kadar çözülmeyen bir muamma

Çeviren: Öz Dokuman

KURBAĞA ADAM CRABB'IN ESRARI

NİSAN ayında bir gündü. Güneş doğduktan pek az sonra, Portsmouth limanında demirli üç Sovyet savaş gemisinin 5 kulaç ötesinde, bir kurbağa adam, su yüzünde beliriverdi. Kauçuk başlığı mavi sularda pırıl pırıl parlıyordu. Sovyet savaş gemisinin güvertesindeki nöbetçiler sessiz ve şüphe dolu bakışlarla kurbağa adamı süzmeye başladılar. Kısa bir süre, kurbağa adamın başı sularda dalgalandı, sonra büyük kauçuk ayaklarıyla hız aldı ve İngiltere'nin tarihî limanının kirli ve çamurlu sularına gömüldü.

O günden sonra, İngiliz Kraliyet donanmasının kurbağa adamı Lionel Kenneth Phillip Crabb, bir daha görünmedi. Belki de, devamlı bir gizli vazife almıştı, veya milletlerarası casusluk entrikasının karanlıklarına dalmıştı.

Bu olay üzerine, Londra ile Moskova arasında diplomatik notalar teati edildi. Sonra haber, birdenbire dünya basınında bir top gibi patladı.

Crabb, İngiltere'ye bir iyiniyet ziyareti yapan Sovyet idarecileri Bulganin ve Khrushchevi' getiren kruvazör filosunun hemen altında ne arıyordu? Kendisine bu vazifeyi kim vermişti? Savaş gemilerinin altında ne bulacağını sanıyordu? Ve hepsinden önemli olan da, şimdi nerede olduğu idi.

Olayların gelişmesi sırasında, basında buna dair pek çok yazılar çıktı. Gazeteciler, İngiliz Hükümetine ve ilerigelen idarecilerine çeşitli sorular sordular.

ORDZHONİKİTZE İNGİLTERE'YE GELİYOR

İngiliz Amirallik Dairesi, Sovyetler'in son yıllarda, inşa ettikleri savaş gemileri hakkında bilgi toplamak çabası içindeydi. Sovyetler, büyük ve ağır savaş gemilerine pek iltifat etmiyorlardı, aksine onun yerine, denizaltılar (en az 400 denizaltıları olduğu tahmin edilmektedir) ve Sverdlof tipi hafif kruvazörler (halen 14 tane vardır) üzerinde toplamışlardı.

Kruvazörlerin hareket kabiliyetleri de birçok İngiliz entelijans mensubunu hayretler içinde bırakmıştı. İngiliz Kraliçesi Elizabeth'in 1953 yılında taç giyme merasimi dolayısıyla Sverdlof İngiltere'yi ziyaret etmişti. Portsmouth limanının labirente benzeyen girişini, Sverdlof'un kaptanı, yanına kılavuz almadan geçmiş, 12 800 tonluk gemiyi, ufak bir yarış kotrası gibi, tam 12 dakikada rıhtıma yanaştırmıştı.

Sverdlof'un İngiltere'yi ziyareti sırasında, İngiliz entelijansına mensup kurbağa adamların, geminin fotoğrafını çektikleri, gemiyi yakından inceledikleri, su altında, uskurundan burnuna kadar elden geçirdikleri biliniyordu. Bu tabiî ki açıkça itiraf edilmiyordu ama, imalı gülümsemeler altında bu gerçeğin saklı olduğu da anlaşılmıyor değildi.

Ordzhonikidze kruvazörü, Sverdlof'un sınıfındandı. Bu arada, bazı «meraklı kişiler»in gemiyi görmek isteyecekleri de tabiî karşılanmalıydı. Acaba, bazı yenilikler mi yapılmıştı? Bazı ilâveler var mıydı? Ne olursa olsun, Crabb, bu işin adamıydı ve bir defa, Ordzhonikidze'yi görmekte de fayda vardı.

8 YAŞINDAN BERİ DENİZLERDE

Lionel Crabb, çok küçük yaşta İngiliz donanmasına hizmete başladı denebilir. Annesinin geliri, Crabb'ın kolej masrafını karşılamaya yetmiyordu. Bu yüzden Crabb, bir süre ticaret gemilerinde çalışmak zorunda kaldı. Sonra, çeşitli ticaretlere girip çıktı, bir arada reklâmcılık yaptı. Amerika'ya gidip, bir benzin istasyonu açtı. Ama denizin tuzlu suyu da aklından çıkmıyordu. Nihayet, 1940 yılında İngiliz donanmasına gönüllü olarak girdi. 1942 yılında da gözlerinin zayıf olmasına rağmen, Cebelitarık'ta, düşmanın döktüğü mayınları temizleme vazifesi aldı.

Bu yıllarda İtalyanlar, İngiliz savaş gemilerine ağır zararlar veriyorlardı. İtalyan kurbağa adamları, İngiliz gemilerinin altlarına, saatli mayin yerleştiriyorlardı. Bu durumun anlaşılmasından sonra, İngiliz donanması, gemilerin altlarına yerleştirilen mayınların temizlenmesi için kurbağa adamları vazifelendirdi. Crabb ufak tefek ve zayıftı, ama çok iyi bir yüzücüydü. Kısa zamanda donanmanın bir numaralı kurbağa adamı oldu. Daha sonraki yıllarda da Almanlar'ın, bazı İtalyan limanlarına döktükleri mayınların temizlenmesine yardım etti.

SAVAŞ SONRASINDA CRABB

İkinci Dünya Savaşı bitmişti. Lionel Crabb, Amirallik Araştırma Laboratuvarı'nda çalışmaya başladı. 1950 yılında Thames nehrinde 79 kişilik mürettebatıyla batmış Truculent denizaltısına inen ilk kurbağa adam Crabb'dı ve hemen raporunu vermişti: «Hiçbir hayat izi yoktur.» Daha sonra, Affray denizaltısı kaybolunca, izini bulmak vazifesi gene Crabb'a verildi.

Kurbağa adam Lionel Crabb'ın 1950 yılında Tobermory'deki dalışını gösteren bir resim.

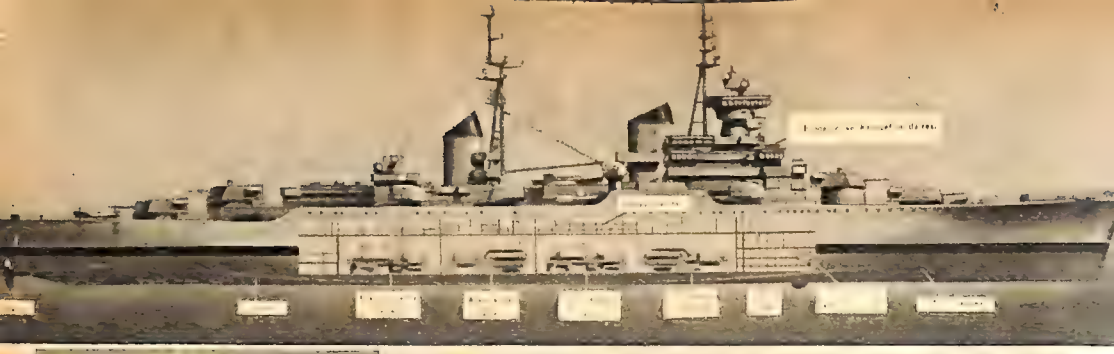

Ordzhonikidze kruvazörünün kesiti, altta Crabb bir dalıştan sonra dinlenirken.

1951 yılında, İngiliz Donanması, sualtı silâhları adıyla bir tesis kurdu ve Crabb'ı bu tesisin başına getirdi. Tesis, Portsmouth limanındaydı, (Ordzhonikidze'in yanaştığı rıhtımdan 450 metre ötede) 1955 yılına kadar burada çalıştı, sonra, yaşının ilerlediği sebebiyle kendisini emekliye ayırdılar.

Bu ara, ufak tefek işlere girdiyse de, bunlar, kendisini tatmin etmiyordu. Derken, tanı kendisine göre «ufak bir iş» çıktı. Parası pek fazla değildi (1 800 lira) ama denize dalıp, «bir iki şeye» bakacaktı.

ESRARENGİZ Mr. SMITH

46 yaşındaki Crabb, kendisine teklif edilen bu «ufak iş» için fazla emin görünmüyordu. 6 aydır denizden uzak kalmıştı. Yakın arkadaşlarına sıhhatinin iyi olmadığını söylemekteydi. Belki de bu, işin sonucu hakkında duyduğu endişeden ileri geliyordu.

15 nisan pazar günü, annesine bir mektup yazarak «ufak bir iş» aldığını ve iki güne kadar döneceğini bildirdi. Mektubunu da «okuduktan sonra bunu yakın» diye bitirdi.

O gece, eski arkadaşı, Mrs. Pat Rose ile buluştu, ona Portsmouth limanında bazı aletleri deneyeceğini anlattı.

İşte, tarihi yanlış atılmış çek de bu sırada çıktı.

Birkaç gün önce, Crabb, Mr. Bernard S. Smith adlı birine iki antika masa satmıştı. Mr. Smith, uzun boylu, gözlüklü, 40 yaşlarında biriydi ve çeke yanlışlıkla başka bir tarih atmıştı. Crabb, bunu düzeltmek için Mr. Smith'i göreceğini zaten kendisinin de Portsmouth'ta ufak bir işi olduğunu söyledi.

17 nisan günü, Sallyport Hotel'e indi, yanında Mr. Smith de vardı. O gün bir iki deneme dalışı yaptı, Londra'da bir arkadaşına telefon ederek «tekrar eski formuna girdiğini» söylüyordu.

Ayın 18'inde Sovyet gemileri Portsmouth limanına girdiler. Crabb sabahın erken saatinde otelden ayrıldı. Sekiz buçuk sularıydı. Ve bütün gün ortalıkta görünmedi. Mr. Smith de meydanlarda yoktu. Ancak gecenin ileri saatlerinde, bir restoranda donanmaya mensup iki kurbağa adamla beraber yemek yediği görüldü ve onlardan ayrıldı.

Bu andan sonra?

İşte burası meçhul.

Ertesi sabah, saat 7.30'da eğer Ruslar'ın sözüne inanılırsa, Ordzhonikidze gemisinin 5 kulaç ötesinde, görünüp kaybolmuştu.

O gün öğleyin, her zaman gidip içki içtiği Keppel otelinde görünmedi. Barmen, sonradan yapılan sorgusunda, geldiğini hatırlamadığını söyledi. Akşama doğru da Mr. Smith, kaldıkları, Sallyport Hotel'e gelerek paralarını ödedi, eşyasını alıp gitti. O andan sonra, Crabb'ın otele getirdiği eşyaları da kayboldu.

DİPLOMATİK TEMASLAR BAŞLIYOR

Esrarengiz Mr. Smith'in Sallyport otelinden ayrılışından bir gün sonraydı. İngiltere'yi ziyaret eden Sovyet gemilerinin kumandanı Amiral V. F. Kotov, donanma üs

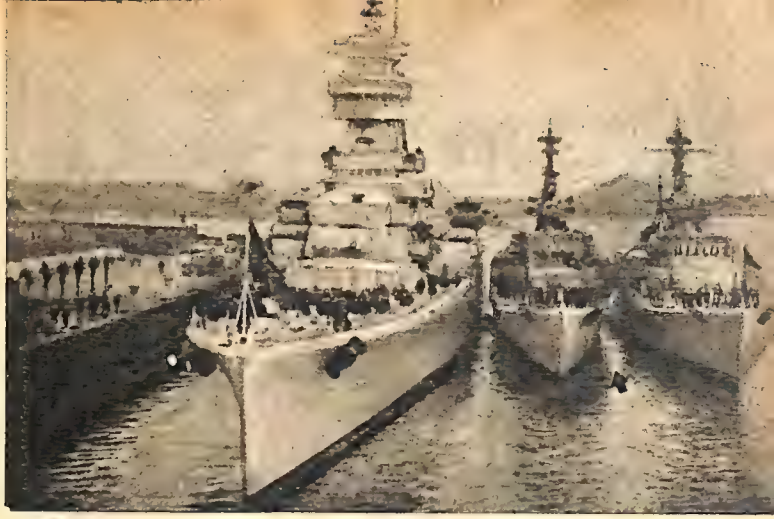

Portsmouth limanında demirli olan Ordzhonikidze (solda), Sovershenny (ortada) ve Smotryashchy (sağda) ve Crabb'ın en son görüldüğü yer (okla gösterilmiştir).

kumandanı Amiral Philip W. Brunett'e bir kurbağa adamın, gemilerin yakınında görünmesini protesto etti. Amiral Philip W. Brunett de bu iddiayı reddetti. Limandaki Vernon dalgıç okulunda bazı öğrenciler denemeler yapıyorlardı, görünen kurbağa adam da onlardan biri olabilirdi.

Bir gün sonra, İngiliz entejansına mensup bir memur, Sallyport oteline gelerek, Crabb ile Mr. Smith'in imzaladıkları otel defterinin sayfalarını yırtıp aldı.

Nihayet, Amirallik Dairesi 29 nisan günü bir bildiri yayınlayarak Lionel Kenneth Phillip Crabb'ın kaybolduğunu, muhtemelen de öldüğünü açıkladı. Olay, bazı sualtı aletlerinin denemesi sırasında vukua gelmişti.

BAZI MEÇHULLER

Bu arada bazı soruların askıda kaldığı da dikkatten kaçmadı. Dalmak için özel teçhizata ihtiyaç vardı ve bunlar Crabb'da yoktu. Amirallik Dairesi bu teçhizatı ona vermediklerini beyan etti. Bu teçhizatı Crabb başka bir yerden de temin etmemişti. Peki, bu dalış cihazlarını ona kim vermiş olabilirdi?

4 mayıs günü, Sovyet Hükümeti İngiliz Hükümetine bir muhtıra vererek, günlerden beri İngiliz basınında yer alan Crabb olayı hakkında bilgi istiyordu. Gerçekten, Crabb, İngiliz basınının dediği gibi, Ordzhonikidze'nin sualtı yanını mı öğrenmek maksadıyla casusluk yapmıştı?

Beş gün sonra Başbakan Eden, parlamentoda bir konuşma yaparak, olayın yanılma eseri olduğunu, Vernon dalgıç okulundaki bazı öğrencilerin deneme yapmak maksadıyla civarda çalıştıkları ve belki görünen kurbağa adamın da, bunlardan biri olduğunu belirtti.

Tam bu sırada, Londra'da yayınlanan Daily Mail gazetesinin bir muhabirine şöyle bir haber fısıldandı: «Bir süre önce Mr. Smith yanlış tarihli bir çek vermişti, Crabb da onu bir başkasına devretmişti. Çek tarihi yanlış olduğu için adam onu tahsil edemiyordu. Crabb'ın çeki verdiği adama, bir gün bir kadın telefon ederek çeki değiştireceğini söylemişti.» Bu haberi alan Daily Mail muhabiri, o gün pusuya yattı, Avusturya veya İsveç şivesiyle İngilizce konuşan bir sarışın kadın, çeki değiştirmek için adama geldi, yanlış tarihli çeki alarak yerine doğru tarihlisini verdi. Kadının peşine düşen muhabir bütün gayretine rağmen onun nereye gittiğini bulamadı, çünkü kadın takip olunduğunun farkına varmış ve kolayca izini kaybettirmişti.

İşte bundan sonra İngiliz umumî efkârı karıştı, basın hâdiseyi çeşitli yönlerden ele alarak yorumlamaya başladı.

Crabb, Ruslar'ın eline düşmüş veya onlar tarafından öldürülmüştü. Belki de Crabb bu çok önemli vazifeyi başaramamıştı. Sonra bir nokta daha vardı. Amirallik Dairesi böylesine önemli bir vazifeyi neden daha genç bir kurbağa adama vermemişti de Crabb'ı seçmişti? Hem «bu ufak iş» için alacağı 1 800 lira pek az bir meblâğ sayılmaz mıydı?

İngiliz Donanması'nın en şöhretli kurbağa adamlarından biri olan Lionel Crabb, o günden beri kaybolmuştu, onunla beraber esrarengiz Mr. Smith de ortadan kaybolmuştu.

Onların ne olduğu tarihin karanlıkları içinde kalmıştır.

İSTANBUL

Saraylarında Adım Adım

Topkapı Sarayı

Yazan :
Elif Naci

TOPKAPI Sarayı'nın her köşesi tarihin bir başka masalını anlatır. Taşı, toprağı, kapısı, penceresi... Her tarafı imparatorluk devrinin hâtıralarını saklar. Bazan bir çivisi dile gelir de, acı, tatlı geçmiş günlerin hikâyelerini nakleder. Bugün müze haline getirilmiş olan bu saray, tam zarfı mazrufuna uygun bir müessesedir.

Bunların en önemlilerinden biri de resim galerisidir. Galeri, içinde teşhir edilen eserlerden ziyade, binasıyla saraya bağlı bir bölümdür. Zira bu resimlerin, eski sarayla olan ilgileri hakkında, bugüne kadar katî ve müspet delil ve vesikaya rastlanmamıştır. Bir kısmı, zaten sonradan siparişle yaptırılmış yeni tuvallerdir.

Buradaki padişah resimleri, Osman Gazi'den, son Osmanlı hükümdarına kadar bir seri halindedir. Bunlardan başka eski ve yeni devlet adamları, kumandanlar, paşalar, edipler, şairler, şehzadeler, sultanlar, elçiler vs. gibi meşhur simalar da bulunmaktadır. Gerek galeride, gerek deposunda bulunan resimlerin nereden, nasıl, ne zaman geldikleri, sanatkârlarının isimleri katî surette bilinemiyor. Saray ve müze kayıt defterleri teker teker arandı, tarandı, bu soruları cevaplandıracak bilgiye rastlanamadı. Bunlar hakkında konuşanlar ve yazanlar daima şu mütalâayı ileri sürmüşlerdir: «Yerli ve Avruplı sanatkârlar tarafından tarihlerde yazılı eşkâl ve şemâile göre tersim edilmiş olmalıdırlar.»

Gerçi devirlerinde yetişen Türk ressamları, şehnâmelere yaptıkları minyatürlerde bazı hükümdar çehrelerini ve devrinin meşhurlarını tesbit etmişler, padişahlardan bazıları da Avrupalı ressamları getirterek portrelerini yaptırmışlar. Fâtih, Kanunî, II. Mahmud ve sonrakiler gibi.

ŞEMÂİLNÂME

Bahsimize biraz tebessüm katmak için,

Resim Galerisi

Sultan Abdülmecid'in kılıç alayı, Paulo Verona'nın tablosu (1839).

tarif üzerine resim yapan sanatkârların faydalandıkları kaynaklardan örnekler verelim. Topkapı Sarayı Kütüphanesinde «Şemâilnâme» adı altında bulunan kitaplardan bir tanesini ele alalım: «Kıyâfetu'l-İnsân fî Şemâil-i Âl-i Osmân». Revan Kütüphanesi 1 265 numarasında kayıtlı olan bu eser, 64 sayfalık. Talik'le yazılmış, ilk sayfası tezhipli, on iki minyatürü var. Osman Gazi'den III. Murad'a kadar, biribirinden az farklı portreler. Eser, III. Murad'ın şehnâmecisi Seyyit Lokman'ındır. Osman Gazi'yi şöyle tarif ediyor: «Uzun boylu ve gerden-i nâzenîni refi' ve kolları, kıyâmda dizinden aşırı, siyâh elâ gözlü ve koç burunlu ve yaraşık seyrek sakallı ve bıyıkları bahâdırâne keşîde olup iri dişli ve arslan pençeli bir serv-i âlî-güher idi. Şekl-i dil-pezîri nümûne-i eşkâl-i sahîhden tasvîr olundu.»

I. Murad: «Orta boylu ve mübârek yüzü etli ve kırmızî ak benizli ve şehlâ gözlü ve iri, inci dişli ve şâhin bakışlı ve koç burunlu ve mübârek sakalı seyrek... Şekl-i dil-küşâları budur ki tasvîr olunur.»

Fâtih: «Arslan sûretli, uzun boylu, mücessem ve mülâhham, letâfet ve melâhat üzre ve koç burunlu ve sarımtırak kırmızî ak benizli... tasvir olundu.»

Yavuz Sultan Selim: «Uzun boylu, mülâhham ve mücessem, zarîf ve melîh, tab'ı selîm ve zihni müstakıym, koç burunlu, sürhî gerdenli...» (Bunda yalnız sakalsız olduğu ilâve edilmiştir).

Hükümdarlar içinde bizim en hakikî çehresiyle tanıyabildiğimiz Fâtih Sultan Mehmed'dir. Bellini ile Sinan Bey'in portreleri arasında yakın bir benzerlik vardır. İlim ve sanata karşı büyük bir sevgi ve alâkası olduğu asla şüphe götürmeyen Fâtih Sultan Mehmed, portresini yaptırmak için Venedik hükümetinden, «insan tasvirlerinde mahir bir ressam» istemiş, onlar da Gentile Bellini'yi İstanbul'a göndermişler. Sanatkâr, Fâtih'in yanında 15 ay kalmış, saraya

girmiş, çıkmış ve pek çok resim yapmış. Bunlardan bir kısmı British Museum'da, meşhur portresi ise National Gallery'dedir. Bu portrenin, vaktiyle nasıl olup da elden çıkarıldığı katiyetle bilinmiyor. Evvelâ Sir Henri Layard'ın eline geçmiş, sonra da National Gallery'ye girmiş.

Ahî Çelebî[*], Yavuz Sultan Selim'in, Fâtih'in resimlerine bakarak: «bunlar dedeme hiç benzemiyor» dediğini yazıyor.

Topkapı Sarayı Müzesi Resim Galerisi'nde görülen Fâtih portresi, Bellini'nin Londra'daki eserinden, Zonaro tarafından yapılmış bir kopyadır. Fausto Zonaro 1891'de İstanbul'a gelmiş, bir hayli resim yapmış ve sergi açmış bir ressamdır. Ertuğrul Alayı'nın Karaköy köprüsünden geçişini gösteren kompozisyonu ile II. Abdülhamid'in dikkatini çekerek Saray ressamlığına tâyin edilmiştir.

Bellini portresinin bir başka kopyası daha vardır ki, Feyhaman Duran tarafından, bir röprodüksiyondan yapılmış olduğunu kaydetmek eserin değerini belirtmeye kâfidir.

MİNYATÜRLER

Türkiye'ye gelen ecnebi ressamları sonraya bırakarak, bizde yetişen minyatürcüleri tanıyalım: Bellini'nin talebesi olan Sinan Bey, bir elinde tuttuğu gülü koklayan, öteki elinde bir mendil bulunan Fâtih'in portresini yapmış. Kanunî Sultan Süleyman'ın ve Barbaros'un portrelerini yapan Nigârî, Tersane âmirliğinde bulunmuş Haydar isminde bir nakkaştır ki, Nigârî mahlâsiyle resimler yapmış, şiirler yazmıştır. Devrinde yaşamış olan Nigârî, Kanunî'yi beyaz sivri sakalı, heybetli sarığı, önü kürklü mavi kaftanı, elinde mendili, arkasında iki silâhdârı ile ayakta resmetmiştir.

Sırtında kırmızı, kısa kollu kürkü, elinde kokladığı bir karanfil, beyaz top sakallı Barbaros portresinde Nigârî'nin imzası şöyle okunmaktadır: «Nigârî şöyle yazdı Barbaros'u.»

III. Murad zamanında da Seyyid Osman'ın şaheserleriyle karşılaşıyoruz: «Hünernâme» isimli eserdeki minyatürler, fevkalâde maharetli bir fırçaya ve kendine mahsus bir edaya sahip bir sanatkâr olduğunu göstermektedir. Hüner-nâme, müellifin birinci cildin mukaddimesinde söylediği gibi dört cilttir. Birinci cilt, Osman Gazi'den Kanunî'ye kadar olan zamana ait, ikinci cilt Kanunî devridir. Selîm-şah-nâme adı ile anılan üçüncü cilt II. Selim'in fütuhatını Farsça anlatmakta, son cilt de III. Murad Sûrnâmesi adını taşımaktadır. Hüner-nâme'lerde 210, Selîm-şah-nâme'de 43, Sûrnâme'de ise 437 minyatür vardır. Bunlara Şemâil-i Âl-i Osmân'dakileri de ilâve edersek Osman'ın bir hayli velût olduğunu görürüz. II. Selim ve III. Murad'ın en hakiki çehrelerini bize tanıtan Nakkaş Osman olmuştur. Bunlardan başka, Sokollu Mehmed Paşa ile Kubbe-Altı vezirlerinin teker teker portrelerini yapmıştır. Bunlar arasında, resmine şimdiye kadar hiçbir yerde tesadüf edilmeyen Kıbrıs Fâtihi Lala Mustafa Paşa da sarı kaftanı ile ve altıncı vezir olarak bize takdim edilmektedir.

Devrinin içtimaî hayatını, ilerigelen şahsiyetlerini bütün incelik ve teferruatı ile ve sadakatle işlemiş olan Nakkaş Osman'ın doğum ve ölüm tarihi bilinmemekle beraber Sûrname'nin 430. sayfasında müellifin «Vasf-ı Nakkaaş» faslında, Osman'ı sena eden satırları arasından Bosnalı olduğunu öğreniyoruz.

XVIII. asıra geldiğimiz zaman Türk resmine Avrupa tesiri girdiğini görürüz. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki, çoğu imzasız olan minyatürlerde, artık minyatür tekniğinden uzaklaşma gayreti vardır. Elbise kıvrımlarında ve perspektiflerde resme âdeta yeni bir tarz gelmiş gibidir. Meselâ III. Ahmed devrinde yaşamış olan Levnî buna bir misal olabilir. Resimlerinde zarif hareketleriyle dikkate değer bir sanatkâr olan Levnî hakkında çok neşriyat yapılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından her yıl çıkarılmakta olan Sanat Takvimi'nde de birçok minyatürü renkli olarak basılmıştır. 1732 yılında ölen Levnî, aslen Edirneli'dir. III. Ahmed kitaplığının 3 593 numarasında kayıtlı Vehbî Sûrnâmesi'nde Levnî'nin fırçasıyla III. Ahmet ile çocuklarının çehrelerini tanımaktayız. Buradaki 137 minyatüründe sanatkâr, şehzadelerin sünnet düğünleriyle sultanların evlenmelerinde yapılan şenlikleri tasvir etmektedir.

Celâl Esat Arseven, Mevlevî ressamları arasında Fasîh Dede, Fennî, Eyyûbî Hasan Derviş gibi bazı isimler de vermektedir.

XIX. asır başlarında, bir başka Osman daha vardır ki Bozoklu Osman Şakir'dir. Şair, hendese ve coğrafya üzerinde çalışmış ve yazdığı «Sefâret-nâme-i Îrân»da kendini «tasvîr ve tersîm'de alâ kaderu'l-kifâ-

Topkapı Sarayı Resim Galerisi'ndeki portrelerden: II. Mustafa ve III. Ahmed'in annesi Emetullah Rabîa Gülnûş Vâlide-Sultan.
Fotoğraf: Ferit CAN

[*] Ahî - Yavuz Sultan Selim zamanının Türk şairlerindendir. Niğbolu'da dünyaya gelmiş, Kara-Ferye'de ölmüştür. İstanbul'da bulunduğu sıralarda «Şîrîn-u Perviz» adlı bir mesnevî kaleme alarak padişaha takdim etmiş ve bu suretle Yavuz'un teveccühünü kazanmıştır.

Enderun hizmetkârlarından bir Zülüflü baltacı.

ye şöhre-bend idim» diye takdim etmektedir.

Bizde asıl Avrupa tekniğinde çalışan Türk ressamlarının eserlerine II. Mahmud'dan sonra rastlıyoruz. Osmanlı hükümdarları içinde büyük inkılâpçı şahsiyetiyle II. Mahmud'un tesir ettiği «Tasvîr-i Hümûyûn» nişanı ile başlayarak, yağlı boya ile yapılmış portrelerini resmî dairelere astırmaya kadar varan ileri hamlesine şahit oluyoruz. Bunu biz, Türk resmi için hakikî bir Rönesans kabul edebiliriz.

II. Mahmud'dan sonra Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz resim sanatına karşı daha yakınlık ve sevgi göstermişler, portre ve heykellerini yaptırmışlardır. Artık Avrupalı ressamların eserlerinden koleksiyonlar teşkil etmeye ve bazılarını Türkiye'ye getirterek yeni bir devrin başlamasına âmil olmuşlardır. Dolmabahçe Sarayı'nın iç tezyinatında çalışanlar da mimarî anlayışa yeni bir tarz getirdiler.

Minyatür tekniğinden kurtularak Batı tarzındaki resmin memleketimize XVIII. asırda geldiğini yukarıda söylemiştik. Bu değişikliğin ilk nümunelerini askerî okullardaki resim öğretimine borçluyuz. Eserlerini, bugün Resim ve Heykel Müzesi'nde gördüğümüz Şeker Ahmed Paşa, Zekâi Paşa. Süleyman Seyyid Bey, Osman Hamdi Bey gibi öncülerden sonra şu isimleri de ilâve edebiliriz: Ali Rıza Bey, Cemal, Fahri, Mustafa, Hüseyin, Ferik İbrahim Paşa, Tevfik Paşa, Hüsnü Yusuf, Servili Ahmed Emin, Halil Paşa, Tahsin Bey, Mehmed Ali Lâga. Bunları Birinci Dünya Harbi sonrası Avrupa'dan dönen ressamlarımız takip ediyor: Avni Lifij, Şevket, Çallı İbrahim, Hikmet Onat, Feyhaman Duran, Ruhi, Nazmi Ziya, Sami Yetik, Ali Sami Boyar...

AVRUPALI RESSAMLAR

Buraya kadar yerli ressam ve minyatürcüleri hecelemeye çalıştık. Şimdi de muhtelif tarihlerde memleketimize gelip eser vermiş Avrupalı ressamlara geçiyoruz. Fâtih devrinde gelen ressamlardan Bellini'den başka, Veronalı Matteo de Pasti ile portre ve madalyalarında Fâtih'i son derece zarifane ifade eden Constanzio di Ferrara vardır. Kanunî zamanında İstanbul'a gelenlerden, Bruegel'in talebesi Peter Coeck, Van Orley, Danimarkalı Mechior Lorichs, portre ve peyzajlar yapmışlardır. Peter Coeck, İtalya'dan sonra İstanbul'a gelip yerleşmiş ve burada Türk hayatına dair pek çok eser vücuda getirmiştir. Lorichs ise, önceleri bir kuyumcu yanında çalışmış, İtalya ve Türkiye'ye gelmiş, Kanunî'nin teveccühüne mazhar olmuş, İstanbul'a ait dokümanter gravürleri ve Kanunî'yi sıhhat ve sadakatle çizmiştir.

Jean le Blond ile Avetine XVII. asırda; İngiliz ressamlarından Richard Dalton ile Luigi Mayer, L. F. Cassas, Fauvel ve Fransız büyükelçisi Comte de Choiseul Gouffier, Manzoni, Castellan, Luciari, Jean Baptiste Leprince, Henry Aston Baker XVIII. asırda gelen yabancı sanatkârlar arasında kayda değer şahsiyetlerdendir. III. Selim zamanında, padişahın kızkardeşi Hatice Sultan için yaptığı köşkün duvarlarını resimleriyle de süsleyen Danimarkalı A. I. Melling'dir. İstanbul gravürlerinden büyük kıtada bir koleksiyonu da vardır. XVIII. asırda Batılı ressamların Türkiye'ye akınları, Yirmi-Sekiz Mehmed Çelebi'nin Paris elçiliğine tâyini ve tantanalı sefaret alayının Fransız yüksek sosyetesi üzerinde yarattığı tesir neticesidir.

XIX. asırda A. T. Cassagne, Thomas Allom ve Sultan Abdülmecid'in portresini yapan David Wilkie ile mimar Gaspard Fossati'yi sayabiliriz. Sultan Abdülmecid tarafından Ayasofya'nın restore edilmesi vazifesi ile İstanbul'a davet edilen Fossati, Ayasofya'nın içinden ve dışından yirmi beş resim yapmış ve bunlar bir albüm halinde, lito ile 1852'de İngiltere'de neşredilmiştir. Bunlara Van Mour, Liotard, Hilaire, Baron de Tott, Camile Rogier, Aivazowsky, Maxi-

millian Schmidt, Felix Ziem'in isimlerini ilâve edebiliriz.

Zaten kendisi de resim yapan Sultan Abdülaziz 1867'de Paris ve Londra seyahatinden dönerken, beraberinde getirdiği ve daha sonra İstanbul'a davet ederek resimler yaptırdığı sanatkârların eserleri bugün Dolmabahçe Sarayı'nın duvarlarını süslemektedir. Bunlar arasında, Boulanger, Gérome, Harpignies, Yvon, Ziem, Valéri, Warnia gibi meşhur imzalar bulunmaktadır.

Buraya kadar kaydettiğimiz yerli ve yabancı ressamların eserlerinden elimizde ne kalmıştır ve Saray Galerisi'nde bunlardan kaç tanesi yer almıştır? Değerleri nedir? Gerek tuvaller üzerinde ve arkalarında, gerekse envanter kayıtlarında yapılan incelemeler de hiçbir netice vermemiştir. 1957 senesinde memleketimize gelen tanınmış sanat tenkidçisi Antonio Morassi ile birlikte bu salonu dolaştık. Teker teker tablolarının önünde durarak notlar aldım. Bu notları aynen buraya alıyorum:

«Osman Gazi, XVII. asır Venedik ekolü. Orhan Gazi, I. Murad, Çelebi Mehmed, II. Murad XVI. asır Venedik ekolü. Yıldırım Bâyezid ile İsa Çelebi XVII. asır İspanyol ekolü. Fâtih, kötü bir kopya. Yavuz, Gülnûş, Mihrimah, Emine, Hurrem Sultanlar, III. Mehmed, IV. Mehmed, II. Osman, I. Ahmed, III. Ahmed, III. Murad hepsi XIX. asırda yapılmış kötü fırça mahsulü eserler. II. Selim portresinin Orhan Gazi'yi yapan sanatkârın eseri olması pek muhtemel, XVII. asır, olduğu gibi Kanunî portrelerinden gençliğini gösteren tuval, İtalyan ekolüne mensup, oldukça kaliteli bir ressam tarafından, yaşlı Kanunî ise Titien'in talebelerinden biri tarafından yapılmış olması da mümkündür.»

Tahminlerini buraya kaydettiğim tenkidçi, yalnız Sultan İbrahim'in portresini, çok tamir görmüş olmasına rağmen, devrinin bir sanatkârı tarafından yapıldığı ihtimalini ileri sürmüştür. Öte yandan, I. Abdülhamid ve III. Mustafa portrelerinin, devrinin bir Türk ressamı tarafından yapılmış olabileceğini kuvvetle tahmin ettiğini söylemiştir.

YENİ ÇALIŞMALAR

1961 yılında Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'ne tâyin edilen Hayrullah Örs, bu salonun ıslaha muhtaç bulunduğunu ve bunların, bu satırların yazarı ile birlikte, mütehassıs elemanlar tarafından tetkik edilerek bir raporla bildirilmesini istemiştir. Güzel Sanatlar Akademisi hocalarından Cemal Tollu, Nurullah Berk ve Cevat Dereli'den teşekkül eden bir heyet gerek galeride, gerekse sarayın resim deposunda 28 temmuz 1961'den 8 ağustos 1961 tarihine kadar,

II. Selim (1566-1574)

Portre Galerisi şefi Cemil Atılgan'ın da iştirakiyle çalışmalarda bulunduktan sonra, müdürlüğe beş imzalı bir rapor sunmuştur.

Bu raporda, teşhirde bulunan «Kanunî, II. Selim, I. Abdülhamid ve III. Selim gibi güzel ve oldukça eski tuvallerden maadasının son devirde yapılmış, zayıf ve değersiz resimlerden ibaret olduğu» zikredilmektedir. Bu heyetin son kararı şu olmuştur: «Teşhirde ve depoda bulunan resimlerin hepsinin, Avrupa'dan, katiyetle ve katiyete yakın hükümler verebilecek çapta ve beynelmilel şöhreti haiz eksperler celp edilip bunların esaslı bir tasnif ve tasfiyeye tâbi tutulmaları.»

Şimdi bir de kayıtlara göre, bunlar hakkındaki şu malûmatı ilâve edeceğiz:

III. Mustafa'nın altın taht üzerinde oturmuş kırmızı elbiseli portresi. Arkasında şu yazı vardır: «Şâh Sultân Sarayı'ndan gelip hıfz olunan pederi Sultân Mustafâ'nın tasvîridir.»

Sağ elinde, halen Hazine Dairesi'nde bulunan inci tesbih ile III. Selim'in sedirde oturmuş bir resmi. Sağda tuğrası, altında «Resm-i Kostantin Kapudağı» imzası vardır. Bu sanatkârın yaptığı resimler, III. Selim tarafından çok beğenilmiş ve kendisine bütün hanedan mensuplarının resimlerinin yapılması emredilmiş, o da altlarına

bazı tarihî vakaları canlandıran resimlerle portreleri yapmış ve bu koleksiyon Londra'da renkli olarak basılmıştır ki, bu seri, Young Albümü adı ile meşhurdur. Orijinalleri ile klişeleri Müze'dedir.

Sultan Abdülaziz'in tahta üzerine yağlı boya yapılmış resmi 1867 E. Pesky Rustchuk imzalıdır.

Gene III. Selim'in beyaz at üzerinde, arkasında silâhdâriyle grup halinde, 1.06× 1.42 ebadındaki tablosu üzerinde Arap ve Lâtin harfleriyle Hippolite Berteaux imzası bulunmaktadır. Yanında, aynı ölçüde, aynı ressam tarafından yapılmış bir de II. Mahmud'un al at üzerinde bir resmi vardır. Bunun da arkasında, silâhdârı ve maiyeti erkânı görünmektedir.

III. Selim'in diğer bir portresi üzerinde de «Emîn bendeleri 1304» ibaresi okunmaktadır.

Sultan Abdülaziz'in 1866'da Saray ressamı Guillemen ve 1867'de Clebowsky tarafından yapılmış iki portresi vardır.

II. Mahmud'un beyaz pelerinli, eldivenli sağ eli belinde ve sol eli kılıç kabzasında bir başka resmi de W. Reuter imzasını taşır. Tahsin Öz, bu sanatkârın ailesinden olan bir profesörden aldığı bir mektupta, sanatkârın hiçbir zaman İstanbul'a gelmediğini öğrenmiş ve bu resmin başka bir portreden yapılmış olabileceğini söylemektedir.

Sultan Abdülmecid'in Eyüp'te Kılıç Alayı dönüşünü tasvir eden bir resmi, Paulo Verona imzalıdır. Aynı ressamın, II. Mahmud ile Husrev Paşa'yı, Üsküdar taraflarında, bir gezinti esnasında gösteren bir tablosu daha vardır.

Londra Sefiri Yusuf Agâh Efendi'nin, elindeki kâğıdı okur vaziyette, sedire oturmuş gravürü de Miller'in tablosundan alınmıştır.

PAŞALAR ODASI

Gelelim Galeri'deki paşalar odasına: Burada, Sadrâzam Germiyanoğlu Abdurrahman Nureddin Paşa, Sadrâzam Avlonyalı Ferid Paşa, Müşir Ahmed Paşa, Müşir Gazi Osman Paşa, Müşir Gazi Edhem Paşa, Berlin sefiri Tevfik Paşa, Sadrâzam Kadri Paşa, Sadrâzam Ahmed Vefik Paşa, Viyana sefiri Sâdullah Paşa'nın ailesi tarafından hediye edilmiş portreleri yer almaktadır.

Sadrâzam Yirmi-Sekiz Çelebi-zâde Mehmed Said Paşa'nın 1724'te Rumeli Beylerbeyi pâyesiyle Paris elçisi bulunduğu zaman Fransız ressamları tarafından biri yağlı boya, diğeri pastelle yapılmış iki portresi var.

Bazı acemi fırçaların mahsulü olan ve aralarında kötü kopyalar da bulunan tuvalleri geçiyorum. Yalnız, alt kattaki küçük odaya girdiğimiz zaman biraz duracağız.

Burası çok tenkid edilmiş, Galeri'nin izah ve tevili güç bir köşesidir. Saray'la hiçbir ilgisi bulunmayan bu koleksiyon için ne kadar iyimser olmaya çalışsak genc de buradaki mevcudiyetlerini mazur gösterecek bir musamaha bulamayacağız. Zira, evvelce de söylediğimiz gibi Topkapı Sarayı Müzesi bir hâtıra meşheridir. Şimdi bu küçük odadaki resimleri altlarındaki imzalardan okuyarak, ressamlarıyla birlikte alıyorum. Şair Hüseyin Siret Özsever, ressam Ali Rıza, musikişinas Rauf Yekta, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altınbezer, ressam Sami Yetik, Abdülhak Adnan Adıvar, İbnülemin Mahmut Kemal İnal. Hepsinde Feyhaman Duran'ın imzasını okuyoruz. Şair Tevfik Fikret, Ressam Mihri Hanım ve Çallı İbrahim kendi portrelerini yapmışlar, Abdülhak Hâmid'in iki portresinden biri Saib Tuna, diğeri Şerif Muhiddin Targan tarafından boyanmış. Hattat Kâmil Akdik'i oğlu Şeref Akdik, Yahya Kemal, tarihçi Ahmed Refik ve Fethi Okyar'ı Çallı İbrahim, Fevzi Çakmak'ı Avni Lifij yapmıştır. Öteki portreler, ecnebi ressamların eserleridir. Şair Nigâr binti Osman B. Desgozi, Osman Hamdi Bey M. Bang, Halil Edhem Bey B. Wimurof, Cemal Paşa Alfred Sersek, Talât Paşa, Sadrâzam Prens Said Halim Paşa ve V. Mehmed Kraus; Enver Paşa Berlin'de A. Fischer tarafından yapılmıştır. Meb'ûsân ve Âyân reisi Ahmed Rıza Bey'in portresinin altındaki imza okunamıyor.

Şimdi Galeri'nin bu köşesinin nasıl vücuda geldiğini açıklayalım: İngiltere'de 1856'da kurulan bir «Millî Portre Galerisi» var. Bizde de acaba böyle bir millî galeri yapılamaz mı? Böyle bir endişe ve düşünceyle kurulacak bir galerinin tesisi elbette alkışlanmaya değer bir teşebbüstü. Fakat, bunun Müze idarelerinden ziyade belediyelere düşen bir vazife olduğu kanaatindeyiz.

Bu portreler 1954'te ısmarlanmıştır.

Siyasî endişelerin dışında olmasını şart koşarak tedariki arzu edilen bazı portrelerin ekseriyeti Fayhaman Duran'a ve birkaçı da Çallı İbrahim'e sipariş olunmuştur.

İşte Galeri'nin bu sonradan eklenme parçası bu suretle meydana gelmiş bulunuyor. Şimdi yeniden tanzimi düşünülmekte olan Galeri'yi ileride daha başka bir hüviyetle görebileceğiz.

Topkapı Sarayı Resim Galerisi'nden bir başka portre: Sultan İbrahim'in kızı Emine Sultan.
Fotoğraf: Ferit CAN

EMINA SULTANA DE
HIBRAIM
XIX

Tarihe Akan Bir Ay
Temmuz 1965

4 TEMMUZ

Bursa'da yapılan TİP (Türkiye İşçi Partisi) kongresi kanlı olaylara sebebiyet verdi. Komünizm ile Mücadele Derneği ve Milliyetçiler Dernegi'nin yaptığı büyük nümayiş sırasında TİP mensupları arasında yaralananlar oldu.

10 TEMMUZ

Petrol yüklü trenin infilâkı 7 kişinin ölümüne yol açtı. Mersin'deki ATAŞ rafinerisine, Batman'dan petrol götüren katar, Malatya yakınlarında bir marşandizle çarpışarak infilâk etti. Yanan trende 7 kişi öldü, dört kişi ağır yaralandı.

11 TEMMUZ

Yeni Cezâyir kabinesi açıklandı. Bumedyen, radyoda yaptığı bir konuşmada Cezâyir'in bağımsız kalacağını belirtti.

12 TEMMUZ

Bakanlar Kurulunun toplantısından sonra konuşan hükümet sözcüsü komünizmle mücadele edileceğini belirtti.

14 TEMMUZ

Dört gün devam eden yağmur Sakarya ovasında büyük hasara sebebiyet verdi. Can kaybı oldu. Beş köprü yıkıldı.

15 TEMMUZ

Mariner-IV Merih'in resimlerini göndermeye başladı. 28 kasım 1964 tarihinde fırlatılan peyk, Merih'e 10 000 kilometre kadar yaklaşmaya muvaffak oldu. NASA (Millî Havacılık ve Uzay Dairesi) tarafından bildirildiğine göre, peyk Merih'e en yakın noktaya vardığı zaman, dünyadan 200 000 000 kilometre uzaklaşmış bulunuyordu. Türkiye saatiyle 02,18'de, dünyadan verilen sinyaller üzerine Mariner-IV'teki fotoğraf makineleri, asırlardan beri insanların merak ettikleri bu komşu gezegenin resimlerini çekmeye başladı.

● Yunanistan başbakanı Papandreu azledildi. Yerine Athanasyadis Novas başbakan tâyin edildi. Bazı kargaşalıklar beklendiğinden orduya «hazır ol» emri verilmiş bulunuyor.

16 TEMMUZ

Papandreu'nun azli üzerine, Yunanistan'da büyük ölçüde nümayişler başladı. Eski Başbakan Papandreu halkı kışkırtan bir tebliğ yayınlayarak yeni bakanlardan «hainler» diye bahsetti.

18 TEMMUZ

Yunanistan'da durum gergin. Eski Başbakan Papandreu yeni bir tebliğ yayınlayarak halkı ayaklanmaya çağırdı. Muhtelif şehirlerde ayaklanmalar oluyor.

21 TEMMUZ

A.B.D. uçakları ilk defa olarak Kuzey Viet-Nam başkenti Hanoi'yi bombaladılar. Savunma Bakanı McNamara durumun 15 ay öncesine göre çok daha bozulduğunu söyledi.

22 TEMMUZ

Gece, Atina'daki nümayişlerde 1 kişi öldü, 150 kişi yaralandı.

27 TEMMUZ

Kıbrıs Rum hükümetinin seçim kanununda Türkler aleyhine değişiklik yapması üzerine, hükümetimiz, Kıbrıs Rum hükümetine sert bir nota verdi.

● Yunanistan'da umumî grev başladı.

28 TEMMUZ

Bir Irak uçağı, Hakâri'nin Çukurca ilçesini bombaladı. Bombalama sonunda 1 kişi öldü, sekiz kişi yaralandı. Irak Büyükelçiliği, hâdisenin bir yanlışlık olabileceğini belirtiyor.

30 TEMMUZ

CKMP fevkalâde kongresi toplandı.

● Güven oyuna başvurmak üzere toplantıya çağırılan Yunan parlâmentosu gerekli çoğunluk olmadığından toplanamadı ve süresiz tatil edildi.

● Kıbrıs Rum hükümetinin tutumunu incelemek üzere Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırdık.

31 TEMMUZ

Alpaslan Türkeş 698 oy ile CKMP genel başkanlığına seçildi. Diğer başkan adayı Ahmet Tahtakılıç 516 oy aldı.

Islâhatçı bir Osmanlı hükümdarı

III. SULTAN MUSTAFA

BU sayımızın kapağında resmini gördüğünüz III. Sultan Mustafa, Osmanoğullarından gelen Türkiye hakanlarının 26'ncısıdır. 28 ocak 1717'de İstanbul'da Topkapı Saray-ı Hümâyûnu'nda doğdu. Babası III. Sultan Ahmed (1703-1730), annesi Mihr-i Şâh Kadın-Efendi'dir. Babası Patrona ihtilâli sonunda tahttan indirildiği zaman Şehzade Mustafa, 14 yaşına geliyordu. Amca oğulları olan I. Mahmud'un (1730-1754) ve III. Osman'ın (1754-1757) saltanat yıllarını, Topkapı Sarayı'ndaki dairesinde geçirdi. Tahta geçmek için hiçbir ümidi yoktu. Çünkü kendinden az büyük ağabeyi Şehzade Mehmed, veliahttı. Ancak ağabeyinin hiç ümit edilmedik bir anda 40 yaşında ölmesi üzerine veliaht oldu ve birkaç ay sonra da amca oğlu III. Osmanın ölümüyle tahta geçti. Yaşı 41'e geliyordu.

III. Mustafa, 21 ocak 1774'te öldü. 57 yaşındaydı. Tahtta kaldığı müddet 16 yıl, 2 ay, 22 gündür. Yerine kardeşi I. Abdülhamid (1774-1789) geçti. I. Abdülhamid'den sonra III. Mustafa'nın oğlu III. Selim (1789-1807) padişah oldu. Ancak III. Selim'in çocuğu olmadığı için Osmanoğulları, I. Abdülhamid'den yürümüştür. Kapağımızdaki minyatür tarzındaki resimde sedirde oturmuş III. Mustafa'nın yanındaki çocuk, pek sevgili oğlu Şehzade Selim, yani müstakbel III. Selim'dir ki, babasının ölümünde ancak 12 yaşındaydı. Resmin ön kısmında, büyük bir çekmece üzerinde, altından yapılmış bir küre-i arz ve mücevher kakmalı altın bir mücevher kutusu var. Pencerelerden Boğaz görülüyor.

III. Mustafa, Türk tarihinin dönüm noktasının hükümdarıdır. 1769 yılına kadar Türkiye, dünyanın en büyük ve kudretli devletiydi. Bu vasfını, 1447'den beri aralıksız olarak muhafaza ediyordu. Bu 322 yıl içinde hiçbir devlet tek başına Türkiye ile başa çıkamamıştır. Dünya tarihinde hiçbir devlet, bu kadar uzun bir müddet, aralıksız olarak dünyanın birinci devleti vasfını muhafaza edememiştir. Gerçi XVI. asırda Türk imparatorluğunun dünyanın geri kalan bütün devletlerinin topunun gücünden büyük olan kudreti artık III. Mustafa zamanında kalmamıştı. Fakat devlet, gene de dünyanın birinci devletiydi. 1769'da bu sıfatını İngiltere'ye kaptırmıştır. Orta Afrika ile Lehistan ve Fas ile Basra Körfezi arasında uzanan III. Mustafa devri Türk imparatorluğu, büyük bir gerileme devresine girmişti. III. Mustafa'nın bütün ihtimam ve çalışmaları bu gerilemeyi durduramadı. Nihayet padişah, 1768-1774 Türk-Rus savaşının verdiği kahırdan verem olarak öldü. Babasından ıslahat fikrini ve terbiyesini alan oğlu III. Selim tahta geçince, Türkiye'yi yenileşme devresine soktu.

Sunî peykleri fezaya atan dev füzelerden biri ateşlendiği sırada. (Fotoğraf A.B.D. Basın Ataşeliği'nden alınmıştır.)

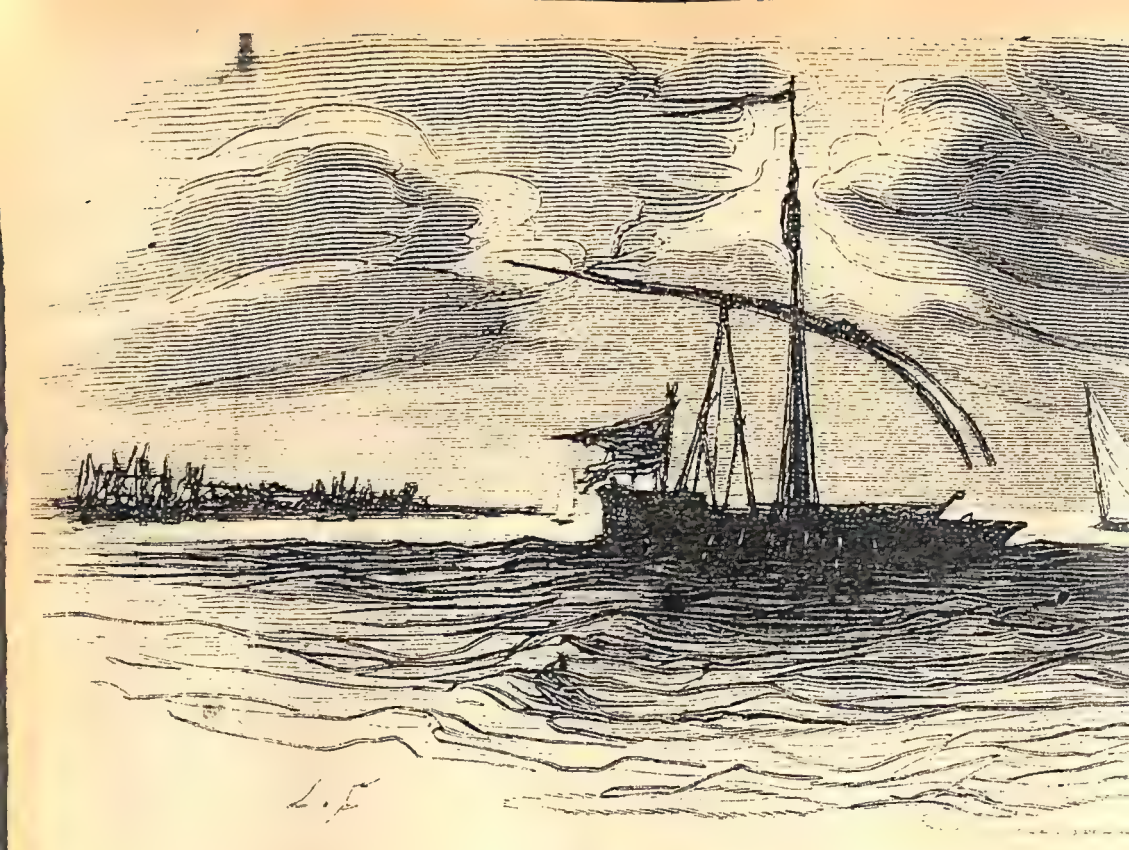

AYDIN REİS CİHAN HAKANI'NIN HUZURUNDA

Aydın Reis, mübarek bir saatte İstanbul limanına girdi. Bütün toplarını ateşleyip cihanın padişahını selâmladı. Kadırgalardan 300 esir çıkarıldı. Her biri sırma cepken ve en değerli kumaşlardan yapılmış libaslar giymişlerdi. Hepsi türlü ganimet eşyası taşıyorlardı. İstanbul şehrinin zarif halkı, caddelere doluşup seyre çıkmışlardı.

Şevketlû hakanımız Sultan Süleyman Han, Aydın Reis'i diğer bir reisle beraber kabul buyurdular. Nâmemi alıp okudular. Aydın'a iltifat ettiler. Çıkarlarken Aydın'a 500, yanındaki reise 300, 9 kapdanıma 200'er, gemi imamlarına 100'er, diğer zabitlerime 50'şer altın ihsan edildi. Ayrıca Aydın Reis'e çok değerli birer kılıç, hıl'at ve dürbün verildi. Bütün leventler Tersane'de misafir edildi. Aydın Reis'e tayinat verildi. Aydın, bütün vezirleri ve büyük kapdanları ziyaret etti. Bir ay İstanbul'da kaldı. Ay sonunda tekrar Cihan Hakanı'nın huzuruna çıktı. Sultan Süleyman Han, bana verilmek üzere Aydın'a murassâ bir kılıç, murassâ hançer, sırmalı hıl'at, altınla işlenmiş sancak ve iki büyük pırlantalı sorguç tevdi eti. Ayrıca 20 oturak 3 kadırga da ihsan eyledi. Henüz kızaktan inmiş olan bu tekneler, mükemmel şekilde donatılmıştı. Çok güzel topları vardı. Üstelik ağzına kadar cephane ve direk, katran, zift, halat gibi malzemeyle doldurulmuştu. Malzemenin ağırlığından koca kadırgalar iyice suya gömülmüş, değil ambarlarda, güvertelerde bile sıçan gezecek yer kalmamıştı. Huzurdan ayrılırken Aydın Reis'in kavuğuna mücevherli bir sorguç sokuldu. Bilhassa gemilere ve gemilerin içindeki malzemeye çok sevinen Aydın, sevinçle Saray'dan ayrıldı. Cihan Hakanı, filomun Sarayburnu önlerinden ayrılmasını seyir buyurmak için Yalı Köşkü'ne inmişlerdi. Filo, bütün toplarını kurusıkı ateşleyerek cihanın padişahını selâmladıktan sonra deryaya açıldı.

Aydın Reis, Avlonya ve Draç'a uğrayarak Venedik Körfezi'ne girdi. Bir müddet gezdikten sonra körfezden çıktı. Sicilya'dan geçip Balear Adaları'na geldi. Mayorka adasından küliyetli esir ve ganimet alıp Cezâyir'e döndü. 10 kadırga ile Cezâyir'

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları

AYDIN REİS İSTANBULDA

ÖZET:
Barbaros, ağabeyi Oruç Reis'le beraber şahsî teşebbüsleriyle bütün Cezâyir'i fetheder. Yavuz ve Kanunî tarafından, Türkiye'nin «Cezâyir beylerbeyisi» olarak tanınır. İspanya kıralı ve Almanya imparatoru Charles-Quint (Karlos Kıral) tarafından yok edilmek istendiği için, Kanuni'nin yollayacağı yardıma ihtiyacı vardır. Bu maksatla amirallerinden Aydın Reis'i İstanbul'a gönderir.

den çıkan Aydın Reis, Sultan Süleyman Han'ın verdiği 3 kadırgadan başka daha Akdeniz'de 15 tekne ele geçirmişti. 28 parça ile limana girdiğini görünce hepimiz çok sevindik. Ele geçirilen gemilerden büyük miktarda kahve, pirinç, ipekli, çuha, ayna, tabanca, tüfek çıktı.

Aydın'ı hemen kabul ettim. Hakanımızın nâme-i hümâyûnlarının bulunduğu al kadife keseyi kemâl-i ihtiramla alıp üç defa öptüm, başıma koydum, sonra açıp ayakta okudum. Nâme-i hümâyûn şöyle başlıyordu: «Sen ki Cezâyir beylerbeyim Gazi Hayreddin Paşa'sın, her ahvâlin, mûcibince atebe-i hümâyûnuma mâlûm olmuştur. Gönderdiğin 300 kâfir esiri makbûl-i hümâyûnumdur. Cenâb-ı Hak seni ve yoldaşlarını mansûr ve muzaffer eyleyip dünyâ ve âhırette yüzün ak olsun. Gönderdiğim cephane ve malzemeyle mükemmel donanma düzüp Akdeniz'de düşmân-ı azîmimiz olan İspanyol kâfirine göz açtırmayasın. İhsân ettiğim çelenkleri kavuğuna sokup, sancağımı baştardana as. Sırmalı al sancağımın şeref ve haysiyetine zinhâr toz kondurmayasın."

Hakanımızın iradeleri mucibince, sırmalı al sancaklarını Cezâyir'e paşa kapısının önüne muallâ bir mevkie astırdım. Her gün güneş batarken merasimle mehter vurdurup sancağı indirip kılıfına koydurur, ertesi gün güneş doğarken gene merasimle çektirirdim. Sefere çıkarken sancağı, bulunduğum kadırgaya aldırırdım.

Bu yıl da Cezâyir şehri ve çevresindeki bütün yetim ve fakir oğlancıkları ve gelinlik kızları topladım. Oğlancıkları sünnet ettirip, kızları evlendirdim. Her birine ihsanlarda bulundum. Evsiz olanlara ev verdirdim, işsiz olanları işe koydum. Cenâb-ı Hak, hayır yolunda sarfedilen her emeğin ve servetin karşılığını fazlasıyla ihsan buyurur. Bunu bizzat ben hayatım boyunca tecrübe ettim. Hayır yolunda ne kadar servet harcadımsa, tez zamanda Allah, birkaç mislini ihsan eyledi.

«KIRALLAR İÇİNDE MASKARA OLDUM!»

Diğer taraftan İspanya kıralı Karlos:

— Kırallar içinde maskara oldum, diye amiral ve kumandanlarını azarlıyor, hiçbi-

rinin bizimle başa çıkamadığına yanıp yakılıyordu. Mecliste bulunan Cenevizli amiral Andrea Doria, hükümdarın önünde diz vurup:

— Müsterih olun efendimiz, dedi; ben tez zamanda gidip «Barbaros» dedikleri din düşmanını zincire vurur, huzurunuza getiririm. Dilediğiniz ölümle öldürür, onun ruhunu da ağası Oruç'unki gibi cehenneme gönderirsiniz!

Bunun üzerine Kıral Karlos'un yüzü güldü. Andrea Doria'ya gayetle itimadı vardı. Bu Cenevizli'nin elinden bir iş gelir sanırdı. Bu meclisten ve Doria'nın söylediklerinden tez zamanda haber aldım. Avrupa'nın birçok ilinde casuslarım vardı. Bununla beraber kâfirlerin de Cezâyir'de ve başka İslâm ülkelerinde casusları bulunurdu. Cezâyir'den haber sızmaması için dikkatli davranırdım. Fakat cihanın en işlek ticaret yerlerinden biri olan bu limandan askerî malûmatın sızmasını tamamen önlemek imkânsızdı.

Andrea Doria, beni esir almak hulyasıyla yola çıktı. Emrinde 20 İspanyol ve 10 Ceneviz kadırgası vardı. Dev gibi teknelerdi, bizim kalyonlardan büyüktü ama, bizimkiler kadar yürük ve yollu değillerdi. Benim o anda Cezâyir'de 35 kadırgam vardı. Kurdoğlu Muslihuddin Reis'e, donanmayı savaşa hazır tutmasını emrettim. Zira Doria'nın Balear Adaları'ndan Mayorka'ya geldiğini haber almıştım. Fakat Doria, hükümdarına verdiği söze rağmen, Cezâyir üzerine gelmeye cesaret edemedi. Şerşel limanını bastı. Bu limanı, ancak birkaç yüz levendimiz koruyordu. Leventler, Doria'yı görünce kaleye kapandılar. Doria'nın askerleri limanı ve şehri yağmaya koyulunca, leventler, düşmanın bu gafletinden faydalanıp kaleden çıktılar. Doria, böyle bir şey beklemiyordu. Türkler korkularından hisara girdiler sanırdı. Leventler, şehre dağılmış olan kâfirleri ayrı ayrı yakalayıp kılıçtan geçirdiler. Bu şekilde yüzlercesi öldürüldü. Gerisi gemilerine can atmaya başladı. Fakat 1.700'ü Türkler'e esir düştü. Ben Doria'nın Şerşel'e asker döktüğünü öğrenir öğrenmez, 40 parça tekneyle Cezâyir limanından çıkmıştım. Şerşel'e dümen kırdırdım. Doria, hareketimi öğrenir öğrenmez Şerşel'den ayrıldı. Düşmanın ancak artçı filosunu yakalayabildim. Şiddetli bir muharebe oldu. Düşman kadırgalarındaki Müslüman esirler, fırsat bu fırsattır deyü «Yâ Allah!» çekip zincirlerinden boşaldılar. Bizden 300'den fazla levent şehit oldu ama, düşmanın bütün artçı filosu elimize geçti.

Yolda ele geçirdiğim düşman tekneleriyle beraber 60 parça gemiyle Şerşel'e gelip demir attım. Bu 60 parçanın 7 parçası, Cerbe'den gelen Sinan Reis'in filosuydu. Sayım yaptırdım. Kâfirlerin elinden tam 2.200 Müslüman forsası kurtarmıştık. Cümlesini azat ettim. Bir kısmını hizmetime aldım, bir kısmına para verip yurtlarına gönderdim. Gemilerden elimize geçen kâfirlerin sayısı da 1 900'dü. İçlerinde frenklerin «amiral» dedikleri bir de yüksek rütbeli kaptan vardı. Cümlesini forsaya çaktırdım. Şerşel'de ancak birkaç saat kaldım. Cezâyir'den hareketimden 3 gün sonra gene Cezâyir'e döndüm.

AYDIN REİS ATLAS OKYANUSU'NDA

Andrea Doria'yı yakalamak istiyordum. Kudretli bir filoyla Aydın Reis'i takibe gönderdim. Aydın, Sebte'ye kadar geldi, hattâ Cebelitârık Boğazı'nı geçip Atlas Okyanusu'na çıktı. Fakat düşmana rasgelmedi. Bunun üzerine geri dönüp Balear Adaları'ndan Mayorka'yı ve İspanya'nın Akdeniz sahillerini vurdu. 3 000'den fazla esiri gemilerine doldurdu. Barselona limanı yakınlarına kadar sokuldu. Barselona'ya çok yakın büyük bir manastır vardı. İspanya kıralları'nın her yıl gelip bu manastırı ziyaret etmeleri gelenekti. Aydın, burayı bastı. 80 keşişi ve 36 sandık hazinelerini ele geçirdi. Yalnız gümüş kandillerin ağırlığı 25 kantar çekiyordu. Aydın'ın bu akını hakkaa ki yahşı olmuş, Kıral Karlos'un gururuna büyük bir darbe indirilmişti. Aydın, ufaklı büyüklü tam 55 parça kâfir gemisiyle Cezâyir limanına girdi. Doria'nın Şerşel seferi, fazlasıyla cevaplandırılmıştı.

Gelen ganimetle Cezâyir şehri, Hind ülkelerinin pazarlarından nümune oldu. Bir akçaya mal alan tacirler, bunu on akçaya satıp zengin oldular. Cezâyir zindanlarındaki esirlerin sayısı 16 000'e yükseldi. Gemilerimizde çakılı forsalar ve evlerimizde hizmet eden esirler, bu rakamın dışındaydı. Bu esirlerden en iyi kürek çeken 500'ünü ayırdım, Donanmay-ı Hümâyûn'da forsalık etmek üzere İstanbul'a göndermeye karar verdim. Aydın Reis, 15 parça kadırgayla İstanbul'a hareket etti.

Aydın Reis, hareketinin 27. günü İstanbul'a vardı. Cihan Hakanı Süleyman Han'ın huzuruna çıktı. Hakanımız, nâmemi bizzat okumak tenezzülünde bulundu. Aydın, vezirleri ve diğer ilerigelenleri de ziyaret etti. Hepsine gönderdiğim hediyelerden verdi. Çok izzet ve ikram gördü. Sultan Süleyman Han Kanunî, Aydın Reis'i tekrar hu-

XIX. yüzyılda bir kapdanpaşa.

Dönüşte bir düşman kalesini sarıp şiddetli bir savaşa girişti.

zuruna çağırdı. Bizzat hitap etmek inayetinde bulunup dedi ki:

— Baka Reis, Cezâyir beylerbeyim Hayreddin Paşa'nın işleri cümle makbulümdür. Sana şimdi 5 pâre kadırga veriyorum. Gemilerine ne kadar yükleyebilirsen ve ne denlü ihtiyacınız varsa top, âlet ve sair gemi donatımına yarayan nesneler yüklemen için Kapdan Paşa'ya irade ettim. Sizin bilhassa yeni dökülmüş deniz toplarına ihtiyacınız vardır. Alabildiğin kadar bunlardan al. Sana birkaç top mühendisi de vereceğim. Cezâyir'deki donanmamı gayetle kudretli ve her zaman için muharebeye hazır tutun. Haber aldığıma göre Kıral Karlos, Cezâyir hakkında gayetle kötü niyetler beslemektedir. Zinhar tedbiri elden bırakıp gaflet üzere olmıyasız!

Aydın Reis, İstanbul'dan ayrıldığının 41. günü Cezâyir'e geldi. 15 kadırgayla hareket etmiş, Sultan Süleyman Han'dan 5 kadırga almış, yolda da 7 kâfir teknesi ele geçirmişti. Gelirken birkaç kâfir şehrini basıp 700 değerli esir almıştı.

Aydın, hakanımızın nâme-i hümâyûnlarını verdi. Nâmenin bulunduğu Osmanoğulları'nın hanedan rengi olan al renkteki keseyi üç defa öpüp başıma koydum. Sonra nâmeyi çıkarıp okudum. Mübarek emirlerini ezbreledim. Sonra tenezzülen bana gönderdikleri hıl'ati, samur kürkü, cevahirli saati, murassâ kılıcı ve sancağı kemâl-i tâzîm ve ihtirâm ile Aydın Reis'ten aldım.

Bu sıralarda Kıral Karlos, gayetle müşkül durumdaydı. Karındaşı Fernandoş Kıral, Viyana'dan imdat isterdi. Zira hakanımız Süleyman Han, Macar serhadlerini Fernandoş Kıral'a haram etmişti. Kıral Karlos, baktı ki bizimle uğraşmaya gücü yetmez, gene Tlemsen beyini ayaklandırdı. Beye büyük paralar gönderip kendisine Cezâyir sultanlığını vâdetti. Gerçek kıral odur ki, elinde bulunan bir mülkü başkasına vâdede. Karlos Kıral ise, defalarca tecrübe edip alamadığı bir ülkeyi, hayalinden şuna buna peşkeş çekiyordu. Ancak Tlemsen Beyi, bu vâde kandı ve isyan etti. Deli Mehmed Reis'i 40 pâre gemiyle Akdeniz seferine göndermişdim. Ben de Tlemsen üzerine yürüdüm. Fas hududundaki bu büyük beldeye geldim. Az

Düşman hatları leventlerin taarruzlarına dayanamadı.

bir mukavemet gördüm. Tlemsen Beyi kaçtı. Din adamları gönderip affını istedi. Bizzat karşıma çıkarsa belki affedeceğimi söyledim. Geldi. Birikmiş haracı olan 110 000 altını verdi. Ayaklarıma kapandı:

— Bre kâfir, dedim; imanını yenile! Zira en büyük din düşmanımıza uyup Müslümanlar'ın halifesi ve cihanın padişahı olan hakanımızı bu ülkelerde temsîl eden bana kılıç çektin!

Tlemsen Beyi, kelime-i şehâdet getirip tecdîd-i iman etti. Boş düşen nikâhlı zevcesiyle yeniden nikâh kıydırdı.

Ben Tlemsen'de iken Deli Mehmed Reis, 40 pâre donanmasıyla İspanyol donanmasına rasgeldi. 35 İspanyol kadırgasından 29'u, pek kanlı bri derya savaşından sonra teslim oldu, diğer altısı kaçtı. Bu büyük Türk zaferi, Barselona'da bulunan Kıral Karlos'un kulağına erişince, teessüründen perişan oldu. Zaten Almanya'da Sultan Süleyman'a, yenildiği için ağzını bıçaklar açmıyordu.

DONANMAMIN 21. İSPANYA SEFERİ

Bu zaferden cesaret alan Endülüs Müslümanları da İspanyollar'a karşı ayaklandı. Dağlardan inen 80 000 Endülüslü, İspanyol kâfirinin büyük ordularını perişan etti. İspanya'daki Müslüman ihtilâlini haber alır almaz, Deli Mehmed Reis'i 36 gemiyle imdada gönderdim. Endülüs kıyılarına gelen Mehmed Reis, ihtilâlcileri desteklemeye başladı. Şimdiye kadar donanmam, tam 21 defa Endülüs seferi yapmış ve her seferde binlerce Müslüman erkek, kadın ve çocuğunu İspanyol ateş ve kılıcından kurtarıp Kuzey Afrika'ya getirmişti. Bu seferlerin çoğunda donanmaya ben kumanda etmiştim. Aydın, Sinan, Sâlih Reisler de birçok sefere kumanda etmişlerdi. Tanrı cümlesinden razı olsun! Bu İspanyol kâfiri, diğer frenklere benzemez. Gayetle zalim, kan dökücü, kendini beğenmiş bir köpek sürüsüdür. Cihan Hakanı Sultan Süleyman Han da, cennetmekân babası Yavuz Sultan Selim Han ve cennetmekân büyükbabası II. Sultan Bâyezid Han gibi, bu Endülüs Müslümanları'na elden gelen yardımı esirgemezdi. Bu hususta kendilerinin birçok fermân-ı hümâyûnlarını almıştım.

Günlerden bir gün, Şevketlû hakanımız Sultan Süleyman Han bin Sultan Selim Han'ın bir çavuşu olan Sinan Ağa, Cezâyir'e geldi. Hakanımızın bir hatt-ı hümâyûnunu çıkarıp verdi. Mübarek hattı, kemâl-i tâzîm ve tekrîm ile alıp üç defa öptüm, başıma koydum, açıp okudum. Sultan Süleyman Han diyordu ki:

— Sen ki Cezâyir-i Arab eyaletim beylerbeyisi Gazi Hayreddin Paşa'sın, şöyle bilesin ki, İspanya Kıralı üzerine sefer murâdımdır. Buyurdum ki, bir yarar âdemi yerine koyup İstanbul'a gelesin. Eğer muhafazaya kaadir âdemin yoksa bildiresin!"

Hatt-ı hümâyûnu okur okumaz Sinan Çavuş'a:

— Ferman efendimizindir, dedim; tez vakitte İstanbul'a gelip mübarek eteklerine yüzümü süreceğim!

Hemen hazırlığa başladım. İspanya kıralı Karlos, Cihan Hakanı'nın beni İstanbul'a çağırdığını öğrenmiş, çok telâşlanmış, büyük-amirali Andrea Doria'ya, yolumu kesmesi için çok şiddetli emirler vermişti. Buna göre benim de çok kudretli bir donanmayla İstanbul'a gitmem icap ediyordu. Tâ ki Akdeniz'de bir yerde Doria'yı bulup haddini bildireyim. Cezâyir'de az kuvvet kalınca, on binlerce Hıristiyan esirin ayaklanmak istemesi muhtemeldi. Bu esirlerin muhafazasından Mahmud Reis mesuldü. Akrabam olan

Mahmud Reis'i çağırdım ve kendisine gerekli emirleri verdim. Yokluğumda esirleri iyi muhafaza etmesini, dikkatli olmasını söyledim.

Bir mübarek saatte, Cihan'ın Taht Şehri olan İstanbul'a gitmek üzere Cezâyir'den yelken açtık. Donanmadan 26 parça kadırgayı almış, gerisini Cezâyir'de ve Batı Akdeniz'de bırakmıştım. Tanrı'nın inayetiyle Akdeniz'de de 18 kâfir gemisi zaptettiğim için, İstanbul'a 44 parça ile girmek nasîb oldu.

Yanımda 18 reis vardı. Hepsi Akdeniz'de büyük şöhret yapmış namlı denizcilerdi. Akdeniz'i baştan başa geçerken, İspanyol kâfirine ait olan İtalya'nın güney sahillerini vurmamak olmazdı. Hakanımız, İspanya ile harp hâlindeydi. Önce Sardunya adasının batı kıyılarına çıktım. Sonra kuzeye doğrulup Ceneviz önlerine geldim. Oradan İtalya kıyılarını takip ederek tâ Messina Boğazı'na kadar indim. Sicilya'nın meşhur Messina limanına girdiğim zaman, 18 parçalık bir İspanyol filosu buldum. Şiddetli bir deniz cenginden sonra 18 gemiyi de zaptedip yedeğime aldım. Böylece «İspanya'ya sefer murâdımdır!» diyen şanlı hakanımızı çok sevindirecek bir zafer kazandığım ümidindeydim.

Andrea Doria denen adı kendinden büyük kâfir amirali ise, bu sıralarda Mora'nın güney sularında dolaşıyordu. Benim Messina zaferimi duyunca ödü patladı. İyonya Adaları'na doğru kaçtı. Bu adaların üzerine gittim. Fakat Doria'yı yakalıyamadım. Kim bilir Akdeniz'in hangi bucağında delik bulup saklanmıştı. Sonradan Venedik'e doğru kaçtığını öğrendim. 25 gemimi Doria'yı takibe gönderdim. Bu filo, Doria'nın 7 kadırgadan müteşekkil artçısına rasladı. Yapılan vuruşmada 2 kadırga teslim oldu, 5'i kaçıp gitti. Ben, İyonya Adaları'ndan güneye inerek Mora sularına geldim. Kemankeş Ahmed Paşa bu çağda kapdân-ı deryâ idi. Donanmay-ı Hümâyûn'un bir kısmı ile Mora'nın güneybatısındaki Navarin limanında yatıyordu. İki donanma birbirimizi görünce, top ateşiyle selâmlaştık. Ahmed Paşa ile görüştüm. Birlikte İstanbul'a gitmeye karar verdik.

Güzel bir kış günü İstanbul'a vardık[*]. Soğuğa rağmen İstanbul'un zarif ve bahtiyar halkı, göz alabildiğine sahillere yığılmıştı. Belki 200.000 kişi vardı. Bütün toplarımı saatlerce müddet ateşleyerek Cihan Hakanı'nı, Cihan'ın Taht Şehri'ni ve bu şehrin bilgi, nezaket ve efendilikleri bütün dünyada meşhur halkını selâmladım. 18 namlı reis, çavuşlarım ve sair maiyetimle baştardamdan süslü bir kayığa binip sahile çıktım. Alkış tutan[**] halkı sevinç ve sevgiyle selâmladım.

Alayın başında 200 esir yürüyordu. Ellerinde gümüş ve altından yapılmış ve her biri Avrupa'nın namlı saraylarından çıkmış ganimet eşyası taşıyordu. Sonra 30 firenk asılzadesi geliyordu. Bunlar, Avrupa'nın şöhret sahibi amiralleri, generalleri, valileri, ilerigelenleriydi. İçlerinde kıral akrabası olanlar vardı. Bunlardan sonra altın ve gümüş parayla dolu torbaları sırtlarında taşıyan 200 köle, daha sonra 200 esir çocuk geçti. Çocukların başları ve boyunları mücevhere boğulmuştu. Omuzlarında zer (altın) ve sîm (gümüş) teller çekilmiş pek değerli kumaş topları vardı. Bu kafileyi, Avrupa'nın çeşitli milletlerine mensup en güzel 200 kızı takip ediyordu. En kıymetli kumaşlardan urbalar giymişler, pek değerli mücevherler takmışlardı. Daha sonra gelen 100 develik kervan, ağırlığınca ganimet eşyası yüklüydü. Bu kervanı, Afrika'nın en nadir hayvanlarından müteşekkil bir kervan takip ediyordu. Altın ve gümüş zincirlere vurulmuş zürafeleri, aslanları, parsları ve daha nece hayvanı, bakıcıları sevkediyordu.

Bütün bu alaydan sonra ben ve reislerim ve maiyetimiz yürüyorduk. Gayet sade giyinmiştik. Bu suretle Topkapı Sarayı'na kadar geldik. Cihan Saltanatı'nın saray kapısına eriştiğim için bahtiyardım. Söylendiğine ve işittiğime göre, hayatları zafer alayı görmekle geçen İstanbul halkı bile, benim gösterdiğim kadar zengin, canlı ve renkli bir alaya şahit olmamışlar. Doğrusunu Tanrı bilir!

Ertesi sabah ben ve 18 reisim, Cihan Hakanı Kanunî Sultan Süleyman Han Hazretleri tarafından huzûr-ı hümâyûnlarına kabûl olunduk. Süleyman Han, bana ve 18 reisime teker teker el öptürmek suretiyle bize görülmemiş bir iltifatta bulundu. Bunun ne büyük bir iltifat olduğunu kestirebilmek için, Avrupa kırallarının vezîr-i âzamı etekliklerini hatırlamak icap eder.

[*] 27 aralık 1533

[**] O devirde «alkış tutmak» demek «yaşa!, var ol!» gibi sözlerle tezahüratta bulunmak demekti. Elleri çırparak alkışlamak meçhuldü (Tarih Mecmuası)

Gelecek sayımızda:

KAPDÂN-I DERYÂLIĞIM

Kanunî Sultan Süleyman bir av sırasında (Süleymannâme'deki minyatürlerden biri).

Fotoğraf: Ferit CAN

Etrafa dehşet saçan ilk otomobiller

Çeviren: Eser Tutel

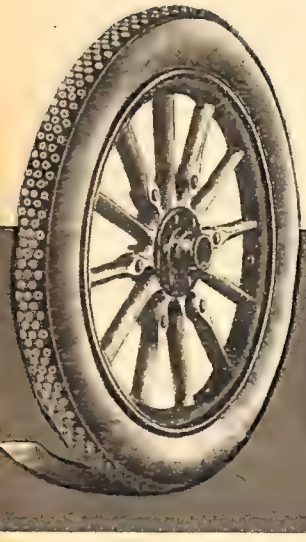

ZENGİNLER için pahalı bir oyuncak... Mühendisler için meraklı bir konu... Yayalar için de büyük tehlike...

Bu ilgi çekici tehlikeli oyuncağın ne olduğunu merak mı ettiniz? Bugünkü otomobilin atası olan atsız arabanın ta kendisi!. Bundan yetmiş beş yıl kadar önce otomobil hakkında fikri sorulanların bu şekilde konuşmalarını garipsememek gerek... Otomobilin bugünkü duruma gelinceye kadar ne kadar çok değişiklik geçirdiğini göz önüne alırsanız, bu şekilde konuşanlara hak vermemiz bile gerekir.

Gerçekten de geçen yüzyılın sonlarında ilk örneklerinin tekerlekleri, Avrupa başkentlerinin sokaklarında dönmeye başlarken, otomobiller yukarda anlatılanlardan pek farklı değildi. Bugünkü Fordlar'ın, Mercedesler'in, Opeller'in atalarına otomobil demek için gerçekten sonsuz iyiniyet sahibi olmak gerekirdi. İncecik tekerlekleri, üstü açık karoserisi ve gürültülü motorları ile ilk otomobiller, cılız bacakları üzerinde direnen huysuz taylardan farksızdı.

TOPU TOPU YÜZ TANE

1890-92 yılları arasında Fransa'daki otomobiller 100'den fazla değildi[*]. Fakat ileri görüşlü kimseler, bu atsız arabaların kısa zamanda çoğalacağı ve yakın bir gelecekte atın yerini alacağı kanaatindeydi. Gerçekten de olaylar bu şekilde düşünenlerin haklı olduklarını ortaya koydu. 1900 sergisi sıralarında Fransa'daki atsız arabaların sayısı 2 000'e yükseliverdi. Bu artış birkaç yıl içinde olmuştu.

Son derece nazik bir mekanizması ve bakım isteyen bir karoserisi olan bu eski otomobillerin hızları saatte 10-20 kilometre için yapılmış olanları da vardı, bunların hızı ise ötekilerden daha fazla, 30 kilometre kadardı!

Saatte 30 kilometrelik bir hızı küçümseyenler olabilir. Fakat o zamanki otomobiller göz önüne getirilecek olursa, bu hızdaki bir arabanın rahatlıkla atlı arabalarla yarışabileceğini kabul etmek gerekir. Ama gene de zenginlerin ahırlarında beslenen, bakımlı ve iyi cins atların koşulduğu lüks arabaların bu otomobillerden daha hızlı yol aldığı bir gerçekti.

Otomobillerin hızı 30 kilometreye çıkmıştı ya, derhal halk arasında bu atsız arabalara karşı bir cephe alma başladı. Muhafazakâr halka sorarsanız, bu yeni icat arabalar çok «deli deli» gidiyorlardı, o kadar

[*] Bu yazıda otomobilin yalnız Fransa'daki gelişmesi ele alınmıştır.

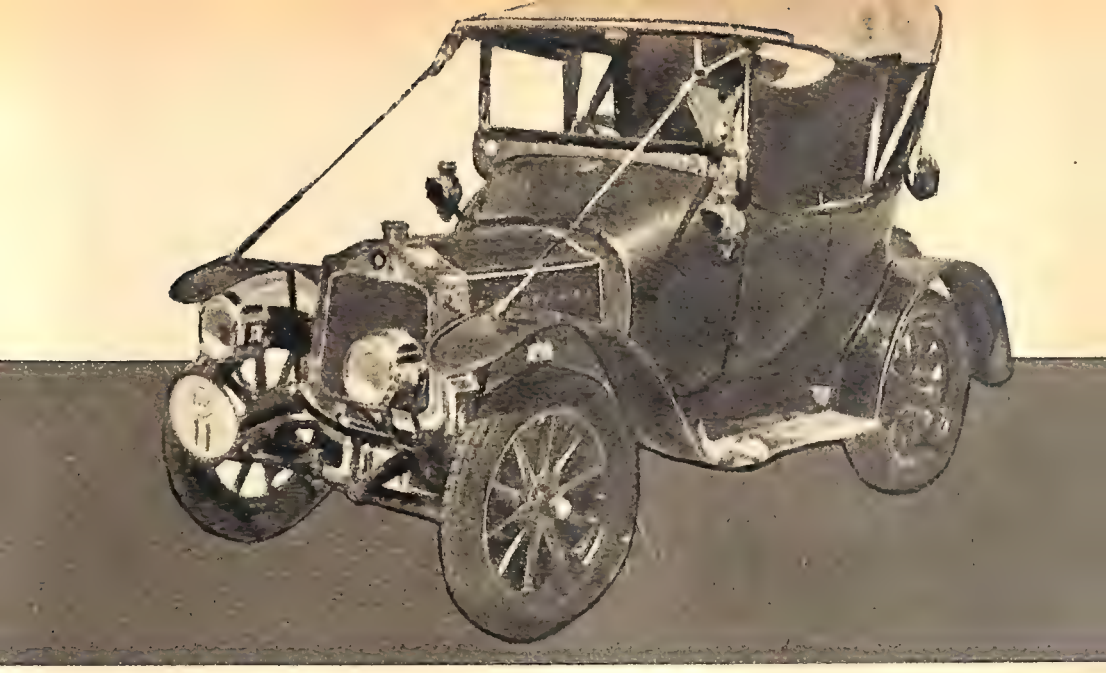

ki rüzgârından bile toz toprak birbirine karışıyor, sokaktakiler şaşkına dönüp ne tarafa kaçışacaklarını bilemiyorlardı. Hele bazı spor dergileri: «Otomobil imal edenler, arabaların hızlarını mâkul bir yerde dondurmalıdır,» diye yazıyorlardı. «Malûmdur ki, yolda en büyük tehlikeyi hız doğurur! Bunun için otomobillerin hızının devlet tarafından tesbit edilmesi gerekmektedir!"

İLK OTOMOBİL KAZALARI

Otomobillerin bu başdöndürücü (!) hızına rağmen, garip değil mi, trafik kazaları sanıldığı kadar sık olmuyordu. Yayalar bu atsız arabaların kendilerine çarpmalarından korkuyorlardı ama, otomobil sahiplerinin de korktukları şeylerin başında atlı arabalar geliyordu. O yıllarda otomobil alıp da zevkini çıkarmak isteyenler her şeyden çok atlı arabalardan sakınmak zorundaydı. O devirlerin arabacıları ne trafik kuralı bilirdi, ne de yol nizamı! Kimi yolun sağı yerine solunu takip eder, kimi de arkadan kim gelirse gelsin, bir türlü kenara çekilerek yolu boşaltmazdı.

Öte yandan, o zamanların atları bugünkülerle kıyaslanmayacak kadar huysuz, edepsiz ve haşarıydı. Uzaktan atsız bir arabanın üzerlerine doğru yaklaştığını görmesinler: Sanki önceden aralarında anlaşmış gibi hemen şaha kalkıverirler, yakınlarda bir motor sesi işitmeye görsünler, başlarlardı kişneyip eşinmeye... Kimisi daha da ileri gider, gemi azıya alarak başlardı koşmaya...

Tuhaftı, ama bütün bunlara benzeyen olaylara, halk «otomobil kazası» adını takmıştı. Atın biri motor sesinden ürktü de, iki çocukla bir kadını mı ezdi? Otomobil kazası! Çift atlı bir araba, otomobile yol açmak için köşeyi çok içerden alırken devrilip dükkânın vitrinini mi dümdüz etti? Otomobil kazası! Kısacası otomobilden başka, her hangi bir taşıma aracı bir kazaya mı sebep oldu? Hemen damgayı yapıştırıverirlerdi: Otomobil kazası!

«PARİS'TE EMNİYET KALMADI!»

O yıllarda Paris'te Hugues Le Roux adında ünlü bir yazar vardı. Halk arasında olduğu gibi resmî makamlarda da sözü geçen Mr. Le Roux, eğer devrin Belediye Reisi'ne şu mektubu yazmasaydı, belki de ilk otomobillerin ne büyük zorluklarla bugünkü haline geldiğini kolayca anlayamazdık. Bakın, Mr. Le Roux haziran 1898 tarihli mektubunda ne diyor:

«Dün, yanımda eşim ve çocuklarım olduğu halde havanın güzel olmasından

istifade ederek şöyle bir gezmeye çıkmıştık. Courceles sokağında biraz ilerlemiştik ki, kaldırımın bir inşaat iskelesiyle kapalı olması yüzünden aşağıya inmek zorunda kaldık. Tam o sırada, arkamdan müthiş bir korna sesiyle yerimden sıçradım. Halbuki sokak tenha ve sessiz sedasızdı, ne gelen vardı, ne de giden... Bir de arkama baktım ki, nereden peyda olmuşsa olmuş bir otomobil gelmiyor mu! Çocuklarımı ve eşimi zor kenara çektim. Eğer atik davranmasaydım, büyük bir facia ile karşılaşacaktım."

Mr. Le Roux'nun bu mektubu yazdığı tarihte otomobillerin şehir içindeki hızları saatte 12 kilometre, evet sadece 12 kilometre olarak sınırlandırılmıştı!

Mektuba resmî makamlardan gelen cevap ise aynen şöyleydi: «Esefle bildirmek isteriz ki, şikâyetlerinizde haklısınız! Heyhat! Bu atsız arabaları kullananlara karşı elimiz kolumuz bağlı kalıyor! Hâdiseden sonra kaçacaklarını bildikleri için, bu gibilerine karşı hiçbir şey yapamıyoruz!"

Mr. Le Roux ikinci mektubunda, «Paris bu atsız arabaları kullananlar yüzünden artık yaşanması imkânsız bir şehir haline geldi,» diye yazıyordu. «Madem ki emniyeti sağlamakla görevlendirilmiş bulunanların elleri kolları bağlı kalmış, ben de bundan sonra eşimin ve çocuklarımın emniyetini sağlamak maksadıyla yanımda dolu bir tabanca taşıyacağım. Eğer önceki günkü ne benzer bir hâdiseye mâruz kalırsam, kaçan arabanın arkasından ateş etmekte tereddüt etmeyeceğimi şimdiden bildiriyorum!»

EĞER İLERDE ATLI ARABALAR KALKARSA...

Bu karşılıklı yazışma resmî makamlar olduğu kadar, halkın da bu konuyla yakından ilgilenmeye başlamasıyla sonuçlandı. İleri fikirli bazı insanlar, otomobilin hızla gelişeceğini ve zamanla atlı arabaların yerini alacağını söylüyorlardı. Ama ne var ki bu otomobil denen yeni icat makine hem gürültülüydü, hem de pis kokuyordu. Arkasından dumanlar bırakarak kulakları patlatan bir gürültüyle Paris gibi bir şehrin sokaklarında yol alması, muhafazakâr Parisliler'i çileden çıkarmaya yetiyordu.

Bazıları; «Atsız arabalar için tanınan azamî 12 kilometrelik hız gerçekte az bir hız değildir,» diyorlardı. «Ama, eğer ilerde atlı arabalar azalır, hele tamamen ortadan kalkarsa o zaman bu hızın saatte 14, hattâ 16 kilometreye bile çıkartılması düşünülebilir!»

Paris gibi bir yerde modadan, estetik görüşten söz açılmasın, hiç olur mu? Bugün nasıl moda defileleri rağbetteyse, o yıllarda da bir sergi ve salon merakı vardı. 1898 yılında ilk otomobil sergisi açıldığı zaman genç ihtiyar, kadın, erkek binlerce Parisli bu otomobilleri, ezilmek tehlikesi olmadan yakından görmek için sergiye koştu. Başta söz sahibi kimseler olmak üzere bütün Paris'te ağızdan düşmeyen tek konu otomobil olmuştu. Kimi bu atsız arabaların karoserlerine verilmesi gerekli olan biçim üzerinde fikir yürütüyor, başkaları da otomobillerin güçlerinin arttırılması konusunda tartışmalar yapıyordu.

O sıralarda Eski Yunanlılar, Eski Romalılar modası revaçta olduğu için birçokları otomobil karoserlerinin, Eski Roma savaş arabalarına benzetilmesi gerektiğini savunuyordu. Yani önleri kalkık, iki yanı arkaya doğru gittikçe alçalan bir şekilde... Bazıları ise otomobile yakışacak en güzel biçimin kızak biçimi olduğunu söylüyordu. Yani, düz ve yerden yapılı... Fakat bu durumda tekerleklerin nereye yerleştirileceği münakaşa konusu oluyordu. Başkaları o günkü biçimiyle otomobil kadar çirkin bir nesnenin daha olamayacağını savunuyor, «Ne olursa olsun, otomobil daha zarif bir hale sokulmalıdır!» diyordu.

NICE'DEKİ BÜYÜK REZALET

Bu yalnız Paris'te değil, Fransa'nın hemen her büyük şehrinde aynıydı. 1889 yılında İtalyan asîllerinden Carcano Markisi, altında üç tekerlekli, buharla işleyen bir otomobille Nice sokaklarında görülünce, kelimenin tam mânasıyla kızılca kıyamet koptu. Halk o zamana kadar böyle bir şey görmediği için çok korkmuş, buna sebep olduğu için de markiyi bir türlü affedememişti.

Üç yıl sonra Nice sokaklarında Serpollet marka, üç tekerlekli, buharla işleyen başka bir otomobil de gezip tozmaya başlayınca şehir sakinlerinin yatışır gibi olan öfkesi yeniden kabarıverdi. Bu ikinci otomobil birincisinden daha da dehşet vericiydi. O kadar ki, üzeri demir çemberle kaplı tahta tekerlekleri, etrafından buharlar püsküren kocaman kazanı, kulakları sağır eden müthiş sesi, çocukları, hayvanları şeytan görmüşe benzetiyordu!

Bu gibi konularda çok hasas olan Fransız halkı, bu yeni icada karşı derhal cephe aldı ve belediye başkanına başvurarak atsız arabaların Nice sokaklarında işlemesinin yasaklanmasını istedi. O yıllarda Nice bugünkü gibi büyük bir şehir değildi.

Otomobillerden önce, taşıma işinde zarif arabalar kulanılırdı. Brindezi'nin bu gravürü XIX. Yüzyılda bir arabayı gösteriyor.
Fotoğraf: H. Âli GÖKSOY

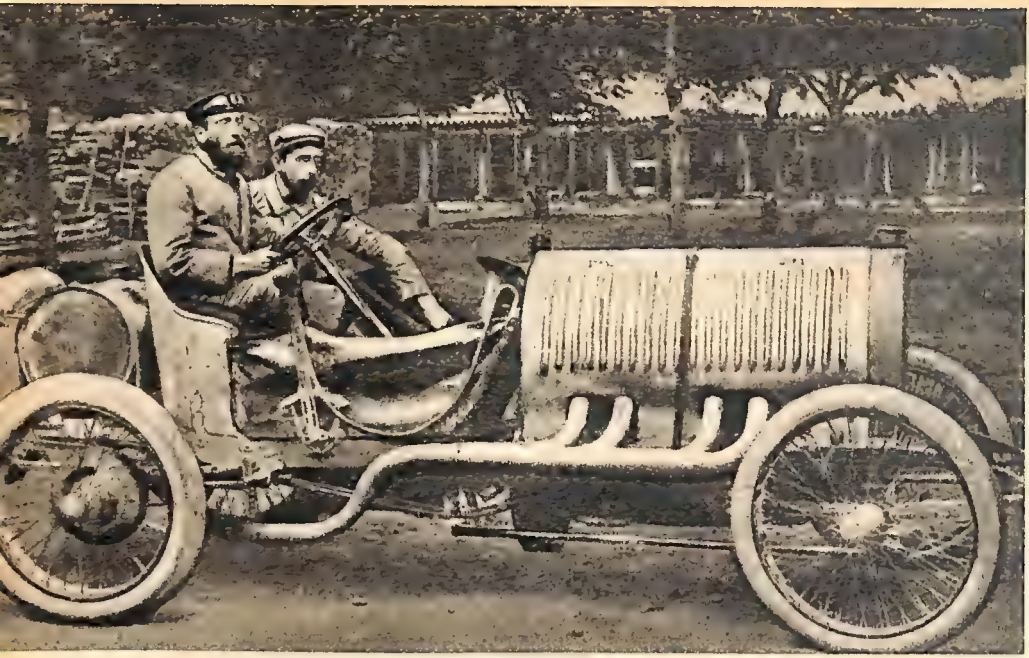

1905 yılının son model otomobillerinden biri.

Daha çok Paris'ten yazı geçirmeye gelen zenginler sonbaharda Paris'e geri döndüler mi, şehirde pek kimsecikler kalmazdı. Ama gene de belediye başkanına ilk başvuranlar şehrin arabacıları oldu. Derken bunları sırasıyla öteki esnaf ve halk takip etti.

Durum gerçekten ciddiydi. Belediye başkanının bu durum karşısında esaslı bir tedbir alması gerekiyordu. Çaresiz kalan başkan, uzun tereddütlerden sonra şu karara vardı: «1893 şubatının 23. günü olan bugünden itibaren her kim olursa olsun, Nice sokaklarında atsız arabayla dolaşması, umumun selâmeti göz önünde bulundurularak tarafımdan menedilmiştir!»

OTOMOBİL EHLİYETLERİ

Belediye başkanı Nice sokaklarından otomobili yok etmesine etmişti ama, daha o zamandan bile bu atsız arabaların yakın bir gelecekte at arabalarını geride bırakacağı belli oluyordu. Başkan, şüphesiz basit bir insan değildi. İki yıl kadar bir süre halktaki otomobil korkusu ve nefretinin geçmesini bekledi, sonra sessiz sedasız çıkardığı ikinci bir kararla otomobil sahiplerinin Nice'de gezmelerine izin veriverdi. Tabiî, bazı şartlara uymaları kaydıyla...

Otomobil kullanacaklardan istenilenler şunlardı: Arabaların belediyece fennî bir muayeneye tâbi tutulması, arabayı kullanacak olan kimsenin aynı heyet tarafından imtihan edilmesi ve araba kullananların sokaklarda saatte 10 kilometreden daha hızlı yol almaması... Eğer otomobil sahibinin kusurlu bir hareketi görülecek olursa bu müsaade derhal elinden geri alınacaktı!

Otomobili olup da gezmek isteyenler, belki de ilk defa olarak belediye üyelerinden meydana gelen bir heyet tarafından imtihan edildiler ve ilk ehliyetlerini almış oldular. Öte yanda da fennî bir heyet, yola çıkması için otomobilleri teker teker incelemekle meşguldü.

HIZLA BİRLİKTE CESARET DE ARTIYOR

Marsilya-Nice arasında bir otomobil yarışı düzenlendiği zaman, yıllardan 1897 idi! Yani yirminci yüzyılın başlamasından üç yıl önce... Bu dizginsiz, kamçısız şeytan arabalarını birbiriyle yarıştırmak! İşte deliliğin ta kendisiydi bu! O devirde aklı başında geçinenler:

— Hiç olacak şey mi bu? diye dehşetlerini belirtiyorlardı. Saatte otuz kilometre hızla insan gitse gitse ancak Cehennem'e gider... Bu kadar tehlikeli bir gösteriye müsaade edildiği görülmüş şey midir! diyorlardı.

Fakat Nice belediye başkanı üst kademelerden emir aldığını ve yarışın yapılmasını önleyemeyeceğini söyleyince, ister istemez yarış yapıldı. Hem de saatte 30 kilometrenin de üzerinde bir hızla!

O yıldan sonra Nice, otomobil yarışlarının sık sık yapıldığı bir yer haline geldi. 1901'den itibaren Nice'nin ünlü «Promenade des Anglais» adlı bulvarında düzenlenen yarışlar, otomobil sporunun kısa bir zamanda gelişmesine yol açtı. Bunun sonucu olarak da Léon Serpollet kendi yaptığı ve «Paskalya Yumurtası» adını verdiği otomobiliyle saatte 120 kilometrelik bir hıza erişti. Şaşmayın saatte 120 kilometre! Buna bizler kadar o sıralardaki Nice'liler de şaşıp kalmıştı...

Artık otomobillerin güçleri fazlalaşmış, hızları yükselmişti ya, sık sık otomobil yarışları düzenlenir oldu. Daha 1896'da düzenlenen Paris-Marsilya arasındaki otomobil yarışında, bugünkü otomobillerin atalarının neler yapabilecekleri anlaşılmış oluyordu. Şaşılacak şeydi, ama o yıllarda Fransa'nın yolları bir hayli muntazam ve düzgündü. Köylerden, kasabalardan geçerken, otomobil kullananların azamî dikkat sarfetmeleri gerekiyordu. Yol üstünde uyuyan bir inek, otların arasında nafakasını doğrultan tavuklar, köşeyi dönünce karşınıza çıkıveren bir domuz sürüsü ciddî bir tehlikeye sebep olabilirdi. Daha kötüsü de vardı: Çocuklar... Ana caddeyi okul teneffüshanesi haline koyan bir alay çocuk, ya da kapı önünde oynayan iki kardeşin o zamanın şoförlerine korkulu anlar yaşatması işten bile değildi.

1890 yıllarına doğru Fransa yolları bisikletlilerin istilâsına uğramıştı. 1900'den sonra da otomobillilerin... Darrack, Rochet-Schneider gibi firmalar bisiklet imalinden vazgeçmişler, bütün hızlarını otomobil imaline vermişlerdi. Artık otomobil sahibi olanlar şehir dışı yollara da çıkıyor, hafta sonu tatillerini yakın şehirlerde geçiriyorlardı.

HER YERDE TOZ VAR!...

Hepsi hoş, hepsi güzeldi, ama otomobillerin arkalarından çıkardıkları toz yok muydu, insana otomobil aldığına da alacağına da pişman ediyordu. Pek çok otomobilin üzeri açık olduğu için, içindekilerin üzeri tüylü kalın birer palto giymeleri

1911 yılında M. Delage'ın, kendi imal ettiği otomobiliyle Dieppe'e varışı.

gerekti. Sonra, bu toz bulutunun içine daldığı zaman etrafı seçebilmesi için de gözlerine geniş birer mika gözlük takmaları şarttı. Bütün bunlara rağmen, otomobil kullananların mola yerlerinde toz içinde arabalarından inmeleri görülecek şeydi.

Eğer Monaco'lu doktor Cugliemini yolların asfaltlanmasını ortaya atmasaydı, kim bilir belki de otomobil bu kadar çabuk gelişemezdi. 1906'dan itibaren yolların üzerinin katranlanmasına başlandı da, otomobil kullananlar rahat birer nefes aldılar. Önce ana yollar, sonra ikinci derecede önemli olanlar, daha sonra da yakın köy yolları asfaltlandı; böylece toz da, çamur da ortadan kalktı. Şurası var ki, atlı araba kullananlar, ıslak havalarda atların asfalt yollarda kaydıklarını ileri sürüyor, «Yollar yeniden eski haline getirilmelidir,» diyorlardı.

İLK PLÂKA - İLK SAHTEKÂRLIK

Otomobillere birer numara vermek fikri, ilk olarak Lyon'da ortaya atılmıştır denebilir. 31 temmuz 1900'de, Lyon Belediye Meclisi'nin aldığı bir karara göre, şehirdeki bütün arabaların arkasına belediyece verilecek birer numara takmaları uygun görüldü. Bir kazanın meydana gelmesinde otomobili kullanan eğer kaçmaya çalkışırsa tanınması için böyle bir numaraya ihtiyaç görülmüştü. Eğer, başka şehirden gelen bir araba olursa, o zaman ona da muvakkaten bir plâka veriliyor, araba yoluna devam edeceği vakit, şehirden çıkarken plâkayı görevli memura iade ediyordu.

11 eylül 1901 günü ise Fransa dahilindeki bütün otomobillere birer plâka takılması mecburiyeti kondu. Sadece... hızı saatte 30 kilometreden az olan otomobiller için böyle bir mecburiyete lüzum görülmemişti.

Otomobil kullananların dürüst, iyi niyetli ve mesuliyetlerini müdrik kimseler oldukları muhakkaktı. Ama her nedense, bazan öyle hâdiseler oluyordu ki, köy yolundaki jandarma otomobilin plâkasını okuyup not alıncaya kadar otomobil gözden kayboluyordu. Hem jandarmaların elinde, otomobillerin ne kadar hızlı gittilkerini ölçmeye yarayacak bir alet, bir kıstas da yoktu ki, suçu tesbit edebilsin...

Çok geçmeden bazı açıkgözlerin otomobillerin plâkalarına yağ sürdükleri, böylece yapışan toz topraktan numaranın okunmamasını sağladıkları anlaşıldı. Bazılarının da plâkadaki numaranın önüne arkasına bol keseden rakamlar ilâve ederek sahte plâkalar hazırladıkları görüldü.

İLK OTOMOBİL KAZALARI

1901 yılında Paris-Berlin arasında düzenlenen yarışta, yarışmacılardan makine mühendisi Brasier'nin küçük bir erkek çocuğuna çarpıp ağır yaralanmasına sebep olması birçoklarının otomobile karşı şiddetle cephe almasına sebep oldu. İki yıl kadar sonra da Paris-Madrid yarışı sırasında Bordeaux'da yarışmacıların birbirine girmesi sonucu beş kişinin ölümü üzerine otomobil aleyhtarlığı daha da şiddetlendi. Artık mahkemeler de trafik suçlularına karşı sert davranmaya, ağır cezalar vermeye başlamıştı. Hızlı gittiği, ya da fazla duman saldığı için hapsedilenler bile oluyordu. Hele 1902'de Parisli üç avukatın birleşip kurdukları bir dernek halkın gözünü daha da korkuttu. Derneğin adı bile insanı otomobilden soğutmaya kâfiydi: «İnsan Hayatını Otomobilden ve Benzeri Motorlu Araçlardan Koruma Derneği!»

İşte, «Azami Hız 4 Kilometredir», «5 Kilometreden Daha Hızlı Gitmek Yasaktır», «10 Kilometreden Hızlı Gidilmez» levhalarının sokak başlarını süslemeye başladığı günler o tarihlere raslar. Uzun yollarda araçlarının birbirlerini sollamaları yasaktı.

Bütün bunlar, 1900 yıllarında 2 000 kadar olan otomobil sayısının 1908'de 40 000'e çıkmasına engel olamadı. 1563'te Parlâmento üyeleri nasıl Kıral IX. Charles'dan Paris içinde atlı arabaalrın dolaşmasına müsaade edilmemesini istemişlerse, şimdi de başkent sokaklarında otomobillerin dolaşmasının yasaklanmasını istenir olmuştu. Bunun için «Otomobilin Günden güne Çoğalmasını Önleme Kampanyası» açılmıştı.

GARİP BİR BİLDİRİ

Kampanyayı açanlar 1908'deki malî krizi bahane ederek, Fransa'daki bütün makine ve benzeri imalâtçılara şu bildiriyi göndermekte tereddüt etmediler:

«Aziz Mösyö,

«Son yıllarda birden çoğalıveren otomobil sayısının umumun menfaatlerine zarar verici bir gelişme göstermesi karşısında sizlerden bazı tedbirler alınmasını talep ediyoruz. Bundan böyle, otomobil sayısının dondurulması için, otomobil imalâtından vaz geçmek en hayırlı hal çaresi olacağı kanaatindeyiz. Tarım aletleri, alet edevat ve bunlara benzer daha bin çeşit endüstri alanı varken otomobil denen bu yeni icat üzerinde çalışmak bilmeyiz ki ne dereceye kadar isabetli bir harekettir? Son açılan otomobil sergisinde satışların tahmin edilen seviyeye çıkmamış olması da fikrimizi destekler mahiyettedir. Bu durumda sayın mebuslarımızdan da geleceği olmayan bir sanayi kolu üzerinde çalışılmamasını sağlamalarını istiyoruz.»

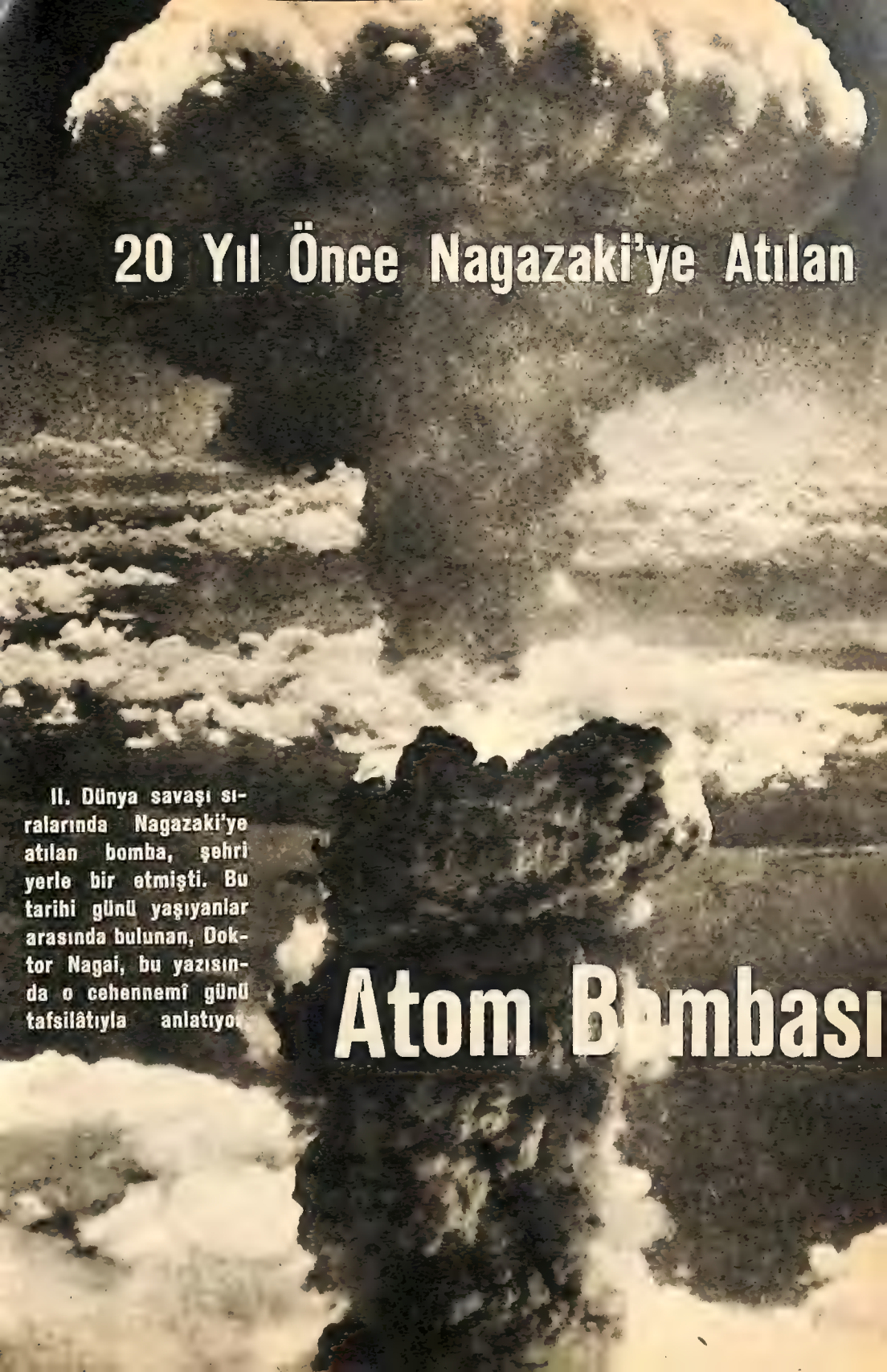

20 Yıl Önce Nagazaki'ye Atılan

Atom Bombası

II. Dünya savaşı sıralarında Nagazaki'ye atılan bomba, şehri yerle bir etmişti. Bu tarihi günü yaşıyanlar arasında bulunan, Doktor Nagai, bu yazısında o cehennemî günü tafsilâtıyla anlatıyo

20 yıl önce Nagasaki'ye atılan atom bombası. Bu resim, bombanın atılışından 15 yıl sonra neşredilmiştir.

HER GÜN olduğu gibi, o gün de, güneş Kompira dağının arkasından doğmuştu. Takvim 9 ağustos 1945'i gösteriyordu.

Şehir, sükûnet içinde geriniyordu. Son gerinişiydi bu. Tepedeki evlerin bacalarından hafif hafif dumanlar çıkmaya başlıyordu. Yamaçlara yayılan patates tarlaları şebnemler içindeydi.

Daha aşağıda, nehir kenarında bulunan mermi fabrikasının bacalarından bembeyaz dumanlar fışkırıyor, şehrin başlıca caddesini süsleyen binaların damları âdeta ufukla birleşir gibi oluyordu. Yeni bir gün başlamıştı.

Nagasaki'nin Tıp Koleji öğrencileri, o sabah da, her gün olduğu gibi, dersanelerine girdiler ve işler başlamış oldu. Hastalar yavaş yavaş hastane ve kliniklerde görünmeye başlamıştı. Öğrenciler, bunların aralarına karışarak ilk teşhislerini koymaya başladılar. Koridorun öteki tarafında bulunan dahiliye kliniğinden kolejin başkanı Dr. Thounu-o'nun sesi geliyordu...

İşte ne olduysa o sırada oldu...

BOMBA

Mr. Tsukimoto, Kawabira tepelerindeki bahçesinin otlarını ayıklamakla meşguldü. Bulunduğu yerden üç kilometre ötedeki Urakomi mahallesini kolayca görebilecek durumdaydı. Tsukimoto, birden yaklaşmakta olan bir uçağın çıkardığı hafif motor gürültüsünü duydu. Çok geçmeden uçak bir bulutun arkasından çıkıverdi; 8 000 metre kadar yüksekten geçen bir B-29 uçağıydı bu. Adamcağız uçağa baktı, baktı, sonra kendi kendine:

— Bir şey attılar, dedi, uzun, siyah bir cisim. Her halde bomba olacak.

Tsukimoto, upuzun yere yattı. Beş saniye, on saniye, bir dakika geçti. Nefes bile almıyordu...

Birden göklerde korkunç bir ışık parladı. Müthiş bir ışık, fakat tuhaf değil mi, gürültü çıkmadı. Adamcağız yavaş yavaş başını kaldırdı. Evet, bu bir bombaydı. Urakomi mahallesinden beyaz bir duman sütunu yükselmeye başlıyor ve bu sütun, gittikçe genişliyordu.

Fakat Tsukimoto'yu asıl dehşete düşüren, o beyaz buluttan çıkan korkunç ve bir tayfunu andıran rüzgâr oldu. Bu rüzgâr tepeleri arkasında bırakarak yaklaşıyordu...

Yoluna isabet eden bütün evler, bütün ağaçlar parçalanıyordu. Bir an içinde bu korkunç hava tazyiki karşıdaki ormanı yok etmişti.

Sanki şehrin üzerinden dev bir silindir geçiyordu. Buna dayanabilecek hiçbir bina tasavvur edilemezdi. Bütün bunlar birkaç saniye içinde olmuştu. Birden, kulakları gürültüden yırtılır gibi oldu ve beş metre ötedeki duvara doğru fırlatıldığını hissetti.

Kendisine gelip, etrafa göz gezdirdiği zaman ağaçların söküldüğünü, yerde ot bile kalmadığını gördü. Havada garip bir reçine kokusundan başka bir şey duyulmuyordu.

Şimdi Kagakure ilkmektebindeyiz. Öğretmenlerden Tagava defterine bir şeyler kaydettikten sonra açık duran pencereden şöyle baktı. Nagasaki şehri, vâdilerle kesilmiş bir ovanın ötesinde görünüyordu.

Birden gökte, güneş ışığını bile karartacak kadar parlak bir şimşek çaktı. Ne olabilirdi bu? Odada bulunan bütün öğretmenler pencereye koştular. Urakami'nin tam üzerinden, beyaz bir duman yükseliyor ve gittikçe büyüyordu. Duman yavaş yavaş bir kilometre kadar çapı olan muazzam bir mantar şeklini aldı.

İşte tam o sırada müthiş bir rüzgâr eserek camı, çerçeveyi tuzla buz etti, kapıları kopardı. Bütün öğretmenler, okulun arka tarafında hazırlanmış bulunan sığınağa koştular.

Orada, her şey sakindi. Fakat tam o esnada öğretmen Tagava'nın Urakami'deki evinde, karısı ve çocukları can vermekteydi.

İNFİLÂKTAN SONRA

İnfilâkın merkez noktasıyla, üniversite binalarının arasındaki uzaklık 300-700 metre kadardı. Bu ahşap binalar, bombanın rüzgârına olanca şiddetiyle mâruz kalarak yerle bir oldu. Olayın nasıl cereyan ettiğini anlatabilecek bir tek talebe veya profesör hayatta kalmadı.

Daha uzakta ve beton olarak inşa edilmiş bulunan tıp kliniklerinden bazı kimseler ve bu arada ben kurtulanlar arasındaydık.

Saat on biri birkaç dakika geçiyordu. Dispanserin üstünde bulunan odamda öğrencilere bazı röntgen filmlerini göstererek bunları nasıl okuyacaklarını izah ediyordum.

Birden şimşek çakar gibi oldu ve bir şok geçirdik. Evvelâ, antrede bir bombanın patladığını sandım ve kendimi yere atmak istedim. Fakat atamadım. Zira aynı anda pencereler yerlerinden fırladı ve bir rüzgâr beni kaldırarak ayaklarımı yerden kesti. Her tarafta cam ve tahtalar uçuşuyordu. Sağ tarafıma tahta parçaları girmiş, gözüm ve sağ yanağım kanamaya başlamıştı. Lâkin, tuhaf değil mi, hiçbir sızı duymuyordum.

Sanki dev bir yumruk odada her şeyi altüst etmişti. Benimle birlikte ne varsa, dolaplar, iskemleler, paltolar, şapkalar, hep yerdeydi. İçeri giren tozlu ve pis hava beni öksürttü. Dışarısı kararıyor, fakat fırtınayı andıran rüzgâr bir türlü durmuyordu.

Bir müddet sonra tuhaf bir sessizlik etrafa hâkim oldu. Ayaklarımı uzatmak istedim, fakat birden her yer simsiyah bir

Atom bombasının patlamasından sonra Nagasaki'den bir görünüş.

Atom bombası Hiroşima'yı bu hale koymuştu.

karanlığa büründü. Anlaşılan bina çökmüştü.

Üstüme çöken tahta, cam ve bir sürü molozdan kurtulmaya uğraştım. Fakat bir türlü elimi, kolumu oynatamıyordum.

İnfilâk sırasında hastabakıcı Hashimoto röntgen dairesindeydi. Fakat tam o sırada birtakım eşya arasında siperde olduğundan yara, bere almamıştı. Ve bu eşya harikulâde bir kuvvet tarafından harekete getirilmiş gibi sağa, sola gitiği vakit, o, arkasını duvara vermiş ve yerinden oynamamıştı.

Birkaç dakika sonra havaya kalkan kalın toz bulutu yatıştı ve eşya yerinden oynamaz oldu.

Artık yaralılara yardıma koşmak zamanı gelmişti. Hastabakıcı bu kararla enkazın üstüne çıktığı zaman gördüklerine inanamadı. Şehirden eser kalmamıştı. Hem koca koca şehirlerin birden ortadan silinmesi aklın alacağı şey miydi? Ya bir saat önce yeşilliklerle süslü İnosa dağının kel bir tepe haline gelişine ne denebilirdi? Bu güzel yamaçta ne bir yaprak, ne bir ot, ne bir çiçek, hiçbir şey kalmamıştı.

Orada her zaman neşe ile gezip eğlenen halka ne olmuştu?

Hastanenin önündeki parkın ağaçları kökünden koparılmış gibiydi. Yerlere serilen ağaçlar arasında yüzlerce ceset yatıyordu.

Bir kelime ile şehir ölü bir âlem haline gelmişti. Ve bu âlemde inleyecek bir kimse bile kalmamıştı. Kadıncağız etrafına şöyle bir baktı, fakat nafile, her yer kapkaranlıktı.

Belki de dünyada canlı olarak bir kendisi kalmıştı. Yarabbi bu ne korkunç bir ihtimaldi. Belki de birkaç dakika sonra o da ölüler arasına karışacaktı.

∴

Bu ana kadar atom infilâkı hakkında ifade verenlerin hepsi beton bir binada bulunanlardan ibarettir. Bu damlar, radyoaktivitenin direkt tesirlerinden kurtulmak mutluluğuna erenlerdir. Fakat hariçte çalışmakta olanların ifadelerini de tesbit etmek gerek.

Meselâ: Profesör Seiki, okuyucularıyla birlikte eczacılık enstitüsü arkasında bir sığınak kazmakla meşguldü. Hepsi, yarı çıplak oldukları halde infilâk noktasından 400 metre beride çalışmaktaydılar. Sonra, o öldürücü ışık birden belirdi. Bu, öyle bir ışıktı ki sığınağın en ücra köşelerine kadar aydınlandı. Sığınağı kazmakta olanlardan Tomiko, bir anda kendisini profesör Seiki'nin sırtında buldu. Profesör bu hale hiddet etti, fakat o anda sırtına düşen bir kalas, biçareyi cansız yere serdi...

Kimse, amma kimse bu işin bir atom bombasının marifeti olduğuna hükmedemedi. Nükleer enerji uzmanlarının en ileri gelenleri dahi Amerikalılar'ın bu derece ilerlediklerine ihtimal verecek halde değillerdi.

∴

Tarih: 9 ağustos 1945. Saat 11'i 2 dakika

geçiyor. Nagasaki'nin mahallelerinden biri üzerinde 100 m. yükseklikte o gün bir atom bombası patlamıştı... Bu infilâk sonucunda saniyede 2 000 metre hızla hareket eden kasırga, önüne ne geldiyse toz haline getirdi. Husule gelen 9 000 derecelik sıcaklık da önüne geleni yaktı, kavurdu ve nihayet patlama yüzünden kalıntılar havaya fırladı ve kısa bir müddet sonra yere düştü.

Felâketin meydana getirdiği toz bulutu, etrafın kararmasına sebep olmuştu. Üç dakika sonra bu bulut, yavaş yavaş dağıldı ve felâketin çöktüğü saha hafifçe aydınlanmaya başladı.

Patlama neticesinde 30 000 kişi ölmüş, 100 000'den fazla insan yaralanmıştı. Üstelik on binlerce insan da radyoaktivite yüzünden atom hastalığına tutulacaktı.

HASTANEDEKİ ANA-BABA GÜNÜ

Ben de bir yığın molozun altında kalmıştım. Yardım istemek için çok bağırdım, çağırdım, nihayet kurtulmaya muvaffak oldum. Az sonra yardım ekibiyle birlikte başhemşire yanıma geldi. Derhal öteki arkadaşları buldurmasını rica ettim.

Öğrencilerin bir kısmı sedye peşindeydi. Kargaşalık cidden korkunçtu. Çok geçmeden sargi bezi kalmadı. On, yirmi, kırk kişi birden karşıma çıkıyor, kendilerini kurtarmamı istiyordu.

Ben de yaralıydım. Hele şakağımdaki yara ikide bir kanıyordu. Her an damarı sıkmak zorundaydım. Bu durumda belki üç saat kadar dayanabilirdim.

Şehir harp meydanından farksızdı. Pencerelerden sayısız yangınlar görünüyordu. Sayısız yaralı karşısında elimiz, kolumuz bağlı oturuyorduk. Yangın yaklaşıyordu.

Yirmi dakika içinde Urakami mahallesinin her yanı alevler içinde kaldı. Hastanenin merkez binası yanıyordu. İşin kötüsü yangını söndürmek için gerekli araçlarımız da yok olmuştu. Çıplak insanlar iki yana sallanarak alevlerden kaçıyordu.

Ateş, bütün koleji sarmıştı. Bir aralık alevler filmlerin bulunduğu odayı sardığından bir patlama duyuldu. Dizlerim tutmaz olmuştu. Herkes ağlıyordu. Tıp Koleji, insanları, binaları ve teçhizatıyla mahvolmuştu. Bizler, izleri bile silinen koca bir ordunun kalıntıları gibiydik.

O zaman, Dr. Okara büyük beyaz bir çarşaf getirdi. Şakağımdan akan kanla bu bezin ortasına kocaman kırmızı bir daire çizdim. Sonra çarşafı bir kamışa bağladık ve bu Japon bayrağını bir öğrenci gidip dumanlar ortasında karşıdaki tepeye dikti. Öğleden sonra beşti.

Üniversite yok olmuştu.

Gece her taraf kızıl bir renge büründü. Kurtarma ekibi insan üstü bir gayretle çalışıyordu... Düşman uçakları gecede iki defa görünerek beyannameler attılar. Nihayet 12'ye doğru alevler hızını kaybetti. İniltiler, bağrışmalar da hafiflemiş, hattâ durmuştu. Belki yaralılar ölmüştü, belki de ümitsizlik içinde uyumuşlardı... Nagasaki artık yoktu.

Aynı anlarda Tokyo sarayında tarihî bir an yaşanıyor, İmparator Hazretleri düşmana teslim olma emrini imzalıyordu.

II. Cihan Harbi, atom bombası ile nihayet bulmuştu. İnsanlık tarihinin gördüğü en korkunç ve kanlı facia böylelikle bitiyordu.

Nagasaki'den bir görünüş.

TARTILAR ve ÖLÇÜLER

YAZAN: P. G. İNCİCİYAN

Çekirdek: 4 buğdaydır. İtalyanca karato veya halk ağzında kırat denir. Altın tartmak için kullanılır; altının ayarı 24 kırat olmalı, yani 24 kırat gelen altının içinde diğer madenlerden bir şey bulunmayıp 24 kırat altın bulunmalıdır.

Denk: 4 çekirdektir.

Dirhem: 4 denk, yahut 16 çekirdektir. Musul dirhemi İstanbul dirheminden iki buğday noksandır.

Miskal: Bir buçuk dirhem olup altın veya inci tartmak için kullanılır. İtalyanca Miticale denir.

Lodra: 176 dirhemdir.

Okka: 400 dirhemdir. Van okkası İstanbul'da 460 yahut 470 dirhem ve Bayezid ve Hoy okkası 700, Basra okkası 550 dirhem gelir. Yani 100 Basra okkası 142 İstanbul okkası eder.

Batman: 6 okkadır. Mısır batmanı ise 900 dirhemdir.

Kantar: 44 okka yahut 100 lodradır. Lâkin tüccar arasında bazı maddelerin tartılması için kullanılan bir kantar daha vardır ki 45 okkalıktır.

Çeki: Odun tartmaya mahsus olursa 4 kantar yani 176 okkadır. Taş için olan çeki 2 kantar, yani 88 okka ve kireç çekisi yarım kantar, yani 22 okkadır. Tüccar arasında tiftik veya deve tüyü tartmak için kullanılan çeki iki okka, mercan çekisi 100 dirhem, afyon çekisi 250 dirhemdir.

Oguyı: Halep'te kullanılmakta olan 60 dirhemdir.

Rıtl: Keza Halep'te kullanılmakta olup 12 oguyi yahut 720 dirhemdir. Bağdad ve Basra cihetlerindeki rıtl 570 dirhem ve Mısır'ınki 144 dirhemdir. Binaenaleyh Mısır'ın 100 rıtlı İstanbul'da 36 okka yapar.

Kile: Buğday vesair hububat tartmak için olup buğdayın nevine göre değişir. Şöyle ki Leh buğdayı denilen yumuşak buğdayın kilesi 21, 22 okka, Kırım'dan gelen ve arnavutka denilen sert buğdayın kilesi 23, 24 okka, Diyarbekir kilesi 130, un ve buğdaydan başka hububat kilesi, 20 okka, pirinç kilesi 10 okka 100 dirhem, Horasan

1839 yılında, Kapalıçarşı'da seyyar bir kaymakçı.

kilesi bir **demirli** yani 11 okkadır. Kürdistan cihetlerinde bir kileyi dört şinik'e, bir şinik'i 4 ölçek'e, bir ölçek'i 4 rubu'a taksim ederler.

Tagar: Musul taraflarında buğday tartmak için kullanılıp 200 Musul veznesi yani 160 okkadır.

Somar: Otuz batman, yani 180 okka, yahut 16 ölçek'tir. Bazı yerlerde bir somar 120 okka yapar.

Tefe: Ham ipek tartmak için olup 160 dirhem gelir.

Pot: Pot adı verilen ham ve bükülü ipek tartısı olup 1 000 dirhemdir.

Ferde: 3 kantar, yani 132 okkadır ve kahve tartısı için kullanılır. Ferdenin hakikî ağırlığı yeknesak olmayıp 100, 120 veyahut 125 okka gelen ve yarım deve yükü addedilen kahve çuvallarına dahi ferde derler.

Urub: Mısır'da pirinç tartmak için olup 100 Mısır batmanı, yahut 3 Mısır zenbilidir.

Gazivi: Tartı olmayıp Mısır'dan gelen pirincin kabı veyahut zenbilidir. Küçük yahut büyük olabilir.

Tult: Bir zenbilin üçte biridir ve üç tult bir zenbil yapar.

Men: Bağdad ve Basra taraflarında hurma tartmak için kullanılır ve 570 dirhemlik 24 rıtldır.

More: Şarap tartmaya mahsus olup 10 okkadır.

Desti: Şarap için ve 15 okka olup Ermenistan taraflarında kullanılır.

Cere: Yağ tartmak içindir.

Tay yahut denk: Yarım at yükü itibar olunur. Keten vesair bezlerin ölçüsüdür.

Yük: Bezler vesaire için olup çok zaman 140 yahut 150 okka itibar olunur ise de tartılacak maddenin nevine göre değişir. Şöyle ki: Trabzon'da üzüm tartmak için kullanılan yük 80 okkadır. Osmanlı muhasebecileri bir yükü yüz bin rakamı yerinde kullanırlar. Gerek bu ismi, gerek rakamları Osmanlılar, Hint'ten almışlardır. Hindistanda yüz bin sayıya **lek** derler.

Külçe yahut Küli: Küri dahi denir ve destimal (mendil) yahut çit (basma) ölçmek için kullanılır. Yirmi adet destimal ve yirmi top çit bir külçe yapar. Yani bir külçe bu gibi şeylerin yirmi adedine karşılıktır.

Gümüş Çekisi: 100 dirhemdir.

Gümüş Tefesi: 11 okkadır.

Terazû: Gümüş içindir ve 5 000 dirhem gelir.

Hepçe: 15 terazû yahut 7 500 dirhemdir.

Ferade: Gayrımuayyen ağırlıkta bir altın yığınına denir.

Darphane ölçüleridir.

Kerah: Yarım rubu eder.

Rubu: 2 kerahtır.

Endaze: 8 rubudur. Ve şali, kutnu ve astar gibi şeyler bununla ölçülür.

Arşın Halebî: Keten mamûlleriyle çuha, diba vesaire ölçmek içindir. Üç büyük karış, yahut bir adamın orta parmağının ucundan omuzuna kadar olan büyüklüktedir. Bir arşın 8 rubua, bir rubu 2 keraha bölünmüştür. Bir endaze dahi bu suretle taksim olunur ise de arşından daha küçüktür. Keten bezleri ölçülürse iki arşına bir arşın derler. Musul arşını İstanbul arşınından 5 parmak kadar büyüktür. 100 Basra arşını 142,5 İstanbul arşını yapar. Bez ölçüsü olan bu arşından başka **mimar arşını** ve **gemi arşını** dahi vardır. Bunların her ikisi de 24 parmak ise de inşaatta kullanılan mimar arşını gemi inşaatında kullanılan gemi arşınından küçüktür. Yani mimar arşınını 17 kısma taksim ettikten sonra işbu kısımlardan ikisini daha ilâve etmeli ki bir gemi arşını kadar olsun. Mimarların ufak ölçüsü **parmak** ise de halk arasında **çırpı payı, teneke payı, cam payı** diye üç ufak ölçü ismi vardır. Bunların muayyen bir miktarı olup meselâ iki cam payı bir parmak yapar.

Kaz: Bir buçuk Halebî yani arşındır. Ermenistan'ın cenup taraflarında kullanılır. Türkçe arşın mânasına gelen Farsça **gez** kelimesinden gelmedir. Araplar arşına **zirâ** derler.

Dönüm: Bağ, arazi vesaire ölçüsü olup 40 zirâ murabbaı (karesi) yani 1 600 arşındır.

Hilâl: Hilâl büyüklüğünde bir ölçüdür.

Çuvaldız: 2 hilâldir.

Masura: 4 çuvaldız.

Boru: 4 masura.

Su ölçüleridir.

Kerem ile Hamlet

İki kahramanın bir kuru kafa karşısında yaptıkları ölüm felsefesindeki dikkate değer benzerlik

Yazan: Şevket Rado

Vang - yen - te'nin sefaretnamesinde anlattıkları

Uygurlarda Musiki

YERYÜZÜNDE Türkler kadar geniş coğrafî sahalara yayılmış hemen hiçbir millet yoktur. Bu yayılmanın neticesi olarak Türk milleti, çeşitli medeniyet çevreleri ile temasa gelmiş ve bu medeniyetlerin tesiri altında kalmıştır; fakat bu tesirlerin yanı sıra yabancılara kendinden de pek çok şeyler verdiği bir gerçektir. Göçebe ve akıncı olarak tarih sahnesine çıkan Türkler sonradan IX. asrın ortalarında Uygur Türkleri'nin idaresinde Hoçu ve civarında (Doğu Türkistan'ın kuzeydoğusu) yerleşik hayata geçmişlerdi.

Bu yazıda Hoçu Uygurları'nın musiki hayatından bahsedeceğiz. Fakat hemen şunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki elimizdeki yerli ve yabancı kaynaklar bu hususta bize pek az bilgi vermektedir.

Çin vak'a-nüvisleri, Çin'e dışarıdan giren çeşitli medeniyet unsurları arasında musiki, raks ve tiyatrodan da bahsetmektedirler. Buna göre musiki ve dansın Orta Asya şehirlerinden, özellikle Kuça ve Semerkand'dan geldiği kaydedilmektedir. VI. asrın ortalarında Çin hükümdarının Türk asıllı olan **A-şi-na** adındaki karısının, Türkistanlı müzisyenleri beraberinde getirdiğini gene bu kaynaklardan öğreniyoruz. Bu müzisyenlerin milliyetleri hakkında kesin bir bilgimiz olmamakla beraber, bunları himaye edenin Türk asıllı bir kıraliçe olduğunu düşünecek olursak, hiç olmazsa aralarında Türkler'in de bulunduğunu kolaylıkla tahmin edebiliriz. VIII. asrın başında Kök-Türkler'den bir çeşit raksın Çinliler arasında moda olduğunu gene Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Bu raks için Kök-Türk hanımları hoca olarak Çin'e ge-

tirilmişlerdi. Kaynaklar bu raksı şöyle tarif ediyor: «Raksedenler yuvarlak topların üzerine çıkarlar ve rüzgâr gibi hızla dönerler!» Bu son derece hareketli raks, bazı Çinli şairlere ilham kaynağı olmuştu. Netekim VIII. asrın sonu ile IX asrın ilk yarısında yaşamış bir Çinli şair, adı geçen raks için şöyle diyor: «İnsan ve hayvanlar arasında onlarla (yani: raksedenlerle) kıyaslanabilecek bir varlık yoktur! Hızla dönen bir araba tekerleği, hızla esen rüzgâr onların yanında hiç kalır! On binleri geçen dönüşlerde başı ve sonu kim ayırt edebilir!»

Musiki yanında iptidaî tiyatronun da Çin'e Batı'dan, Tarım bölgesinden girdiğini Çin kaynakları söylüyor. Rakkase, şarkıcı ve orkestra topluluklarının, zaman zaman Türkistan'dan kalkıp Çin'e gittiklerini ve burada çok rağbet gördüklerini gene aynı kaynaklardan öğreniyoruz. Turneye çıkan bu ekipler arasında Türkler'in, özellikle Uygur Türkleri'nin de bulunduğunu kolaylıkla tahmin edebiliriz. Bir kere 754 yılında, yüksek tabakaya mensup bir Kök-Türk hanımının Çin sarayında başartist olarak çalıştığını ve çok meşhur olduğunu biliyoruz. Öte yandan Hoçu'da Uygurlar'ın musikiye son derece düşkün olduklarını gerek Hoçu Uygurları nezindeki Çin elçisi **Vang-yen-te**'nin sefaretnamesinden, gerekse Hoçu ve civarında bulunan Uygur minyatürlerinden öğreniyoruz. Vang-yen-te'nin sefaretnamesini kısaca gözden geçirelim:

Eski çağlardan beri Çin, gerekli ihtiyaçlarının mühim bir kısmını Batı'dan temin ediyordu. At, pamuk ile kuşak, semer ve benzeri malzemeler, kürk, öd ağacı, yada taşı, fil dişi, bütün bu maddeler hep Tanrı dağlarının güney ve kuzey eteklerinden geçen kervan yolu ile Çin'e sevk ediliyordu. Adı geçen bu mühim bölge ise 840 yılından beri Hoçu Uygur beyliğinin elinde bulunuyordu. Bu yüzden Çin, Hoçu Uygurları ile iyi geçinmek zorunda idi. Çin'de **Sung** sülâlesinin (960-1127) ikinci hükümdarı **T'ay-tsung** (976-987), 981 yılında **Vang-yente** adında birini Hoçu beyine elçi olarak göndermişti. Çin hükümdarı bu hareketi ile bir yandan Batı ticaretinin istikbalini Çin için garanti altına almak, bir yandan da yeni Sung hanedanının kudretini Uygurlara tanıtmak gayesini güdüyordu.

Elçi **Vang** maiyeti ile sıkıntılarla dolu uzun çöl yolculuğunu yaptıktan sonra nihayet aynı yılın yazında, denizden 150 metre aşağıda bulunan Hoçu ovasına (bugünkü Turfan ile Karahoca arası) ulaştı. Gördüğü manzara son derece muhteşem idi: büyük sûrlarla çevrili mamur şehir ve köyler, etrafında mükemmel bir şekilde tertiplenmiş kanallarla sulanan üzüm bağları, mısır, buğday tarlaları; yolların kenarında sıra sıra kavak ağaçları... Burkan, yani Buddha tapınaklarının önünde dalgalanan bayraklar, hemen yanında dinî âyinler için davul ve çan kuleleri...

TÜRK HÜKÜMDARININ HUZURUNDA

Uzaktan Çin hükümdarının elçisi fark edilince, karşılayıcı olarak birkaç atlı gönderildi. Hoçu beyi **Arslan Han**'ın (981?-985?) **Biş-balık**'da sayfiyeye çekildiği elçiye bildirildi (Biş-balık yani «beş şehir», Tanrı dağlarının kuzey eteklerinde, bugünkü Ürümçi şehrinin yakınlarında bulunuyordu, bugün ancak yıkıntıları kalmıştır). Çin elçisine gene yol göründü ve bir müddet Hoçu'da istirahat ettikten sonra yola çıktı. **Biş-balık**'a varınca **Arslan Han** tarafından hemen huzura kabul edilmeyip yedi gün bekletildi. Çin hükümdarının önünde eğilmemek için şöyle bir formül bulundu: Yazları Bey ve ailesinin Biş-balık'ta tek eğlencesi atlardır; bu yüzden kabul merasimleri at üzerinde icra olunur. Böylece elçi, Bey ve efradı at üzerinde olduğu halde **musiki refakatinde** karşılandı. Karşılama merasiminde icra olunduğu söylenen bu musiki, her halde beyliğin resmî bandosu olduğuna işarettir. Elçi, sefaretnamesinde bu 'bando' hakkında başka hiçbir bilgi vermiyor. Fakat biz bunun, aşağıda resmini koyduğumuz «Uygur orkestrası» ile aynı olduğunu düşünebiliriz.

Bu karşılama merasimi de bittikten sonra elçi şerefine mükellef bir ziyafet verilir. Ziyafette de gene **musiki icra olunur.** Bu musiki ile karşılama merasimindeki musikinin aynı olup olmadığını bilemiyoruz.

Ertesi günü iki Burkan tapınağı ziyaret edildi. Sonra sunî bir gölde süslü kayıklarla tenezzühe çıkıldı. Bu gezinti sırasında, gölün kıyısındaki çalılıklar arasından fevkalâde **musiki nağmeleri** yükseliyordu. Elçi **Vang,** Türkler'de (yani Uygurlar'da) **musikinin her türlü merasimde yer aldığını,** kütüphanelerinde Türkçe ve Çince eserlerin bulunduğunu, altın, gümüş yanında yada taşının işlendiğini, yüksek zümrenin at eti yediğini, halkın ise koyun ve av hayvanları ile geçindiğini sefaretnamesine kaydediyor.

Uygurlar'da musikinin ehemmiyetini yabancı kaynaklardan öğrendikten sonra şimdi de bunu bizzat Uygurca eserlerden ve minyatürlerden çıkarmaya çalışalım:

Almanlar'ın ve diğer milletlerin geçen asrın sonu ile bu asrın başında Turfan, yani eski Hoçu bölgesinde yaptıkları kazılardan elde edilen Uygurca eserlerin çoğunda Burkan'ın, yani Buddha'nın ve diğer velilerin hayatları efsaneleştirilerek anlatıl-

Uygur orkestrasını gösteren temsili bir gravür.

maktadır. Bunların çoğu Çince'den tercüme olduğu halde Uygurca'ları, Çince asılları ile anlatış bakımından, tasvirlerin canlılığı ve renkliliği yönünden, kıyaslanamayacak kadar üstündür. Bunlardan bilhassa **Maytrisimit** adlı Uygarca eser, dinî bayramlarda Burkan rahipleri tarafından geceleri halka temsil edilirdi. Bu temsil sırasında musikiden de faydalanıldığını kolayca tahmin edebiliriz; çünkü renkli bir Uygur minyatüründe bir halı üzerine iki kişi oturmuş, sol taraftaki ellerini göğsü üzerine kavuşturmuş, sağdakinin elinde ut biçiminde bir musiki aleti vardır. Şimdi bunlardan biri her hangi bir dinî hikâyeyi anlatıyor; öteki de ona elindeki musiki aleti ile refakat ediyor. Bu renkli minyatürün tamamını yakında neşredebileceğimizi umuyoruz. Şimdi, bir başka Uygur minyatüründe (bk. resim) beş icracıdan mürekkep bir orkestra görüyoruz. Hoçu'da bulunmuş olan bu parçanın birçok yerleri maalesef kopuktur; fakat bununla birlikte Uygurlar'ın musiki hayatı hakkında en kesin bilgiyi bu minyatürden öğreniyoruz. Musiki aletlerinin Uygurca adlarını tesbit etmek mümkün olmamıştır. Sol baştakini «ağız orgu» olarak vasıflandırabiliriz. Biri yandan, öteki de uçtan üflenen iki ney vardır. Ortadaki icracı elinde uta benzer bir alet tutmaktadır. En sağdaki ise «harp» denen musiki aletini çalmaktadır. Harp'ın başı kuş kafasına benziyor. Kalın sapında süsler görülmektedir. İcracıların kıyafetleri dikkate değer. İlk bakışta bunların halktan, alelâde kimseler olmadıkları göze çarpıyor. Çünkü Uygurlar'dan kalma duvar fresklerindeki figürlerden bu devirdeki çeşitli halk tabakalarına mensup kimselerin kıyafetlerini tesbit edebiliyoruz. Bir Uygur Burkan manastırının duvarlarında vakıfçı Uygur beylerinin ve asılzadelerinin renkli resimleri vardır. Bu resimlerdeki üç çatallı şapkalar ile bunların çene altından bir bağ ile bağlanışı, orkestramızdaki icracıların şapkalarına çok benzemektedir. Bu benzerliğe saç tuvaletini de ekleyebiliriz. Ut ve harp çalan icracıların top sakallarına bakarak bunların yaşlı, diğer ikisinin sakalsız, nihayet birinin de sivri sakallı olduğuna bakarak bunların da genç olabileceğini düşünebiliriz.

Her halde öyle sanıyorum ki bu orkestradaki musiki aletlerine İslâm muhitinde raslanmaktadır. Bunların İslâm muhitine geçişleri ve muhtemel değişmeleri meselesini, Türk musikisi tarihi ile uğraşanlara bırakıp yazımıza son veriyoruz.

İNTİHAR UÇ

JAPON savaşçısının maddi bakımdan ne derece cesur ve gururlu olduğunu, ne kadar inatla görevini yaptığını burada söylemeye lüzum görmüyoruz. Birkaç misal bu hususta bir fikir vermeye yeter: 1942-1943 yıllarında Japonlar, Guadalcanal harekâtına 30 bin kişilik bir ordu sevk etmişlerdi. Bunlardan on bini savaş esnasında öldü. Teslim olmaktansa balta görmemiş ormanlara dalan on bin kişi de açlık ve susuzluktan can verdi.

1944 yılı şubat ayında Japonlar'ın Eniwetok adacığında 11 400 piyade askeri vardı. Amerikalılar adayı aldıkları zaman tam 11 044 cesetle karşılaştılar!...

İnkâr kabul etmeyen bu cesaret ve ölüme karşı duyulan bu istihkarın temellerini Şintoist ve Budist dinlerinin prensiplerinde aramak lâzım: Bir Japon, ölüme Batılılar'ın verdiği mânayı vermez. Ölüm onun için korkunç ve meçhul bir âleme dalmak demek değil, geçmişe ve esasen bilinen bir dünyaya ecdadının arkasından gitmek demektir. Eğer Budist mezhebinden ise, ölüm, onu, sonunda tam bir mutluluğa erdirecek olan yeni doğuş ve oluşların başlangıcından başka bir şey değildir.

Nihayet şunu da söyleyelim: Japon için şahıslar, kişiler bir anlam ifade etmez. Ona göre önemli olan topluluktur; bu topluluk aile olduğu gibi millet de olabilir. Her şey demek olan toplu luk ve uğrunda ölümü göze aldığı fikir yaşayacak olduktan sonra, ölümün ona göre hiçbir önemi yoktur.

İwoshima'da 1945 yılı martında bir savaşçının üzerinde bulunan şu mektup, bozgunun arifesinde bile Japon askerlerinin nasıl bir

zihniyetle hareket ettiklerini göstermesi bakımından dikkate değer:

«Bugün kuzeye doğru dönerek imparatorun sarayına karşı huşu ile secdeye vardım; anne ve babama, karıma veda ettim ve sonuna kadar yolumdan dönmemek üzere yemin ettim.

«Hayatım, yaprakları toprağa kavuşmak üzere savrulan bir çiçeğe benziyor. Çok bahtiyarım. Vücudumu feda etmekle ben Okyanustaki dalgaların tepesini süsleyen köpükler gibi olacağım...»

Ölümünden az evvel bir intihar uçağı pilotu da şu satırları yazmıştı:

«Muhakeme kudretimi işletmem benim için yasak; ben Amerikan uçak gemisinin temsil ettiği mıknatıs tarafından çekilen basit bir demir parçasıyım. Amerikalılar bunun ismini intihar koymuşlar. Doğruyu söylemek gerekirse, bu hareketi izah etmek imkânsız. Fakat bu intihar, idealizmin yurdu olan Japonya'dan başka bir yerde tasavvuru mümkün olmayan bir fedakârlık şeklidir.»

Japonlar, Pasifik Okyanusu'nda giriştikleri yıldırım saldırılarıyla harbe başladılar. Pearl Harboor, Amerika için bir felâket halini aldı ve uçak gemilerinden başka hiçbir tekne bu hengâmeden kurtulamadı. Altı ay içinde Japonya, inanılmayacak kadar hafif zararlarla harp hedeflerine ulaşmıştı. Bu süre içinde sadece 15 bin kurban vermiş, beş torpidobotunu feda etmişti. Fakat bunlara kar

şılık Malezya adalarının tamamına el koyduktan başka Seylan'ı da tehdidi altında bulundurmaktaydı.

1942 yılı ağustosunda Birleşik Amerikanın elinde Hawaii, Midway, Yeni-Gine'nin güneyi, Samoa adalarından bazıları ve Yeni-Kaledonya'dan başka toprak parçası kalmamıştı.

Ancak Amerika aynı yıl içinde kendisini toparlamıştı. Artık bu ülhenin dev endüstrisi, bütün ağırlığı ile Japonya'nın ne de olsa cılız ekonomik kudretine abanacaktı. Harp içinde Birleşik Amerika 300 000 uçak, 10 zırhlı, 119 uçak gemisi, 100 000 küçük harp gemisi inşa ettiği halde Japonya sadece 65 000 uçak yapabildi. Japonya'nın ticaret filosu, 1943'ten itibaren ekonomisinin yaşayabilmesi için elzem olan ulaştırma işlerine cevap veremez oldu.

Bundan başka Japonlar, kaybettikleri savaşçı ve pilotlarının yerlerini dolduramıyorlardı. Bilim alanındaki araştırmalar bakımından ve bilhassa askerî alandaki tatbikat ve radar işlerinde Amerikalılar çok daha ileride idiler.

Bütün bu şartlar hüküm sürmeye başlarken de Japonya fütuhat sahasını genişletiyor, ulaştırma hatlarını uzattıkça uzatıyor ve kuvvetlerini Solomon adalarından Aleutien adalarına kadar, yani 7 500 kilometrelik bir hat üzerine yaymakla meşgul oluyordu.

Tabiî bu siyasetin sonuçları kendisini göstermekte gecikmedi. 1942 yılı mayıs ayında Mercan Denizi muharebesi cereyan etti. Bu muharebe, belki gösteriş bakımından pek parlak olmadı. Fakat Yeni-Gine'nin güney kıyılarında Amerikalılar'ın elinde bulunan son nokta olan Port Moresby'ye karşı Japonlar'ın saldırılarını kesin bir şekilde durdurdu.

Bunu 1942 haziranında Midway harekâtı takip etti. Japonlar bu ilk önemli mağlûbiyetleri sonunda 4 uçak gemisi, bir kruvazör ve 250 uçak kaybettiler. Halbuki Amerikalılar'ın kaybı 1 uçak gemisi, bir kruvazör ve 150 uçaktan ibaret kaldı. Amerikalı havacının Japon havacısına üstünlüğü bu karşılaşmada belli oldu. Nihayet, sıra Guadalcanal karşılaşmasına geldi. Altı ay süren bu çarpışmalarda (1942 ağustosundan 1943 şubatına kadar) Amerikalılar kendilerini göstermek fırsatını buldular. Japonlar hava üstünlüğünü Guadalcanal'da kaybettiler.

Amerikalılar'ın attığı paraşütlü bomba, uçağa isabet etmek üzere.

Artık Amerikalılar üstünlüğü ele almıştı. Havacıları Pasifik göklerine hâkim oldukları gibi denizaltıları da Çin kıyılarına kadar uzanıyor, Japon deniz ulaştırmasının yollarını kesiyordu. Taarruz başlayabilirdi.

1943 haziranından itibaren Mac Arthur, Salomon adalarına saldırdı; 1944 yılı eylülünde amiral Nimitz'in donanmasıyla irtibat kurdu. Eniwetok, Marshall, Maryan adaları alınmış, Saipan savaşlarında Japonlar gene 3 uçak gemisi ile 360 uçak kaybetmişlerdi. Bu muharebede Amerikalılar'ın sadece 19 uçağı düştü.

O tarihe kadar, Japonya, Guadalcanal'daki muvaffakıyetsizliklere rağmen tam bir hezimete uğramamıştı. Saipan öyle olmadı. Bu mağlûbiyet sonunda, Amiral Yamagushi ve daha başka yüksek rütbeli subaylar intiharı tercih ettiler.

Saipan adası alındığı zaman da amiral Nagumo, general Saito ve halkın bir kısmı intihar etti. Saipan adası 25 yıldan beri Japonlar'ındı. Adadan kaçamayanlardan mağaralara sığınanlar kendilerini bombalarla uçurdular.

Facianın ikinci perdesi Filipinler'de Leyte muharebesinde (24-25 ekim 1944) oynandı. Japonlar bu çarpışmaya 7 zırhlı kruvazör, 6 uçak gemisi ve 716 uçakla katıldılar. Amerikalılar 12 zırhlı, 6 ağır uçak gemisi, 24 hafif uçak gemisi, 20 kruvazör ve 1 280 uçakla savaşa girdi. 25 ekim akşamı bu feci muharebe sona erdiği vakit Japon donanması büyük bir mağlûbiyete uğramış, korkulacak bir kuvvet olmaktan çıkmıştı.

Savaştan sonra Amerikalılar'ın eline geçen bir intihar uçağı.

Harp talihinin tersine dönmesi, Japonlar'da vatanseverlik ve şereflerine düşkünlük hislerini iyiden iyiye kamçılamıştı. Millet âdeta vecde gelmişti. Sanki bütün halk harakiri yapmaya hazır gibi bir haldeydi. Böyle bir ruh haleti içindeki cemiyetin ordusunda şeflerin, ölüme bile bile gidecek gönüllü bulmaları zor bir iş değildi.

Burada bir soru akla geliyor: Savaşı bu şekle sokmak acaba çok lâzım mıydı? Uçakla gemi arasındaki savaşta bütün dâva, uçağı, pilotun bombalarını hedefe tam isabet ettirebileceği bir mesafeye kadar getirmektir. Japonlar'a göre uçağın kendisi mermi, yani bomba haline konduğu takdirde, düşmana ağır kayıplar verdirmek mümkün olacaktı. Aynı maksat için torpil adam vesaire de kullanılabilirdi. Bu suretle hem bir tek defa kullanılacak olan uçaklar ucuza çıkacak, hem de bunları kullanacak olanların eğitimi kolay olacaktı.

Varılan bu neticelerin zahirî mantığı altında derin bir perişanlık olduğu aşikârdı. Zaten Japon yüksek komutanlığı bile artık zafere olan inancını kaybetmişti. Daha 1943 yılı sonunda amiral Takagi bozguna inanıyor ve bir barışa gidilmesini lüzumlu görüyordu.

Japonlar hemen bir sürü intihar uçağı (kamikaze) ve intihar torpili yapmaya koyuldular. Bu uçaklar ekseriya silâh ve seyir aletlerinden mahrum, eski püskü şeylerdi. Bunlara, dönüşü olmayan seyahatlerinde lüzumlu yakıt da kıt kanaat verilirdi. Japonlar bir de «Jinray» uçakları yaptılar. Bu uçaklarda, gövde bir bombadan ibaretti. Havacı bunun üstüne oturur ve hedefine öyle varırdı.

Deniz kuvvetleri de havacılardan geri kalmak istemediler: onlar da Kamashio denilen intihar birlikleri vücuda getirdiler. Bunlara intihar torpidoları, içi mermi dolu tekneler, gene mermi taşıyan yüzücüler dahildi.

İntihar uçakları 1942 ekiminde işe başladı. O tarihte Japonlar bu metotla Amerikalılar'ın «Hornet» isimli uçak gemisini batırdılar. 1944 yılı ekim ayında da birtakım münferit hücumlar yapıldı ve nihayet intihar birlikleri teşkilâtı «Tokkotai» adı altında resmen kurulmuş oldu. İntihar uçakları birliğine verilen resmî talimat şöyleydi:

«Sizin için sağ olarak geri gelmek bahis konusu değildir. Ödeviniz, mutlak bir ölümdür. Fakat mânevî değil, maddî ölüm. En ufak bir ihmale meydan vermeyin. Ölmek için de acele etmeyin. Hedefi bulamazsanız, geri gelin. Bir dahaki sefere talihiniz daha açık olabilir.»

Bir intihar uçağı.
Sağda tam isabet almış
bir A.B.D. uçak gemisi.

Bu son cümle edebiyattan ibaretti. Silâhı ve yakıtı kalmayan intihar pilotu niçin ve nasıl geri gelebilirdi?...

Japon efkârı «Kamikaze» (intihar uçakları)lerin mevcudiyetinden 1944 yılı kasım ayında haberdar oldu. Bütün gazeteler bu uçakların pilotlarından birer kahraman ve ilâh gibi bahsediyor, ailelerine de büyük pâyelerle birlikte günlük gıda bakımından fazla istihkak veriliyordu.

Bu pilotların cesaretlerinden şüphe etmek, yersiz olur gibi geliyor bizlere. Fakat acaba içlerinden birçoğu ne kadar boş yere öldüklerinin farkında değil miydiler? Harpte ölen Japon öğrencilerinden «Kamikaze» pilotu olanların düzerinde, bazan şu şekilde yazılmış hatırat bulunmuştur:

> *«Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, ben, isteyerek ve severerek ölmüyorum... Kendimi dinleyecek olsam ve öğrenci iken inandığım prensiplere göre muhakememi kullanmak imkânına sahip olsam derim ki: Hürriyet ilkeleri ergeç üstün gelecek ve totaliter devletler sonunda bozguna uğrayacaktır.»*

İntihar uçuşlarının ilk geniş tatbikatı, general Mac Arthur, Filipinler'de Lingayen körfezine çıktığı zaman, 1945'te yapıldı. Bu, bir nevi peşrevdi, Japonlar o gün bir uçak gemisi ve birkaç küçük tekne batırdılar.

Amerikalılar vazifeden dönen uçankaleleri karşılamak için Japon sahillerinden 600 mil uzakta İvojima'yı almayı kurmuşlardı. Buraya, 19 şubat 1945'te ayak bastılar. Japonlar adayı görülmemiş bir azimle savunuyordu. İntihar uçaklarından üçü Saratoga uçak gemisine saldırdı; fakat batıramadılar. Buna mukabil Bismarck-Sea isimli uçak gemisi ve bir mayın gemisi dibi boyladı. Otuz kadar tekne de hasara uğradı. Adanın merkezinde korkunç çarpışmalar oluyordu. Amerikalılar, Japonlar'ı alev makineleriyle âdeta kavuruyor, mağaralara iltica edenleri de giriş kapılarını betonla örmek suretiyle diri diri gömüyorlardı. 21 şubat 1945'te başlayan boğuşmalar 16 martta resmen sona ermişti. Fakat intihar saldırılarının en göze çarpanı Okinava'nın savunmasında görüldü.

Zaten aradan geçen zaman zarfında Japonlar intihar saldırılarını mecburî kılmışlar ve pilotların yetiştirilmesi için birçok kamp kurmuşlardı. Öte yandan Amerikalılar da Japonya'ya saldırılarını arttırmışlardı. 9-10 mart 1945'te Tokyo'ya 500 B-29 uçağı tarafından 700 bin yangın bombası atıldı. Hemen hemen bütün şehir yandı ve 197 bin kişi öldü.

Kamikazeler de boş durmuyordu. Georges Blond isminde bir görgü şahidi «Enterprise» uçak gemisine Japonlar'ın saldırısını şöyle anlatıyor:

«14 mayıs günü saat 6.50'de radar bir uçağın yaklaşmakta olduğunu haber verdi. 4 dakika sonra uçak göründü. Uçaksavarlarımız ateşe başladılar. Japon uçağı bulutlara girdi. Az sonra bulutlardan çıktı ve 30 derece meyille gemiye yaklaşmaya başladı. Hızı saatte 400 kilometreydi. Pilot, katiyen telâş etmiyor, yalnız mermilerimizden kurtulmaya çalışıyordu. Hepimiz adamın soğukkanlılığına hayret etmekten kendimizi alamıyorduk.

«Gemide ne kadar top, tüfek, makinalı varsa hep birden atışa geçmişti. Ama Japon pilotu etrafındaki alevlere rağmen yolundan şaşmıyordu. Nihayet geminin güvertesine çarptı ve infilak etti.

«Bütün tekne sarsıldı. Güvertenin bir kısmı, basit bir muz kabuğu gibi soyulmuş ve havaya fırlamıştı. Asansörün büyük bir kısmı 100 metre havaya uçtu. İnfilâk on dört kişinin ölümüne sebep olmuştu...»

1945 yılının 1 nisanında Amerikalılar, Japon adalarından 350 mil uzakta Okinava'ya çıktılar. Çıkarma kuvveti her çapta 1 213 gemi, 450 000 kişiden mürekkepti. Japonlar'ın adada 150 bin askeri vardı.

6 nisan - 2 haziran arasında adaya tam 896 hava akını yapıldı. Japon pilotlarının evvelâ Amerikan avcılarını geride bırakmaları lâzım geliyordu. Bu hengâmede yarısı telef oluyor, geri kalanlarının da bu sefer gemilerin uçaksavarlarından kurtulmaları gerekiyordu.

Havada bu çarpışmalar cereyan ederken Japon donanması da harekete geçti: Maksat, Amerikan avcı uçaklarının bir kısmını üzerine çekerek, intihar uçaklarına sahayı daha serbest bırakmaktı. Japon donanmasının başında amiral Seighi'nin 63 000 tonluk Yamato super-zırhlısı bulunuyordu. 3 000 mürettebatı ve 45'lik 9 topu vardı. Yamato'ya 1 hafif kruvazör ve 8 torpidobot refakat ediyordu.

Filonun hava müdafaası yoktu. Sintineleri mermi doluydu ama yakıtı ancak Okinava'ya gidecek kadardı. Bir kelime ile filo intihara gidiyordu...

7 nisan, şafak vakti Amerikalılar filonun geldiğini gördüler. Saat 12.20'de 10 kadar Amerikan uçağı hücuma geçti. Yamato; her taraftan atılan torpillerden kaçmak için zikzaklar yapıyordu. Yarım saat sonra Yamato 3 torpil ve iki bomba yemişti.

Amerikan uçaklarının üçüncü defa dalga halinde gelişlerinde gemiye gene 3 torpil isabet etti. Yamato yana yatmaya başladı. Sancak tarafındaki makine dairesine sular hücum etmişti.

4'üncü dalga saat 14'te geldi. Bu sefer gemi bir torpil daha yedi ve 40 derece yan yattı. Amiral Seighi arkadaşlarıyla vedalaştı. Geminin direkleri artık dalgalara değiyordu. Mürettebat 3 defa, «Yaşasın İmparator» diye bağırdı ve gemi suların arasında kaynadı. 2 saat içinde Japon donanması da sulara gömüldü.

Okinava'da Japonlar'ın mukavemeti 21 haziran 1945 günü sona erdi. Adadaki harekât esnasında Amerikalılar 7 00 ölü, 300 000 yaralı vermişlerdi; gemilerinden 36'sı batmış, 358'i yaralar almıştı. Ayrıca 880 uçak düşürülmüştü. Batan gemiler arasında 10 zırhlı, 13 uçak gemisi, 5 kruvazör ve 65 destroyer bulunuyordu. Denizciler 4 900 ölü, 4 800 yaralı vermişlerdi.

Fakat Japonlar'ın kayıpları korkunçtu: 131 000 ölü, 7 400 esir. 16 gemi batmış, dördü yaralanmıştı. 3 800 uçak da düşürülmüştü. Japonlar'ın «Kamikaze» uçakları kalmamış gibiydi. Fakat çok geçmeden yeni birlikler vücuda getirdiler. Hattâ Japonya teslim olduğu vakit bile elinde 5 000 intihar uçağı bulunuyordu.

Albay Bumedyen'in

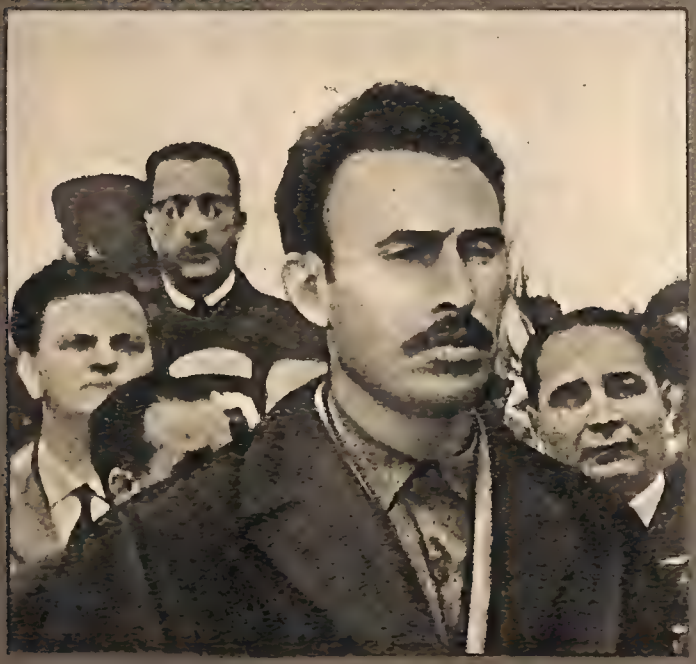

Bilinmeyen tarafları

Cezâyir'in yeni başkanı Bumedyen hakkında bütün dünya basınında pek az bilgi çıkmıştır. Biz Türkiye'de ilk defa olarak, Bumedyen'in şahsiyeti üzerinde etraflı bir yazı yayınlıyoruz.

19 haziran gecesi Cezâyir radyosunun Albay Bumedyen'in idareyi ele geçirdiğini haber vermesi yalnız Yakın Doğu'da değil, hemen hemen bütün dünyada büyük bir ilgiyle karşılandı. Üç yıllık bir geçmişi olan genç Cezâyir Cumhuriyeti'nde bir hükümet darbesi yapılacağını doğrusu hiç kimse beklemiyordu. Kaldı ki Cezâyir'in istiklâlini kazanmasında en çok emeği geçenlerden biri olmasına rağmen Başkan Bin Bella'nın da vatana ihanet suçuyla hapsolunması gerçekten ilgi çekiciydi.

Yalnız siyasî çevreler değil, hemen herkesin Cezâyir'in yeni başkanının kim olduğunu merak etmesine rağmen Bumedyen hakkında bilinenler pek çoklarını tatmin etmekten çok uzaktı. Bilinen tek şey Bumedyen'in Bin Bella'nın yakınlarından olduğu ve son rütbesinin de albay olduğuydu.

Kendisini tanıyanlar Bumedyen'in portresini şu kelimelerle çiziyorlardı: Orta boylu, son derece zayıf, asabî görünüşlü bir insan... Atmaca gagasına benzeyen kemerli bir burun, soğuk, merhametsiz, kurşunî gözler ve müstehzî gülüşünü perdeleyen sarışına kaçan bıyıklar...

İçine kapanık bir insan olduğu için pek az kimse Albay Bumedyen hakkında daha fazla bilgi verebilecek durumdaydı. En yakınlarının Cezâyir'in yeni başkanı hakkında verdiği bilgiler ise Bumedyen'in kişiliğinin şu kadarını meydana koyuyordu: Bundan kırk yıl kadar önce Doğu Cezâyir'de doğmuştu, ailesi çiftçilik yaparak geçiniyordu ve asıl adı da Bukuira idi.

Bumedyen 1954 yılında Ben Madhî ile birlikte bağımsızlık için savaşa atılan milliyetçilerin öncülerindendi. Tunus sınırındaki birliğin kurmay başkanı olmadan önce çeşitli birliklere kumanda etmişti. O sıralarda bazıları Bumedyen'in Komünist Çin taraftarı olduğunu ileri sürdü. Milliyetçi subaylar, hattâ bu arada birçok Fransız subayları gibi o da Mao Tse Tung'un «İnkılâpçı Savaş» adlı eserini büyük bir dikkatle okumuştu.

Bu eserin Bumedyen üzerinde büyük tesiri olmuştu. Okuduklarından bazı sonuçlar çıkarmış ve öğrendiklerinin tesiri altında kalarak, bütün bunları kendi birliklerindekilere de öğretmiş, kendi de tatbik etmişti. Önceleri savaş alanında tatbik ettiği bu kaideleri, barış günlerinde de tatbik etmenin çarelerini aramıştı.

Gerçek olan, Bumedyen'in de birçok Müslüman gibi antikomünist olduğudur. Bumedyen, Cezâyir'in sosyalist bir düzen içinde hem Moskova, hem de Pekin'le olumlu münasebetler kurmasını temenni etmektedir. Kaldı ki şimdiye kadar hiçbir zaman ve hiçbir yerde komünizmi tasvip eden hareketlerde bulunmamıştır.

Bumedyen'in marksist-leninist olduğu söylenemez, tesiri altında kaldığı tek doktrin İslâmiyet'tir. Bunun da sebeplerini yetiştiği çevrelerde ve aldığı tahsilde aramak gerektir. Tahsilini Bağdad'daki Askerî Okul'da yapan Bumedyen, daha sonra Kahire'deki meşhur El-Ezher Üniversitesi ile Tunus'taki Zeytûne Üniversitesi'ne de devam etmiş ve İslâm dünyasının en büyük kültür merkezlerinden olan bu üniversitelerde bilgi ve görgüsünü arttırmıştır.

Cezâyir'in bağımsızlık savaşını yönetenleri yakından tanıyanların ifadelerine göre, liderlerin arasında en bilgili olanı Bumedyen'dir. Birçokları Bumedyen'in kültür ve bilgi bakımından Bin Bella'yı rahatça geride bırakabileceğini ifade etmektedirler. Gençleri, kadınları ve basit halk tabakasını tutan Bin Bella bile birçok bakımdan Bumedyen'in yanında sönük kalır. Cezâyir'in yeni başkanı zengin bir Arapça konuşmakta ve konuşmaları birçok bakımdan güzel birer hitabet örneği olmaktadır. Fakat ne var ki birçokları, genellikle halk tabakaları, onun konuşmalarını zor takip edebilmektedir.

Geçenlerde aralarında Fransız sefirinin de bulunduğu bir toplantıda bir nutuk söylemesi gereken Bumedyen, kendinden öncekiler gibi yapmamış ve nutkunu Fransızca yerine Arapça söylemişti. Hazır bulunanların çoğunun Avrupalı siyaset adamları olduğunu ve konuşmasının onlarca anlaşılmayacağını şüphesiz o da biliyordu, ama bu hareketiyle daha ilk gününden itibaren Cezâyir'in bağımsız bir İslâm ülkesi olduğunu bütün dünyaya duyurmuş oluyordu. Kaldı ki kendisi aynı zamanda gayet güzel Fransızca da biliyordu.

Cuma namazını kıldırmasını, kabristandaki merasimde hazır bulunmasını bir yana bırakırsak, şahsan dinin icaplarını yerine getirip getirmediği tabiî ki bilinemez. Fakat her hareketi ile dinî kültürle yetişmiş olduğunu belli eden Bumedyen'i karşılarında gören din adamları ve ulema sınıfı, kendisine yardım elini uzatmakta pazarlığa girmemişlerdir. Yeni başkan, Bin Bella'nın zamanla kaybettiği bu desteği daha ilk gününden elde etmeye muvaffak olmuştur denebilir.

Bumedyen'in iyi bir organizatör olup olmadığının münakaşasını yapmak artık lüzumsuzdur. Çünkü nispetsiz bir durumda bulunan orduyu, jandarma ve polis kuvvetlerini kısa zamanda bugünkü duruma getiren bir lider için bu soruyu sormaya lüzum yoktur.

Cezâyir Millî Meclisi'nden bir görünüş.

İyi bir kurmay başkanının her zaman iyi bir devlet başkanı olamıyacağı bilinen bir gerçektir. Bumedyen de ekonomik, malî, sosyal, diplomatik ve adlî alanlardaki eksikliklerini biliyor olmalı ki idareyi ele aldığı 19 haziran gecesinden bu yana seçeceği arkadaşlarının üzerinde büyük bir dikkat ve titizlikle durdu. Kabinesini kurduğu bakanların hepsinin gençlerden meydana gelmesi pek çok kimseyi hayretler içinde bıraktı.

Bugün yeni kabinenin Dış İşleri Bakanı olarak görevli bulunan Abdülaziz Buteflika, 32 yaşında, genç bir bakandır. Buteflika 1954'te Bağımsızlık Ordusu'na katılmış, henüz 17 yaşında iken de Yüksek Askerî Şûra'ya girmişti. Bin Bella hükümetinde Gençlik Bakanlığı ve Dış İşleri Bakanlığı yapmıştı.

Yeni kabinenin İktisat Bakanı da kabinenin genç elemanları arasında... Beşir Bumaza, Cezâyir'in bağımsızlığa kavuşmasından önce Fransa'da Cezâyir'in bağımsızlığı için bir hayli çalışmıştı. Eski Başkan Bin Bella devrinde de Cezâyir Politbürosu'nun üyesiydi ve Cezâyir İç İşleri Bakanlığı'nı üzerine almıştı.

Kabinenin ilerigelenlerinden Şerif Bel Kasım Millî Eğitim Bakanı, Ahmed Madgarî İç İşleri Bakanı, Ali Mahsas da Tarım ve Tarımsal Kalkınma Bakanıdır. Bugün Bumedyen'in çalışma arkadaşları olan bu bakanlar, daha düne kadar Başkan Bin Bella'nın da en yakınlarındandı. Bumedyen kabinesindeki arkadaşlarına her bakımdan güvenmekte olduğunu belirtmekten geri kalmamaktadır. Başardığı bunca önemli işin yanı başında Bumedyen'in marazî denecek kadar sıkılgan olduğu gözden kaçmamaktadır. Açık ve geniş bir yere çıktıkları zaman bazı sinir hastalarında beliren korku ve sıkıntı hali zaman zaman Bumedyen' de de kendini belli etmektedir. Çekindiği şeylerin başında da televizyon kamerasının karşısına çıkıp nutuk vermek gelir.

Bumedyen'in sert ve kesin bir asker olduğu çok söylenmiştir. Aynı şeyler şu anda beraber çalıştığı kabine arkadaşları için de söylenebilir. Fakat yeryüzünde hiçbir şeyin tam olarak saf ve kesin olduğu söylenemez. Son yıllarda Cezâyir'de «Mukavemetçi» unvanından faydalanarak durumlarını düzeltenlerin sayısı pek fazlaydı. Bu arada Bumedyen'in kardeşi de ünlü Alman otomobil ve motosiklet fabrikalarından olan BMW'nin Cezâyir temsilciliğini almaya muvaffak olmuştu. Bugün Cezâyir ordusunda binbaşı rütbesine kadar olan her subay gümrük vergisini ödemeden BMW 1 200 tipi bir otomobili, daha yukarı rütbedekiler de BMW 1 800 tipi otomobili çok ucuza satın alabilmektedirler. Bumedyen' in ailesini yakından tanıyanların ifadelerine göre babasının Bone'deki değirmenlerde büyük hisseleri vardır. Bu misalleri bugün

daha fazlalaştırmak mümkündür. Şurası muhakkaktır ki eski mukavemetçilerden fakir olan kalmamıştır. Fakat her şeye rağmen Bumedyen eski ihtilâlcilik ruhunu hâlâ taşımaktadır. Bunu son derece basit hayatı, hattâ üzerindeki günlük elbisesiyle bile ortaya koymaktadır. Üzerinde ekserî gri yeşil renkte tergal kumaştan bir elbise vardır. Hemen hemen kravat taktığını hiç gören olmamıştır. Elbisesinin kumaşı da subaylara dağıtılan üniformalık kumaşın aynıdır!

Bumedyen her fırsatta, Cezâyir gibi ordunun çözülmek istidadı gösteren bir ülkede silâhlı kuvvetlerin önemli rol oynıyacağını belirtmişti. Bugün tamamen halkın içinden çıkmış olan bir ordu, Cezâyir'in sağlam bir dayanağı haline gelebilecek midir? Yoksa bu ordu bir muhafız ordusu hüviyetine mi bürünecektir? Buna pek ihtimal verilmemektedir.

Lâfta kalan üç yıllık bir sosyalizm siyasetinden sonra Bumedyen'in iktidarı almasıyla Cezâyir tarihinin bir sayfası daha çevrilmiş olmaktadır. Bugün Bumedyen'i tanıyanlar ve üç yıllık çalışmalarını göz önünde bulunduranlar önümüzdeki yıllarda bambaşka bir tecrübeye girişip girişmeyeceğini sormaktadırlar. Dün Türkiye'de Modern Türkiye'nin temellerini atan Atatürk'ü, bugün de Mısır'da Albay Nâsır'ın yarattığı genç Mısır'ı örnek alıp almayacağı gerçekten merak edilecek bir konudur.

Oran şehrinde nizamı temin için devriye gezen tanklar; aşağıda nümayiş yapan gençler.

Köprülüler Yalısı

Yazan: Nezih Uzel

1718 senesi yazında, bir akşam vakti, Anadoluhisarı'nda oturanlar Köprülüler yalısına hatırlı bir yabancının misafir geleceğini kulaktan kulağa yaydılar.

Sular kararırken yalı baştan başa ışıklarla donatıldı, elli kadar hanende şarkılar söylüyordu; ney, tanbur, santur, kanun, musikar ve keman sedaları köşkün, binbir nakışlarla bezenmiş odalarında akisler bırakıyor, denizi kaplayan yüzlerce sandala kadar uzanıyordu. Köyde bayram havası vardı, herkes eğleniyordu, ahçılar, uşaklar, hizmetkârlar koşuşuyorlardı. Almanya sefiri Virmond namına verilen ziyafet parlak oluyordu.

Pasarofça muahedesi imzalanmış, Osmanlılar, Temeşvar'ı ve Belgrad'ı kaybetmişlerdi. Sadrâzam Nevşehirli İbrahim Paşa bu münasebetle İstanbul'a sefaret vazifesi ile gelen Virmond'u ağırlamak istedi, davet muhteşem olmalı ve imparatorluğun şâşaası ortaya çıkmalı idi. Bunun için hisardaki yalıdan daha muhteşem bir bina olamazdı. Ve öyle oldu.

Köprürüler Yalısı, Köprülü Mehmed Paşa'nın yeğeni Amca-zâde Hüseyin Paşa tarafından 1697'de inşa ettirilmiştir. Halen Boğaz'ın en eski yapısı olan yalı, gerek mimari karakteri ve gerekse dekoratif özellikleri bakımından eşi bulunamayacak değerdedir.

1908 meşrutiyetinden sonra Paris'te «Société des amis de Stamboul» İstanbul Dostları Cemiyeti adı ile bir dernek kurulmuştu.

Türkiye'nin artistik değerlerinin ortaya çıkarılması ve korunması gayesiyle kurulan bu cemiyette Osmanlı İmparatorluğu'nun en meşhur simaları bulunmakta idi. Şehzade Abdülmecid Efendi şeref üyesi; Prens Said Halim Paşa başkan; Halil Edhem Bey imparatorluk müzeleri direktörü, Kont Ostrorog Bâbıâlî'de hukuk müşaviri; İsmail Cenanî Bey imparatorluk protokol şefi ve icra komitesi başkanı ve Fransız sefiresi madam Maurice Bompard derneğin Türk ve Fransız üyeleriydi. Bunlar tarafından Köprülüler Yalısı kısmen tamir ettirilmişti. Gene bu cemiyetin yardımlarıyla 1915'te Paris'te Fransızca «Le Yali des Keuprüli» adlı lüks tab'ı olarak 150 tane basılan güzel bir kitap neşredilmişti. Bu kitapta bulunan «Plânş»lar divanhanenin duvar ve tavan süslemelerini en ince teferruatına kadar ortaya koymaktadır.

1923'te ölen ünlü Fransız romancısı ve edibi Pierre Loti bu kitap için kaleme aldığı önsöze şöyle başlıyor: «Boğaziçi'nin Rumeli kıyısı daha şimdiden Lövanten zevksizliği ile artan bizim modern barbarlığımıza baştan başa terk edilmiştir. Lâkin hiç olmazsa bir asır geride olan Anadolu sahili huzurunu, son cazibe ve esrarını muhakkak daha birkaç sene muhafaza edecektir. Oradan kayıkla geçmek ağaçların hemen hemen gölgesinin altından, kapalı bahçelerin kenarından, İslâm devirlerinden beri zâhiren içindeki hayat hiç değişmemiş gibi duran kafesli evlerin önünden geçmek iç açıcı bir manzaradır.

Bu eski zaman Türk evleri Boğaz'ın sularına değecek gibi kenara sokulmuş, sıralanmıştır. Durmadan hızla akan suların cazibesine tutulmuş hissini veren bu eski evlerin birçoğu sanki suya daha fazla gömülmüş olmak için kazıkların üzerine istinad ettirilmiştir. Üzerlerindeki katlar kıvrık cumbalarla balkon gibi suya doğru uzanmıştır. Fakat bunların hepsi ahşaptır. Çünkü eskiden âdet böyle idi. Ama zamanla, kışın rutubeti ile daimî ıslaklıkla bu evler çökecek. Her gün biraz daha suya sarkan bu evlerden biri yıkılınca yerine iğrenç modern bir bina kaim olacaktır. Karşıda Rumeli sahilinde olduğu gibi. Ve böylece canım Türkiye'yi teşkil eden her şey yavaş yavaş kaybolacak.

Bu harap binanın bir tanesi her ne pahasına olursa olsun kurtarılmalıdır. Eski sultanların sefirlerin ikametlerine tahsis ettikleri Köprülüler'in evi. İnsan önünden kayıkla geçerken her sefer bu binayı daha iyi seyretmek için kayığını yavaşlatmayı içinden geçirir. Kaldırım taşları yeşillenmiş metrûk rıhtımın üstünde pek çökük duran bu binanın artık kapanması ile kimsenin meşgul olmadığı pencerelerinden, içindeki büyük salonlarından canlı tasvire müsaade etmeyen Şark sanatının esrarlı inceliği, birçok panoları eski üslûpta süslenmiş muhayyel çiçek demetleri resimleri tavanında eski soluk renkli marokenleri andıran içiçe girmiş oyma tahta arabeskler görünüyor.

Artık burada kimse oturmuyor. Bu büyük mazinin enkazı ile kimse meşgul değil. Bahçesi, vaktiyle içinde bunca yaşmakların buluştukları bahçesi, kıymetli işlemeli bir kumaş taklidi oyma, beyaz mermerden çeşmesi ile bu eski bahçe, sessizlik içinde, yavaşçacık fundalığa dönüyor.»

Loti'nin bunları yazmasından bu yana elli sene geçti. «Her ne pahasına olursa olsun kurtarılması gereken yalı» bugün son günlerini yaşıyor: Eski bahçe «sessizlik içinde fundalığa dönmüştür.»

«Le Yali des Keupruli» isimli kitap M. H. Saladin ve Réné Mesguich'in bir tanıtma yazısı ile başlamakta ve Sanayi-i Nefise mektebi hocalarından M. Y. Terziyan'ın riyasetinde Mimar M. Nuri ve talebeden Ömer Şeref'in hazırladıkları renkli tablo-

Köprülüler yalısının içerden bir görünüşü.

larla devam etmektedir.

Tanıtma yazısı şöyle başlıyor:

«Türkler deniz kenarlarındaki yazlık evlere 'Yalı' derler. Eskinin bu geniş ve rahat yapılarının özelliği, sayısız pencereleri ve mimarî detayları ile kompozisyonlarındaki zerafettir. Bunlar Haliç'le Karadeniz arasında iki sahile sıralanmış, bazan bir yeşilliğin devamı, bazan coşkun sulara uzanmış veya abanmış, bazan tatlı bir koyun köşesine saklanmış, bazan bir tepeciğin ucunda yükselen; Boğaziçi incileridir. Gülen tabiatın ortasında zamanla kararmış tahtaları ile bu ihtiyar yalılar manzaraya birer ciddiyet getirirler veya donuk kırmızı aşı boyası ile renk bayramında altın gibi parıldarlar.

Dünyada eşi olmayan bu muhteşem tabiat bir rint için huzur ve sükûn yuvası, bir tabiat âşıkı için hayranlık mâbedidir.

Odalar geniş ve havadardır. Deniz ve güneş içeriye alabildiğine dolar, dahilde dıştaki basitlikle bağdaşamayacak bir tezyinat cümbüşü vardır. İşlemeli tavanlar, zevkle çalışılmış duvar kaplamaları, resimler, mermer havuz, muhteşem merdivenler...

Tahtadan yapılmış bu binalar ne yazık ki her türlü tahribata rahatça terk edilmiştir. Eskinin bütün bu güzel hâtıraları, muhteşem bir geçmişin şahitleri, birer birer azalmaktadır... Yazık.»

Kitap daha sonra Köprülüler Yalısı hakkında şunları söylüyor:

«Zavallı yalı doğuştan yarısı suların üzerinde, sanki sahilde yer bulamamış gibi...

Eskiden bu sulardan ağırbaşlı, tantanalı kadırgalar, zarif, incecik yelkenliler, altın işlemeli elbiseler giymiş hamlacıları ile nazik ve ihtişamlı kayıklar geçerdi. Bugün korkunç yandan çarklılar var...»

Yazı, bu eski yalıların korunması bahsinde vapurların çıkardıkları dalgalara dahi tahammül edemez bir minval üzere devam ederek şu cümlelerle son buluyor:

«İstanbul Dostları» yalıyı henüz onarılmamış olsa dahi unutulmaktan kurtardılar. Temenni edilir ki bu kabîl çalışmalarla kaybolmakta olan diğer eserler de kurtulsun.

Orada konuşan bir geçmiş vardır. Çok büyük ve çok ihmal edilmiş bir geçmiş.

Hâtıraları karıştırmak ve belki bir gün onların koruyucusu olmak dahi şayanı şükrandır. Bu Türkiye'yi ve onun büyük mazisini sevenler için yürekten arzuladığımız bir dilektir.»

Kitabın neşredildiği tarihlerde Yalı'nın iki katlı harem dairesi yıkılmış bulunuyordu. Şimdi burada, daha sonra inşa edilmiş ahşap bir yapı yer almaktadır. Tarihlerin yazdığına göre eski harem dairesinin üst kat pencereleri tamamen renkli camlarla kaplı imiş.

Son zamanlarda ancak yıkılması önlenecek şekilde tamir edilen bina bugün meşruta şeklinde kullanılmaktadır. Buna göre gerekli bakım ve tamiratın içinde oturanlarca yapılması gerekiyor. Ne var ki bunca gayret ve iyi niyetin neticesinde ancak ayakta kalabilmiş bir yapıyı, iki buçuk asırdan sonra aynen muhafaza edebilmek büyük himmet isteyen bir iş gibi görünüyor.

İran Sarayında
Bir Suikast

Nasirüddin Şah Nasıl Öldürüldü?

Yazan :
Yusuf K. Necefzâde

1830 tarihinde doğup 1848'de 18 yaşında tahta çıkan ve 49 yıl kadar saltanat sürdükten sonra ellinci şahlık senesi kutlanmak üzere bulunan Mehmed Şah'ın oğlu, Muzafferüddin Şah'ın babası ve Kaçar Hanedanı'nın 4'üncü hükümdarı Nâsirüddin Şah 66 yaşında iken 1 mayıs 1896 yılında niçin, nasıl, nerede ve kimin tarafından öldürüldü?

Bazılarınca Nâsirüddin Şah'ın katli siyasî bir cinayettir. Bir kısmının düşüncesine göre bu mezhebî bir hâdise ve Babîler tarafından bir intikam alma keyfiyetidir. Çünkü gerek Nâsirüddin Şah ve gerekse babası Mehmed Şah birçok Babî-Bahaîler'i idam ettirmişlerdir. Bazılarınca da bu öldürülme millî bir harekettir; çünkü kendisi ve etrafındakiler müstebit ve zalimdiler.

Zulüm gören ve istibdatla idare edilen milletin gayız ve intikamı Nâsirüddin Şah'ın göğsünde bir kurşun şeklinde patladı ve Mirza Rıza Germanî'nin; Nâsirüddin Şah'ın kalbine sıktığı kurşun daha o gün Kaçar taç ve tahtını sarstı, salladı. Ondan 9-10 sene sonra, yani 1905-1906'da Nâsirüddin Şah'ın oğlu Muzafferüddin Şah, İran'da hürriyet ve meşrutiyeti ilâna mecbur oldu.

Aşağıda kendisinden bahsedilecek olan Mirza Aka Han Germanî (küçük adı Abdülhüseyin'dir) halkın Nâsirüddin Şah aleyhine ayaklanacağını ve İran'da bir ihtilâl ve inkılâp olacağını yazdığı bir şiirle vaktiyle önceden haber vermişti.

Kaçar Hanedanı yüz elli yıl kadar İran'da saltanat sürmüştür. Bu zamanın elli yılı Nâsirüddin Şah'ın saltanat devrini teşkil eder. Bu silsileye mensup hükümdarlar yedi padişah olup sırasıyla şunlardır:

1. Aka Mehmed Han
2. Fethali Şah
3. Mehmed Şah
4. Nâsirüddin Şah
5. Muzafferüddin Şah
6. Mehmed Ali Şah
7. Ahmed Şah

Nâsirüddin Şah ne uzun boylu idi, ne de kısa. Sakalsız, uzun bıyıklı, orta boydan daha yüksek, tıknazca ve heybetli bir padişahtı. Farsça onun ana dili olmamakla beraber, bu lisanı ilmî surette çok iyi bilir ve lisana hakkıyla vâkıf; şair ve ressam bir zat idi. Nargile içer ve nargile içerken yemek ve meyva yerdi. Kaçarlar Türk olduğu için anadili Türkçe idi.

Nâsirüddin Şah'ın oğlu Muzafferüddin Şah'ın İstanbul'u ziyareti sırasında maiyeti arasında çekilmiş bir fotoğrafı.

Oldukça Fransızca da bilirdi. İki defa suikasta mâruz kalmıştı. Safeviler ve Nadir Şah Afşar zamanında başlayan Rus, İngiliz, Fransız rekabetleri; onların emperyalizm amaçları, İran'ın iç işlerine karışmaları, entrikaları, Rusya ve İngiltere ile yapılan savaşlar Nâsirüddin Şah'ın zamanında da devam etmiş; halkın büyük bir kısmı hurafelere dalmış; mutaassıp molla ve ahuntların nüfuzu memleketin her tarafında dal budak salmıştı. Üstelik Nâsirüddin Şah'ın ekserisi Kaçar Hanedanı'na mensup şehzadeleri umumî vali sıfatıyla halka zulmetmekte, hele kardeşi bulunan Mes'ud Mirza Zıllı's-Sultân[1] Isfahan'da ikinci bir hükümdar gibi yaşamakta ve halka eziyet etmekten geri kalmamaktaydı. Bir taraftan da Babîlik-Bahaîlik mezhebi dahilî bir mesele teşkil etmekteydi.

İran ricalinden Muayyir-ül-Memalik diyor ki:

— Nâsirüddin Şah bana kaç kere hürriyet ve adaletin halk için zarurî şeyler olduğunu, lâkin vaktin daha gelmediğini söylemiştir. Hattâ bir gün dedi ki: «Malkom Han'a yazın ve deyin ki senin kadar bu işlere benim de aklım eriyor. Ben de tarih okudum. İleri giden ülkeler adalet, meşrutiyet ve maarifle terakki etmişlerdir. Bunları ben de biliyorum. Lâkin cahil ahaliye meşrutiyet vermek; halkın içine karışan serserilere hürriyet bağışlamak; delinin ve sarhoşun eline kılıç vermeye benzer. Halkın siyasî rüşde nail ve meşrutî idareye lâyık olduğunu gördüğüm gün taç ve tahtımdan da feragat edeceğim. Söyleyin de Malkom Han çıkardığı Kanun gazetesinde saçma sapan şeyler yazacağına benim bu sözlerimi yazsın.»

Nâsirüddin güzel sanatlara meraklı, ince ve hassas ruhlu bir şairdi. 1873, 1878 ve 1889 yıllarında olmak üzere ve İngiltere Kraliçesi Viktorya zamanında ve Sultan Aziz'den sonra üç defa muhtelif Avrupa memleketlerine gitmiş; İstanbul'a da uğramış; Midhat Paşa'nın Bağdad valiliği sırasında Şiîler'ce mukaddes Necef ve Kerbelâ'yı ziyaretle Kerbelâ'da Hazret-i Hüseyin'in kabrini ziyaret ettiği anda irticalen «şâhâ toyî» (Asıl Padişah Sensin) hitabıyla başlayan bir şiir inşat ediyor. Anlattıklarına göre o şiir bir levha halinde bugün o kutsal türbede asılıdır.

Bir zamanlar Nâsirüddin Şah hastalanıyor. Rüyada İmam Hüseyin'i görüyor. Hazret-i Hüseyin «iyileşeceksin ama, gel beni ziyaret et» diyor. Saray ve Bâbıâlî müsaade etmiyorlar. Hacı Mirza Hüseyin Han Sipehsalar, İstanbul'da İran büyükelçisi sıfatıyla çok çalışıyor ve muvaffak oluyor. Şah, bu hizmetine mukabil onu evvelâ hariciye veziri, sonra da sadrâzam yapıyor. Nâsirüddin Şah ona yazdığı mektupta diyor ki: «Eğer Saray ve Bâbıâlî'den izin alamazsan ve ben de ziyarete muvaffak olamazsam, saltanattan feragat edeceğim ve bayağı bir insan sıfatıyla ziyarete gideceğim.»

Bir gün kendisine zindanda bulunan Babî-Bahaîler'den ve günün birinde kendisini öldürecek olan Mirza Rıza Germanî'nin fotoğrafını gösteriyor. Aynen şöyle diyor:

— Ben bu adamın gözlerini beğenmedim. Bu adam bir gün gelecek büyük bir günah işleyecektir.

İşte yukarıda «şimdi esas konuya gelelim» kısmından buraya kadar kendisini iyice teşrih ve tarif ettiğimiz böyle bir hükümdar nasıl olur da tam elli yıl müstebidane hareket eder, valilerin zulmünden

[1] Bu zat Nâsirüddin Şah'ın büyük oğlu ve veliaht Muzafferüddin Şah'ın ağabeyi idi. Fakat annesi hanedana mensup olmadığından veliaht olamadı ve babasının yerine tahta geçemedi.

şikâyet eden halka aldırış etmez? Hayret doğrusu. Sebep acaba gurur ve gaflet mi, hırs ve ihtiras mı? Nâsirüddin Şah uzağı gören, zeki, hassas ruhlu bir hükümdardı. Üç defa Avrupa görmüştü. Çok kabiliyetli ve dirayetli başvezir, vezir ve sefirlere malik, memleket ihtiyaçlarını müdrik, kuvvetli bir önseziye sahip, dindar, vatanı için gerekli şeyleri bizzat itiraf eden bir padişah nasıl olur da zamanın inkılâbını düşünmez ve lüzumlu ıslâhata, reformlara girişmez? Furûgî'nin dediği gibi bu hem kendisinin, hem de zavallı İran milletinin talihsizliğinden başka bir şey değildir.

Mirza Taki Han Emîr-i Kebîr Ferahanî Kimdir?

Bu zat İran'ın Ferahan şehri ahalisinden olup Nâsirüddin Şah'ın kızkardeşiyle evliydi. Nâsirüddin Şah'ın sadrâzamı olup gazete neşri, üniversite tesisi, ordunun ıslâhı, bütçenin tanzimi ve denkleştirilmesi, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, Avrupa'dan İran'a profesör celbi ve Tahran'ın imarı vesaire gibi çok büyük hizmetlerde bulunmuş ve bu eserlerini yadigâr olarak bırakmıştır.

Bu zat 1847'de İran başmurahhası olarak Erzurum'a gelmiş ve Osmanlı devletiyle bir anlaşma imzalamıştır. Nihayet Nâsirüddin Şah'ın emriyle hamamda damarları kesilmek suretiyle öldürülmüştür.

Hacı Mirza Mehmed Hüseyin Sipehsalar Kazvinî kimdir?

Sonraları müşirüddevle lâkabını ihraz eden bu zat sadrâzam, hariciye nazırı ve İstanbul İran büyükelçisi olmuştur. Bugünkü İstanbul İran başkonsolosluğu (eski sefaret) binası ile Tahran'daki Mescid-i Sipehsalar Camii ve parlâmentonun bulunduğu Baharistan Saray bu zatın yadigârlarındandır. Baharistan Sarayı'nı yaptırdığı zaman, «Bir gün gelecek, bu saray İran millet meclisi olacaktır» demiştir. Nitekim öyle de oldu.

Mirza Taki Han Emîr-i Kebîr gibi birçok reformlar yapmıştır ve Fetihali Şah'ın kızıyla evliydi. Nâsirüddin Şah tarafından kahve ile zehirletildiği söylenir.

Mirza Ali Han Eminüddevle kimdir?

Hem sadrâzamlık ve hem de maarif nazırlığı yapmış ve İran'da büyük bir kültür inkılâbına girişmiştir.

Eminüssultan Mirza Asgar Han Atabey kimdir?

Hem Nâsirüddin ve hem de oğlu Muzafferüddin Şah zamanlarında yirmi beş yıl kadar sadrâzamlık yapan bu zatın üç büyük hasleti vardı:

1. Halkı hoş tutar; iyi idare ederdi.

2. Bahşiş ve hediyesi boldu. Bu suretle herkesin gönlünü alırdı.

3. Deha derecesinde bir zekâya malikti.

Merhum babam anlatırdı:

Atabey bir tarihte azlediliyor. Mekke'ye gidiyor, hacı olduktan sonra İstanbul yoluyla Tahran'a gidiyor. İstanbul'da kaldığı günlerden birinde muharrem ayına raslaması münasebetiyle büyükelçi ve başkonsolosla birlikte Valide Hanı'ndaki İran Camii'ne gidiyor.

Mimberde Molla Aziz adında bir vâiz va'zederken şöyle demiş:

«Bir zaman bir kimse hac için Hicaz'a gitmiş. Arafat'ta usulen bin kere Elâfvü diye hacet ve münacaatta bulunmuş. Dönüşünde arkadaşı sormuş:

«— 1 000 defa Elâfvü dedin. Acaba cevap geldi mi? Tanrı'dan cevap aldın mı?

«— Hayır efendim.

«— O halde senin haccın bâtıldır.»

Atabey bu hikâyeyi dinliyor, fena halde bozuluyor; lâkin müthiş tolerans sahibi ve efendi, ince ruhlu bir zat olduğundan ses çıkarmıyor.

Arkasından vâiz Molla Aziz ikinci bir hikâye anlatarak diyor ki:

«Bir vakitler vezirlerden biri zamanın padişahının gözünden düşmüş ve azledilmişti. Arkadaşı sormuş:

«— Senelerce padişaha hizmette bulundun, kölelik ettin? Ne kazandın?

«Arkadaşı şu cevabı vermiş:

— «Şimdi de vaktimi padişahlar padişahı olan Cenâb-ı Hakk'a ibadet ve kulluk etmekle geçiriyorum.»

Atabey bu sözden mahzuz ve mütehassis olmuş.

Eski İzmir ve Samsun İran konsolosu merhum Hüseyin Han İkram Budi anlatmıştı:

Rahmetli mütercim Esad Bey müsaade istihsaliyle dönmek üzere Mekke ve Medîne'den döndüğü sırada vapurun İzmir'e uğramasından istifade ederek İzmir İran Konsoloshanesi'ne gidiyor. Başkonsolos Hacı Zülfikar Han'a diyor ki: «Burada çalışanların bana bir listesini verin. Tahran'a dönünce onlara birer nişan yollayayım.»

Kaçar hanedanına mensup bir prenses.

Kirmân'da Şâh Nîmetullah Velî Camii.

Rahmetli mütercim Esed Bey müsaade istihsaliyle diyor ki:

— Ekselâns seneler senesi burada çalışıyorum. Yıllardan beri bu vaitlerden çok işittim. Netice çıkmadı. Bu bakımdan ne lûtuf buyuracaksanız bendenize peşin lûtuf buyurunuz.

Atabey bunun üzerine — o zaman daha kol saati icat edilmediğinden — altın cep saatini cebinden çıkarıyor ve altın zinciri ve kordonuyla birlikte mütercim Esed Bey'e uzatıyor ve «buyurunuz hediyem olsun» diyerek veriyor.

Allah rahmet etsin hocalarımdan Aksaraylı Mehmed Pepuhi Bey anlatmıştı:

Atabey merhum İstanbul'daki İran okulu olan Debistan-ı İraniyan'ı ziyaret ediyor. Ayrılırken mektep müdürü yaşlı Hacı Rıza Kuli Horasanî merhum onu sokak kapısına kadar teşyi etmek istiyor, fakat rahmetli Atabey:

— Siz benden yaşlısınız. Aynı zamanda sizin makamınız benim makamımdan daha yüksektir, diye mâni oluyor.

Atabey'in Tahran'daki köşkü ve parkı bugün Sovyet büyükelçiliğidir.

Eminüssultan Hacı Mirza Ali Asgar Han Atabey Nâsirüddin Şah'ın katli günü hâdise İran'da duyulmasın, belki bir isyan çıkar düşüncesiyle şahın ölüsünü arabada dimdik oturttu; gözüne bir güneş gözlüğü taktı. Oldürdüğü camiden saraya onu öyle getirdi, yol boyunca ölü şahı halka diri gösterdi ve bütün, yarım, çeyrek altın lira olmak üzere bahşişler dağıttı. Bu hâdiseyi, Veliaht Muzafferüddin Mirza, Tebriz'den Tahran'a gelip şahlık tahtına oturuncaya kadar ahaliden gizledi. Tam kırk gün saraydan dışarı çıkmayıp memleketi tek başına idare etti. 10 yıl sonra bir gün hürriyet ve meşrutiyetin ilânını mütaakıp millet meclisine girerken veya oradan çıkarken gene sadrâzam olur da memleketi istibdatla idare eder düşüncesiyle Tebrizli Abbas tarafından öldürüldü[2].

Nitekim Nâsirüddin Şah'ın katli üzerine Osmanlı Devleti'nin VI. Ordu Müşiri Receb Paşa Musul Valisi ve Kumandanı Abdullah Paşa'ya Yıldız Sarayı'nın muvafakatıyla telgrafla verdiği emirde İran'da bir ihtilâl çıkması ihtimaline binaen ve Musul'un da İran hududuna yakınlığı dolayısıyla müteyakkız olması gerektiğini belirtiyor. Halbuki Atabey'in dirayetiyle böyle bir ihtilâl çıkmadı.

Nâsirüddin Şah'ın tahta çıkışının 50'nci yıl dönümü münasebetiyle Tahran'da yapılacak şenliklerde bulunmak üzere maarif nazırı Münif Paşa'nın riyasetinde İstanbul'dan bir heyet hareket bile etmişti. Bu Münif Paşa bir müddet Tahran'da Osmanlı Devleti'nin büyükelçiliğini yaptı.

Rahmetli babam anlatırdı:

O zaman İstanbul'da 50 000'den fazla İranlı bulunduğundan bu 50'nci yılı kutlamak için yapılan hazırlıklar bir hayli ilerlemiş, lâkin Şah'ın öldürüldüğü haberinin gelmesi üzerine üzerlerine yas alâmeti olarak siyah örtüler geçirilmiş.

NÂSİRÜDDİN ŞAH'IN KATLİ

Yıl 1896. 1 mayıs. Ilık bir bahar günü Şah Tahran'a 10 kilometre mesafede kâin Şah Abdülazîm Türbesi'ni ziyarete gidecek. Meğer ki kendi ayağıyla ölüme gidecekmiş. Ecel bu, ne denir? Alın yazısı değişmez ki.

İran'ın kıdemli ve yaşlı ricalinden ve suikast esnasında hazır bulunan merhum doktor Şeyh Mehmed Han İhya-ül-Mülk hâdiseyi şöyle anlatır:

«— 1313 hicrî yılı zilkade ayının 12'nci perşembe günü Sâidüddevle'nin Tahran sayfiye yeri olan Şimran-Tecriş köprüsü civarındaki bağında Şah bana öğle yemeğine misafir gelecekti ve geldi. Sadrâzam Atabey de benim yanımdaydı.

«Şah yanında bulunan Gulam Hüseyin Han Gafarî'ye buyurdu ki:

«— Bugün perşembedir. Sen evrakı yarın hazırla. Cumartesi sabahı getir; cevaplarını vereyim de saltanatımın 50'nci yıl dönümü olan pazar gecesi şenliklerine bir şey kalmasın.»

«Yemekten sonra Şah'ı Nâsiriye bulvarına kadar uğurladıktan sonra Atabey'le birlikte döndük.

«Atabey âdeti veçhile her gece yemek ve sohbetten

[2] Kaçarlar zamanında veliahtlar Tebriz'de otururlardı. Mirza kelimesi isimden önce gelirse, eli kalem tutan mânasına gelir. Addan sonra gelirse şehzade, prens demektir.

önce spor olarak biraz bilârdo oynardı. Ben de seyrederdim. Atabey bilârdo oynarken birdenbire Şah'ın yakın emir adamlarından Ali Han gelerek Atabey'e dedi ki:

— «Şah Hazretleri yarınki cuma günü Şehzade «Abdülazîm»in türbesini ziyaret buyurmak istiyorlar.

«Atabey cevaben dedi ki:

«— Yarın bir sürü işimiz var. Ziyareti 50'nci yıl dönümü bayramından sonraya bıraksalar daha iyi olur. Keyfiyeti kendilerine arz ediniz».

«Ali Han gitti ve biraz sonra dönerek dedi ki:

«— Alâ-Hazret (majeste) ziyaretten vazgeçmiyor.

«Atabey çantasından bir miktar altın çıkararak Ali Han'a bahşiş verdi ve dedi ki:

«— Canım, yavrum, kuzum. Allah aşkına git Şah Hazretleri'ni bu fikrinden vazgeçir.

«Ali Han tekrar gidip geldi ve Şah'ın ısrarını Sadrâzam Atabey'e bildirince Atabey hiddetli hiddetli:

«—Benim ayağım ağrıyor. Kendileri de bunu biliyorlar.

«Ali Han korkarak salondan çıktı. Atabey kızgın bir halde bilârdo değneğini şiddetle masaya vurarak hızlı hızlı yürümeye başladı ve **Mesnevî**'nin Şah'ın öldürüleceğini telmih ve ima eden bir beytini okudu. Sonra bize dönerek:

«— Benim ayağım ağrıyor. Yarın yatacağım. Siz de şimdi gidin, dedi.

«Atabey'in bu hareketi bir temaruzdan başka bir şey değildi ve arada sırada böyle yapardı.

«Ben Atabey'in hususî doktoru bulunduğumdan ya onun evinde kalır, yahut da kendi evimde istirahate çekilirdim. Lâkin o geceyi Şeyh Murtaza Hazane'nin evinde geçirdim. Ertesi sabah Şeyh Murtaza Hazane'nin hizmetçisi Şah'ın geçeceği yola gönderdik. Maksadımız Atabey'in Şah'ın maiyetinde bulunup bulunmadığını anlamaktı. Sadrâzam Şah'la birlikte ise demekki Şah onun gönlünü almış. O halde biz de türbeye gidebilirdik. Aksi takdirde burada kalırdım. Hizmetçi Atabey'in; Şah'ın maiyetinde bulunduğu haberini getirdi.

Nâsirüddin Şah'a ait bir semaver takımı.

«Derhal kalktık, türbeye gittik. Şah henüz gelmemişti. Şah Abdülazîm Türbesi'ne geldiğimiz zaman erkek ve kadından mürekkep muazzam bir kalabalık gözümüze çarptı.

«Kulağıma ömrümde şimdiye kadar işitmediğim sesler ve beklemediğim beddualar geliyordu. İran'ın Yazd şehri ahalisinden birtakım seyyidler ve haceler yüksek sesle ataları olan Peygamber soyundan gelenlere lânetler ediyorlardı. Korka korka, titreye titreye sordum. Dediler ki:

«— Sekiz aydır Yezd valisi Şehzade Celâlüddevle'nin zulmünden kaçıp buraya geldik ve buraya sığındık. Şah rica ve feryatlarımıza hiç ehemmiyet vermiyor. Şikâyet ve itirazlarımıza kulak asmıyor. Artık bıçak kemiğe dayandı. Bugün kendi ceddimize lânet etmek suretiyle istimdada karar verdik. Belki de onun ruhu imdadımıza yetişir. Bugün de imdadımıza yetişmezse artık ondan katiyen yüz çevireceğiz.

«Bu sözleri işitince korkum fazlalaştı. Çünkü dışarıdaki mutaassıp halk bu sözleri işitirse bunları öldürmek için gelip buraya hücum eder. Bir boğuşmadır başlar. Kan gövdeyi götürür. Ara yerde bizi de öldürürler. İnsan kim vurduya gider.

«Nihayet Nâsirüddin Şah göründü, geliyor. Bir odaya girdik. Şah bir insan seli arasından yavaş yavaş ilerliyor ve harem kısmına doğru gidiyor.

«Birdenbire ne görelim, ne işitelim? İşte İran tarihinin bir dönüm noktası. Tarihî bir an. Odadan çıkıp tam koridorun ortasına gelmiştik ki korkunç ve acı bir ses duyduk. Mazlûmların ahı yerini bulmuştu. Sanki boş bir sandık yüksek bir damdan atılmış; merdivenlerden yuvarlanırken her basamakta çıkardığı seda gibi birbiri ardınca birkaç ses.

«Atabey'in korktuğu başına gelmiş, deminki ahlar ve beddualar yerini bulmuş ve Nâsirüddin Şah kurşunla vurulup öldürülmüştü. Tam katledildiği yerde halen kabri bulunmaktadır. Sersemliğim geçer geçmez ve Mecdüddevle'nin çağırması üzerine gittim, bir de baktım ki Şah bir odada boylu boyunca uzanmış cansız yatıyor ve vücudunun bacak tarafından kaç çıkıyor. Yere kan dökülüyor. Evet, Kaçarlar'ın 4'üncü hükümdarı Nâsirüddin Şah, Mirza Rıza Germanî'nin kurşunlarıyla saltanatının ellinci yıl dönümü şenliklerine başlandığı bir günde Şah Abdülazîm Türbesi'nde harem kısmında katledilmişti.

«Atabey'in emir ve arzusu üzerine muayene ettim. Kalp durmuş ve Şah ölmüştü. Evvelâ parmağımı, sonra kendi beyaz mendilimi kalbe doğru soktum (bu mendil halen Tahran Maarif Müzesi'ndedir); yapacak hiçbir şey kalmamış, İran tarihinde bir devir kapanmıştı.

Tarih Postası

Okuyucularımızın tarihle ilgili soruları, bu sayfalarda cevaplandırılmaktadır.

29 mayıs cumartesi günü akşamı «Günün Yorumu» saatinde Türkiye Radyoları namına yapılan konuşmada Fâtih'in İstanbul'u 23 yaşında aldığı, Bizans donanmasının Türk donanmasına üstün olduğu, Büyük Konstantin'in İstanbul'u 330 yılında «Doğu Roma» imparatorluğunun merkezi olmak üzere kurduğu bildiriliyordu. Üçünün de yanlış olduğunu sanıyorum. Ne dersiniz?

Engin Alaybeyoğlu (İstanbul)

İşaret ettiğiniz üç hususta da haklısınız. Fâtih, İstanbul'u aldığı zaman 21 yaşını ancak 2 ay geçiyordu. Çünkü 30 mart 1432 günü sabaha karşı Edirne Sarayı'nda doğmuştur. Birçok eski kitaplarda 23 yaş geçerse de yanlıştır ve ilim âleminde artık yukarıda söylediğimiz tarih kabul edilmektedir. — Muhasara sırasında Bizans donanması, Türk donanmasına üstün değildi. — Büyük Konstantin de İstanbul'u «Doğu Roma» imparatorluğunun başkenti olarak kurmuş değildir. Zira daha o tarihte Roma imparatorluğu ikiye ayrılmış değildi, 395'te ayrılacaktır. İstanbul, bir müddet, bütün Roma imparatorluğunun başkenti olmuştur.

19 haziran cumartesi akşamı İstanbul Radyosu'nun (Liselerarası Bilgi Yarışması) saatinde şöyle bir soru soruldu: «Ayn-Câlût Meydan Muharebesi'ni kim kazandı?» Cevap olarak da «Barsbay» kabul edildi. Moğollar'a karşı kazanılan ve cihan tarihinin dönüm noktalarından olan bu büyük muharebeyi ben Sultan Kutuz kazanmış biliyordum. Yanılıyor muyum?

Mehmet Özdemir (Ankara)

Hayır. Yanılmıyorsunuz. Bu muharebeyi Sultan Kutuz başkumandanlık ederek Memlûk Türkleri'ne kazandırmıştır. «Baybars» yerine yanlışlıkla «Barsbay» mı dendi gibi bir soru geliyor. Fakat «Barsbay» yerine «Baybars» denseydi dahi soru yanlış cevaplandırılmış olacaktı. Çünkü Baybars, Memlûk ordusunun kumandanlarından biriydi. Sultan Kutuz başkumandandı ve muharebeyi o kazanmıştır. Maalesef radyolarımızda ve büyük basın organlarımızda bu gibi önemli yanlışlar gittikçe artıyor. Bizde ihtisaslaşma olmadığı için, her iş ehline verilmiyor. Tarihçi olmayan biri geliyor, bu gibi şeyleri düzenliyor veya yazıyor. Sonu millî kültürümüz için utandırıcı oluyor ve memleketimizdeki sorumluluk duygusunun ne derecelerde bulunduğunu gösteriyor. Buraya bu düşüncelerimizi kaydetmekten kendimizi alamadık. Çünkü aylardan beri radyolarımız ve basın organlarımızda yapılan tarih ve ilim yanlışları hakkında yüzlerce mektup aldık. Bunlardan ancak birkaçına bu sütunlarda yer verebildik. Zira gerçek muhatap biz değiliz.

17 haziran perşembe akşamı Türkiye Radyoları'nın «Günün Yorumu» saatinde «Tobago» diye bir devlet adı geçti. Ben böyle bir devlet bilmiyorum. Yanılıyor muyum, yoksa bu da Türkiye Radyoları'nda her gün işittiğimiz yalan, yanlış şeylerden biri mi?

Metin Mercanlı (İzmir)

Tobago diye bir devlet yoktur. Tobago bir adadır. Bu adanın dahil olduğu devlete «Trinidad» veya «Trinidad-Tobago» denir. «Tobago» devlet adı olarak yalnız başına asla kullanılamaz.

23 haziran çarşamba akşamı Türkiye Radyoları'nın «Günün Yorumu» saatinde «Irak kıralı Ârif...» dendi. Bu derecede cehalet olur mu? Artık ben bu yorum saatini dinlemekten vazgeçtim.

Sezai Bilgiç (İzmir)

Bu defaki hatanın bir bilgi yanlışı değil, bir dalgınlık eseri olduğunu sanıyoruz. Ancak bu derecede önemli bir müessesede çok ciddî bir siyasî yorum saatinde böyle bir dalgınlık da pek affa şayan görünmüyor.

Türkiye dışında kalan Türk tarihine ait yazılar koymayacak mısınız?

Mustafa Çelik (Samsun)

Türkiye tarihi dışında kalan Türk tarihine ait yazılar da koyacağız. Fakat okuyucumuz, çok büyük bir çoğunlukla, Osmanlı tarihine ait konuları tercih etmektedir.

İyonyalılar Türk müdür, Yunanlı mı?

Mansur Atalay (Tokat)

İyonyalılar ne Türk'tür, ne de Yunanlı. Apayrı bir kavimdir. Ancak erken zamanda Yunanlı'laşmışlardır. Homeros da Yunanca söylediği için Yunanlı sayılır. — Türk bayrağı, tarihî tekâmülünü XIX. asrın sonlarında tamamlayarak bugünkü haline gelmiş, Cumhuriyet devrinde küçük bir revizyon daha yapılmıştır.

Hz. Peygamber ve Hz. Ali hangi millettendir?

Muhsin Gül (Ankara)

Hz. Peygamber de, Hz. Ali de Arap'tır. Ancak bir dinin büyüklerini milliyetlerine göre tasnif etmek âdet değildir. Bu gibi şahsiyetler, bütün bir dine mal olurlar. Hz. İsa da Yahudi'dir, ama bütün Hıristiyan kavimlerin peygamberi olmuştur. Hacı Bektaş'ın soyunun Peygamber'e çıkarılması bir yakıştırmadan ibarettir. Bugün ve son asırlarda yaşayan hiçbir şahsiyet ve hanedanın şeceresi, tarihî delillerle Peygamber'e çıkmaz. Böyle olduğunu iddia eden aileler, bir geleneğe tâbi olmaktadır. Hz. İbrahim ve babası da Türk değildir. Hititler de Türk değildir. Atanın bir ırka, torunlarının başka ırka mensup olması pekâlâ mümkündür. Biz ırk derken, konuşulan dili, benimsenen kültürü ve millî şuuru kastediyoruz. Yoksa geriye doğru atalarımızın başka milliyetlere mensup olup olmadıklarını bilebilmemiz imkânsızdır. Bir Türk, Türkçe'yi unutur, başka bir milliyeti benimserse, şüphesiz Türk'lükten çıkar. Aksine başka kavimden biri, atasının dilini unutur, Türkçe'yi ana dili olarak konuşur, Türk millî kültür ve şuurunu benimserse, Türk olur. Ciltlerimiz hazırlanmaktadır ve yakında piyasaya verilecektir. Ortadan lâstikli olacağı için, mecmuanın kenarlarının kesilmesine lüzum olmayacağı gibi, ciltçi masrafı da yoktur. İlânlarımıza bakınız.

Şehzade Osman Fuad Paşa kimdir?

Şefik Bilge (Çekirge-Bursa)

Şehzade Osman Fuad Efendi, şimdi Osmanlı hanedanının en yaşlı erkek üyesi ve başıdır. V. Murad'ın torunudur. Aslen askerdir. I. Cihan Savaşı'nda paşalık rütbesi verilerek İtalya'ya karşı Libya cephesi başkumandanlığına gönderilmiş, orada bir avuç Türk ve Alman subayıyla Araplar'ı çok iyi teşkilâtlandırıp yıllarca İtalyanlar'ı sahilden iç bölgelere sokmamıştır. Şimdi 70 yaşındadır ve Kahire'de yaşamaktadır.

Amerika'daki «Büyük Türk» adası hakkında bilgi verir misiniz?

İlhan Kutay (Maltepe-Ankara)

Orta Amerika'da Karayib Denizi'nde Jamaika'ya bağlı «Türk Adaları» 17 adacıktan ibarettir. Bunların en büyüğüne «Büyük-Türk Adası» denmektedir. Adalar 523 km² olup 10 000'e yakın nüfus yaşamaktadır. Bunlara neden «Türk» adı verilmiştir, bilinmiyor. XVI. veya XVII. yüzyıldan beri bu adla anılmaktadırlar. Türk korsanlarının bir ara Karayib Denizi'ne kadar sokuldukları hakkında bir İngiliz rivayeti vardır. Pîrî Reis'in **Amerika Haritası**'nın, bu Türk Adaları ile ilgisi yoktur. Pîrî Reis haritayı, Kristof Kolomb'un haritasını son keşiflere göre düzelterek çizmiştir. Bizzat Amerika'ya gitmiş değildir. Türk denizcilik tarihinin çok karanlıklarda olduğunu söyliyebiliriz.

93 Savaşı'nda Balkanlar'dan gelen Türkler nereye yerleşmişlerdir, Güzelce Ali Paşa hakkında nerede bilgi bulabilirim?

Şerif Acar (İçerenköy-İstanbul)

93 (1877-78) Türk-Rus savaşında bir milyondan fazla Türk, Bulgaristan'dan ayrıl-

mış, İstanbul'a, Anadolu'ya ve Balkanlar' da henüz Türk idaresinde bulunan yerlere yerleşmiştir. Nerelere ne miktarda yerleştiklerini gösteren bir kitap yoktur. Varna' nın şimdiki nüfusu 150 000 kadardır. 93 Savaşı'ndan önce nüfusu 30 000 kadardı. Varna ve çevresinin köylerini dahi gösteren bir haritayı kolayca bulmanız mümkün değildir. Ancak eski askerî haritalar vardır ki, bunları Üniversite Kütüphanesi gibi çok büyük kütüphanelerde inceleyebilirsiniz. — Güzelce Ali Paşa'nın biyografisi, **İslâm Ansiklopedisi**'nin I. cildinde vardır.

«Görgü şahidi» sözünü bir yazınızda kullanmışsınız, bu tabir yanlıştır.

Safâ Ay (İstanbul)

«Şahit» gerçi Arapça'da «gören, görmüş olan» demektir. Ancak Türkçe'deki kullanılışı biraz farklıdır. Biz, bir şeyi görmeyip yalnız işiten ve başkasından nakledene de şahit deriz, bugünkü Türkçe'mizde böyle olduğu gibi, eski metinlerde de böyledir. «Görgü şahidi» belki modern bir tâbirdir. Ancak bizim fikrimize göre yanlış değildir. Çünkü şahidin olayı kendi gözüyle görmüş olduğunu ifade ediyor. Biz çok geniş bir okuyucu kitlesine, yüzbinlerce kişiye hitap ettiğimiz için, çok mutedil bir Türkçe kullanmaya mecburuz. Daha küçük bir kitleye hitap eden yayın vasıtaları, Türkçe'yi ezip büzmekte bir mahzur görmüyorlar. Dil bahsi maalesef yerleşmiş bir bahis değildir ve polemik mevzuu yapılmaktadır. Sizin fikirlerinizi de saygıyla karşılarız.

Kıbrıs'ı hangi tarihte kim fethetti? El-Arîş mukavelesi hangi tarihte oldu, şartları nedir?

Hüsnü Taşpınar (Lüleburgaz)

Kıbrıs'ı fethedecek Türk Osmanlı ordusu 2 temmuz 1570'te adaya çıkarılmış, 1 ağustos 1571'de Magosa kalesinin teslimiyle adanın fethi tamamlanmıştır. Türk ordusuna Vezir Lala Mustafa Paşa kumanda ediyordu ki, «Kıbrıs Fâtihi» diye anılır. Türk donanmasına 3. Vezir Damat Piyâle Paşa kumanda ediyordu. — El-Arîş mukavelesi 1906'da İngiltere ile Türkiye arasında imzalandı. İngilizler, Akabe limanının Mısır'a ait olduğunu iddia ediyorlardı. Bu iddialarını kabul ettiremediler ve Akabe, doğrudan doğruya Osmanlı toprakları içinde kaldı (Mısır, Türkiye'ye bağlı, iç işlerinde bağımsız bir eyalet olmakla beraber, 1882'den beri İngilizler'in «geçici» askerî işgali altındaydı). Bir de Napoléon Bonaparte'ın Mısır'ı tahliye ve Türkiye'ye iade ettiği anlaşmaya «el-Arîş Mukavelesi» denir. III. Selim devrinde imzalanmıştır. Hangisini kastettiğinizi açıklamamışsınız.

Masonluk nedir? Tarihteki Masonları sayar mısınız?

Ahmet Varan (Karabük)

Masonluk, beynelmilel, gizli bir cemiyettir. Bu konuda Türkçe'de pek çok kitap vardır. Onları okuyabilirsiniz. Masonluk hakkında ayrıca bir makale yayınlayabiliriz. Fakat bu sütunlarda daha fazla izahat vermeye yerimiz yoktur. Hele tarihteki masonların en meşhurlarını bile saymak imkânsız. Bizim tarihimizdeki en meşhur masonlar arasında V. Sultan Murad, Sadrâzam Mithat Paşa, Sadrâzam Talât Paşa, Şeyhulislâm Musa Kâzım Efendi, maliye nazırı Câvid Bey hatıra geliyor.

Osmanlılar'la Charles-Quint arasında ne gibi savaşlar olmuştur, bariz bir şekilde izah eder misiniz?

İsmet Yardımcı (Zara)

Üç soru sormuşsunuz ki, her üçünü de izah etmek için sayfalar ister. Tarih Postası, ancak kısa şekilde cevaplandırılabilecek soruların cevabını açıklamaktadır. Bir de pek çok okuyucumuz aynı konuyu ısrarla isterlerse, o konuda makaleler yazdırıp koyuyoruz. Yoksa burada Osmanlılar'la Charles-Quint arasında geçen savaşların isimlerini vermek bile uzun bir iştir. Çünkü iki taraf arasındaki mücadele 40 yıl sürmüş ve Akdeniz'de, Almanya'da, Kuzey Afrika' da birçok savaşlar olmuştur. Hayat müessesesinin yayınladığı **Türkiye Tarihi**'nin 5. ve 6. ciltlerinde bu konuda uzun tafsilât vardır. Bu kitabı okumanızı tavsiye ederiz.

3. sayımızda Bakara Sûresi'nin bulunduğu 50. sayfanın son satırı neden eksik?

Y. Selim Dülger (İstanbul)

Fotoğrafını neşrettiğimiz sayfa, gördüğünüz kadar. Bakara Sûresi'nin diğer satırları, Kur'an'ın mütaakıp sayfalarındadır. Sayfayı biz kesmiş ve eksik yayınlamış değiliz.

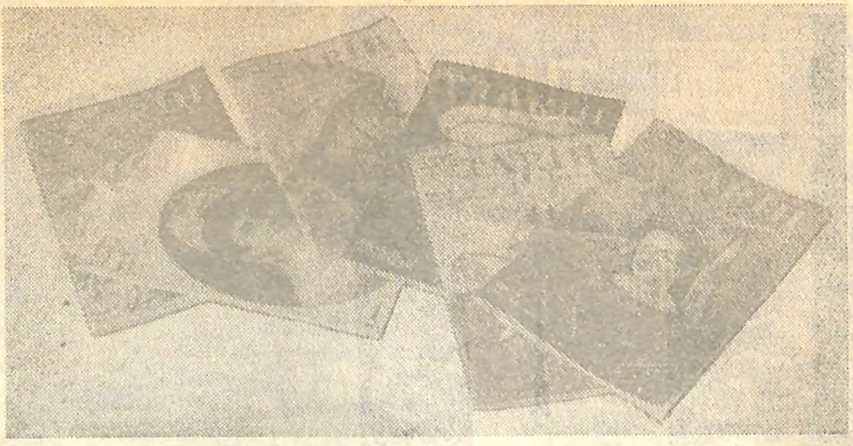

Koleksiyon yapan okuyucularımıza:

Hayat TARİH MECMUASI

Cilt kapakları satışa arz edildi.

Mecmuamızın her 6 sayısı bir cilt teşkil edecektir. Hâlen, mecmuamızın birinci cildi tamamlanmış bulunmaktadır.

Tarih Mecmuası iç içe konmuş ve sırtı tellenmiş formalardan mürekkep olduğu için bunların ciltlenmesindeki müşkülât göz önünde tutularak Avrupa'da bu türlü mecmualar için yapılmakta olan cilt kapağı nümuneleri getirtilmiş ve dibinde lâstik şeritler bulunan orijinal cilt kapakları hazırlanarak satışa arz edilmiştir.

Bu cilt kapaklarını alan okuyucularımız ellerindeki mecmuaları tam orta sayfalarından bu lâstiklere geçirecekler ve bu suretle ayrıca bir ciltçiye müracaat ederek bunları ciltletmek külfetinden de tamamen kurtulmuş olacaklardır.

Yeni çıkmış olan Hayat Tarih Mecmuası'nın lâstikli cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır. Bunları Tarih Mecmuası'nı aldığınız kitapçıya veya müvezzie ısmarlayabileceğiniz gibi (Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu, İstanbul) adresinden bizzat alabilir, ödemeli olarak veya posta pulu mukabilinde de isteyebilirsiniz.

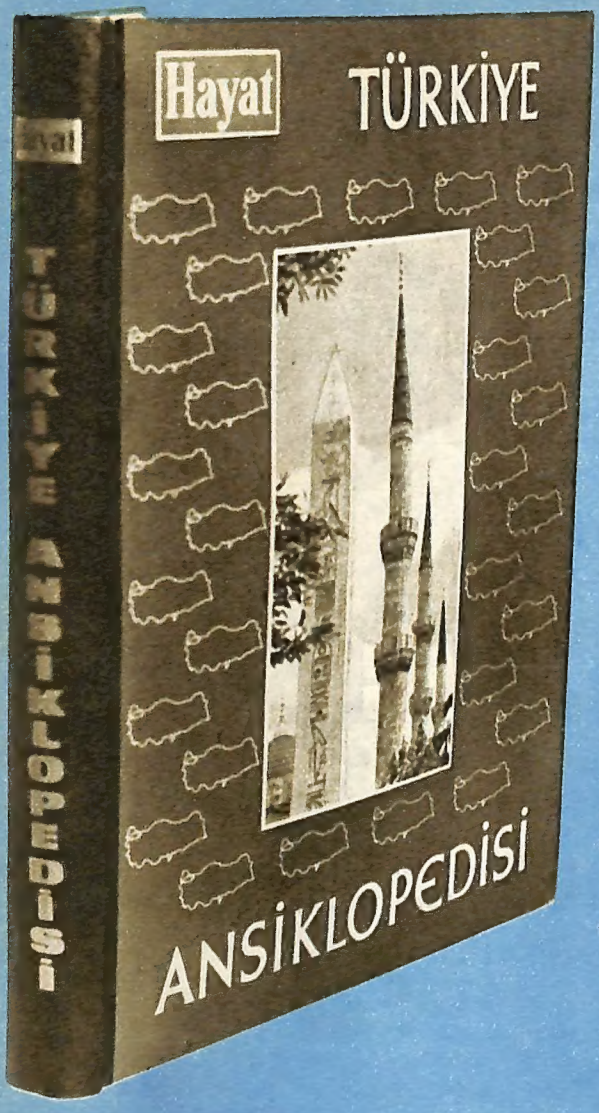

Hayat

TÜRKİYE Ansiklopedisi

Tamamlandı

«Hayat Türkiye Ansiklopedisi» tamamlanmış ve cilt kapakları da satışa arzedilmiştir. Okuyucularımız, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltletirlerse nefis bir esere sahip olacaklardır. Hayat Türkiye Ansiklopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bütün bayilerle müvezzilere sipariş edilebileceği gibi, umumî baylimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - İstanbul adresinden de temin edilebilir.

Yalnız cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.